

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

О. В. Яремчук
В. О. Ключкова

Психологія соціальної роботи: теорія та практика

Навчально-методичний посібник

ОДЕСА
ОНУ
2015

УДК 159.9:316:37(075.8)

ББК 88.4я73

Я 722

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Одеського національного університету імені*

І. І. Мечникова.

Протокол №3 від 20 лютого 2014 року.

Рецензенти:

П. П. Горностай, доктор психологічних наук, завідувач лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України;

О. М. Лозова, доктор психологічних наук, професор, зав. кафедри практичної психології Київського університету імені Бориса Грінченка;

Є. І. Головаха, доктор філософських наук, професор, зам.директора Інституту соціології НАН України.

Яремчук О. В., Ключикова В. О.

Я 722 Психологія соціальної роботи: теорія і практика : навчально-методичний посібник / О. В. Яремчук, В. О. Ключикова. - Одеса: Одеський національний університет, 2015. – 168 с.

ISBN 978-617-689-096-6

Даний навчально-методичний посібник призначений для студентів-психологів та інших гуманітарних спеціальностей, які вивчають навчальну дисципліну «Соціальна робота» або факультативний курс «Психологічні основи соціальної роботи».

Ця навчальна книга, перш за все, покликана допомогти студентам оволодіти теорією і практикою здійснення основних форм та методів психосоціальної допомоги населенню. Викладений у ньому теоретичний матеріал і практичні завдання можуть бути використані у самостійній та індивідуальній науково-дослідній роботі студентів. Це допоможе викладачам забезпечити практичну спрямованість вивчення соціальної роботи.

УДК 159.9:316:37(075.8)

ББК 88.4я73

ISBN 978-617-689-096-6

© О. В. Яремчук, В. О. Ключикова, 2015

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2015

*Одеській науковій школі історичної
психології І. Г. Білявського
присвячується*

Зміст

<i>Передмова</i>	5
<i>Розділ 1. Індивідуальне авторське міфотворення як технологія соціальної роботи</i>	11
1.1. Самоактуалізація, саморозвиток, самоздійснення особистості	11
1.2. Карнавальність як техніка самоконструювання	24
1.3. Чоловіче та жіноче в давньослов'янській традиції: гендерний ресурс	29
1.4. Історичне самопроектування суб'єкта культуротворчості	44
1.5. Групове психологічне консультування: дискурсивна практика «Діалог релігій»	57
<i>Розділ 2. Теоретичні основи соціальної роботи: досвід викладання</i>	63
<i>Розділ 3. Практикум «Психологія соціальної роботи»</i>	99
<i>Післямова</i>	166

ПЕРЕДМОВА

Розвиток соціальної роботи є пріоритетною сферою досліджень і практики спеціалістів з соціальної психології та соціальної педагогіки в різних країнах світу. В даний час за кордоном соціальна робота представлена як в університетах, так і в межах соціальних служб. В Україні все більш очевидною стає необхідність професіоналізації цієї сфери. В теперішній час важко уявити підготовку студентів психологічних спеціальностей без засвоєння ними теоретичних знань і практичних методів надання соціальної допомоги населенню. Зазначений підхід повністю узгоджується з міжнародною теорією і практикою психосоціальної роботи. Центральним завданням практичної соціальної роботи є сприяння оптимальній адаптації окремих особистостей, сімей та інших груп населення до соціального середовища і зокрема до свого оточення. Даний навчально-методичний посібник призначений для студентів різних гуманітарних спеціальностей, які вивчають навчальну дисципліну «Соціальна робота» або факультативний курс «Психологічні основи соціальної роботи». Ця книга, перш за все, покликана допомогти студентам оволодіти теорією і практикою здійснення основних форм та методів психосоціальної допомоги населенню.

Логіка посібника спрямована не тільки на інформування щодо сучасного стану психосоціальної теорії і практики, але й на відрефлексування особистих настанов на психологічну роботу з соціально депривованими особистостями, а також оволодіння професійною культурою допомоги у саморозвитку різним віковим групам.

Підбір матеріалу та порядок тем розкриває ідею теоретичного, практичного та прикладного застосування інформації, що подана в навчально-методичному посібнику:

- Розкриття психологічних особливостей соціальної роботи, її категоріального апарату, мети, об'єкта і предмета, методів психосоціальної практики;

- Виявлення системи поглядів та концептуальних підходів в галузі соціальної роботи з метою формування особливого світогляду, центром якого є цілісна особистість, що самоактуалізується і розвивається у соціальному середовищі;
- Вивчення впливу психологічних теорій на оформлення моделей практичної соціальної роботи;
- Вивчення процесу психосоціальної взаємодії з особистістю і групою, характеристика його сутності, змісту, мети, завдань, закономірностей, протиріч, принципів, форм та результатів;
- Знання організації, змісту та методики проведення консультативної роботи з особистістю та групою, оволодіння елементарними навичками психологічної допомоги.

Навчально-методичний посібник складається з трьох розділів, а також з практичних завдань, індивідуальних та групових вправ, які рекомендуються для виконання в аудиторії та в індивідуальному порядку в межах самостійної роботи студентів і подані у додатку.

Розділ перший «Індивідуальне авторське міфотворення як технологія соціальної роботи» присвячений новітній розробці теоретико-практичного характеру, що базується на парадигмі етнокультурної міфотворчості особистості. В логіці цього підходу соціальна робота сприймається як система соціогуманітарних технологій саморозвитку особистості. В професійній підготовці психологів зазначений ракурс є недостатньо задіяним, тому пропонується технологія вивчення соціальної роботи може зробити навчальний процес більш орієнтованим на практичну діяльність по самовдосконаленню. Це, в свою чергу, сприятиме професійній діяльності з фасилітації особистісного розвитку інших. Студентам пропонується теоретичний та практичний матеріал з наступних тем:

- Самоактуалізація, саморозвиток, самоздійснення особистості.
- Карнавальність як техніка самоконструювання.

- Чоловіче та жіноче в давньослов'янській традиції: гендерний ресурс.
- Історичне самопроекування суб'єкта культуротворчості.
- Групове психологічне консультування: дискурсивна практика «Діалог релігій».

Другий розділ «Теоретичні основи соціальної роботи: досвід викладання» складається з кількох смислових блоків, в яких розкриваються історичні та концептуальні основи соціальної роботи у різних країнах, соціальна робота у сучасній Європі. В цій темі особливу увагу приділено категоріальному апарату соціальної роботи, принципам практики соціальної роботи. Чітко формулюється мета, об'єкт і предмет соціальної роботи, а також її основні завдання та методи. Новизною даного матеріалу є акцентування розбіжностей досвіду соціальної роботи у вітчизняних та закордонних соціальних організаціях. Як висновок всієї викладеної інформації подаються психологічні особливості соціальної роботи як професії.

Далі розглядаються теоретичні засади соціальної роботи як міждисциплінарного співробітництва. Сучасна класифікація теорій соціальної роботи представлена психолого-орієнтованими, соціолого-орієнтованими та комплексно-орієнтованими моделями теоретичного обґрунтування соціальної роботи. Важливою складовою даного розділу є основні психологічні теорії і їх вплив на соціальну практику:

- Психодинамічний підхід в психосоціальній теорії та практиці (З. Фрейд, К.-Г. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, Е. Фром, Е. Еріксон).
- Поведінковий підхід в психосоціальній практиці (Е. Торндайк, І. Павлов, Д. Уотсон, Б. Скіннер, А. Баллдура).
- Екзистенційно-гуманістичні підходи в психосоціальній теорії та практиці (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Р. Мей).

Практично орієнтованою з представлених в розділі тем є «Технологія соціальної роботи», яка включає наступні смислові блоки: групи методів соціальної роботи, соціальна терапія та її

функції, індивідуальна терапія в соціальній роботі, групова терапія, етапи технології вирішення соціальних проблем.

Особливу увагу в даному посібнику приділено основним категоріям об'єкту соціальної роботи, їх соціальному та психологічному статусу. Тому розглядається організація соціальної роботи в системі соціальних служб для дітей та молоді, жіноцтва та сімей; соціальна робота з категорією соціально депривованих осіб (бідні люди, жебраки, бездомні, безробітні); соціальна робота в сфері міграції населення (іммігранти та емігранти, репатріанти, біженці); категорія девіантних осіб в соціальній роботі; соціальна робота з інвалідами та невиліковно хворими.

Завершальною темою даного розділу є «Види та принципи професійної діяльності соціальних працівників». В ній розкриваються:

- Поняття про соціальну та психологічну допомогу особистості групі, організації.
- Основні види професійної діяльності соціального працівника: просвітницька, профілактична, діагностична, психокорекційна робота, психологічне консультування тощо.
- Взаємодія та взаємодоповнюваність основних форм роботи соціального працівника.
- Основні групи принципів професійної діяльності соціального працівника: принципи ставлення до клієнта, принципи взаємодії між соціальним працівником та клієнтом, етичні принципи.

Наступні інформаційні блоки співвідносяться з логікою третього розділу, в якому представлений практикум з соціальної роботи. Основними темами є:

1. Регуляція девіантної поведінки засобами соціальної роботи:

Психологічні особливості переживання кризи й ризики девіантної поведінки. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними. Особливості соціальної роботи з суїцидентами. Проституція як психосоціальна проблема суспільства. Психологічна допомога у місцях позбавлення волі.

2. Соціальна робота з групою як метод психосоціальної допомоги: Теоретичні та практичні основи роботи з групою. Соціальна робота з релігійно орієнтованими особами та групами. Етнічна та міграційна проблематика соціальної роботи. Гендерна проблематика соціальної роботи. Соціальна допомога родині та дитині

3. Розвиток особистісного потенціалу в соціальній роботі: Розвиток професійних стандартів у соціальній роботі. Риторика в соціальній роботі. Розвиток креативності, допомога в самореалізації особистостям різного віку. Обрядове дійство та сучасний ритуал як засоби соціальної роботи

Розділ третій «Практикум «Психологія соціальної роботи»» складається з практичного опрацювання попередньо розглянутих у другому розділі тем. Тобто «Регуляція девіантної поведінки засобами соціальної роботи» деталізується у змістових блоках: «Проституція як психосоціальна проблема суспільства», «Особливості соціальної роботи з алко- та наркозалежними», «Опрацювання страху скінченності, профілактика самогубств».

Наступна тема «Соціальна робота з групою як метод психосоціальної допомоги» розкривається через такі інформаційні блоки «Проблеми сексизму в ЗМІ», «Хоспіс та сімейна медицина в соціальній роботі», «Опрацювання кризи втрати близької людини (в концепції «соціального атома» Я.Морено)», «Групова дискусія як складова формування згуртованості групи на прикладі техніки символдрами».

Далі пропонується тема «Розвиток особистісного потенціала в соціальній роботі». Її змістове наповнення виглядає наступним чином:

- Обрядово-ритуальне дійство як розвиток фахової свідомості допомогальних професій: тренінг становлення професійної мотивації «Жива вода міфотворчості» (О. В. Яремчук, В. О. Ключкова-Цобенко)
- Гендерна проблематика соціальної роботи: самопроекування «Я» в архетипіку давньогрецьких жіночих та чоловічих божеств;

діалог із давньослов'янською культурною традицією: трансляція та трансформація культурно-історичних смислів суб'єктом міфотворчості.

- Моделювання уявлень про власну долю у метафорах: психотерапевтичний ресурс.
- Опрацювання техніки створення метафор для допомоги клієнтам в соціальній роботі. Робота з батьками дітей з обмеженими можливостями.
- Проектування життєвого шляху особистості та історичного шляху спільноти за допомогою методики «Каузометрія» Є. І. Головахи та О. О. Кроніка.

Червоною стрічкою через зміст посібника проходить концепція етнокультурної міфотворчості особистості та феномен індивідуального авторського міфу. Це дозволяє розширити ідентифікацію молоді з культурно-історичним корінням. Історичне самопроектування «Я» висвітлює кроскультурні змісти шляхом долучення до архетипіки давньогрецьких та давньослов'янських богів та богинь. **Новизною** посібника є креативний підхід до гендерної ідентифікації, використання творчих психологічних технік у соціальній роботі: міфодрама, етнотерапія, символдрама. Даниною одеській школі історичної психології І. Г. Білявського є впровадження в практикум з соціальної роботи психо-історичної реконструкції на основі розвивального діалогу з минулими епохами.

Розділ 1. Індивідуальне авторське міфотворення як технологія соціальної роботи

1.1. Самоактуалізація, саморозвиток, самоздійснення особистості

Необхідним є вироблення цілісного підходу до розвитку особистості, враховуючи наддинамічні реалії глобалізованого світу, що позначені переходом від постнекласичного типу раціональності до нового етапу розуміння людини, на якому стає можливим конструювання “Я” в індивідуальній міфотворчості. Такі вимоги часу спонукають до розвитку ідеї людини як суб’єкта психічного життя, яку в українській психології розвивають В. О. Татенко, З. С. Карпенко та інші.

Індивідуальна міфотворчість може сприяти проходженню етапів конструювання “Я”, серед яких: самоактуалізація (проектування власного “Я” в міфологеми, продуковані світовою культурою), саморозвиток як вироблення автором-міфотворцем суб’єктивних цінностей та смислів в індивідуальному авторському міфі і самоздійснення суб’єкта культури в спільному вчинку етнокультурної міфотворчості особистості й спільноти.

Подамо цілісну картину самоздійснення особистості шляхом спільного вчинку етнокультурної міфотворчості особистості і спільноти.

Для цього необхідно: 1) на основі ідеї конструювання “Я” в індивідуальній міфотворчості обґрунтувати функціональні рівні самоактуалізації, саморозвитку й самоздійснення особистості; 2) змоделювати процес самоздійснення особистості в культурно-історичному просторі шляхом міфотворчості та самоконструювання.

Основні теоретичні положення, на які спирається подальший дискурс:

- Інтегральна суб’єктність – концепт, що відбиває систему суб’єктного буття людини в різних іпостасях її життєздійснення. Ідея авторства суб’єкта в породженні і трансформації

психічного – це об'єднавча платформа всіх ціннісних орієнтацій особистості, спрямованої на саморозвиток, самоздійснення в найширшому спектрі її активності. Особистість – суб'єкт моральної за змістом і сумісної за формою діяльності. [2]. Індивідуальність – це суб'єкт творчої діяльності, а саме – пізнання, самопізнання, спілкування, культуротворчості.

- У віці повноліття рівень психічного розвитку, з одного боку, і вимоги соціальної ситуації розвитку, з іншого, роблять необхідною трансформацію генетичної («зворотної») логіки суб'єктного зростання, самоформування, самоконструювання в функціональну («прямую») логіку саморозгортання суб'єкта психічної активності, логіку суб'єктних діянь [5, 287]. Цей трансформаційний процес відбувається після «пробудження» інтенціональної інтуїції суб'єктного ядра, включення в розвиток механізму самопокладання і розгортання психічної функції переживання. Це суб'єктно-психологічне новоутворення, що відтворює глибинний рівень людської психіки, рівень породження смислів, розробки проєктів буття людини в світі. [5, 287]
- В основі виділення етапів конструювання “Я” – ідея зв'язку особистісного рівня з рівнем виявлення індивідуальності та оприявнення “Я” у якості суб'єкта культуротворчості.
- Самоздійснення суб'єкта культуротворчості як медіатора архетипних вмістів колективного несвідомого та актуальних насьогодні соціальних ролей (в аспекті смислового наповнення ідентифікації особистості) відбувається шляхом досягнення свого призначення, яке усвідомлюється через співпрацю з особистим міфом та особистим несвідомим в його архетипних сюжетах та міфологемах.
- Самоактуалізація, саморозвиток та самоздійснення як етапи конструювання “Я” органічно та екологічно об'єктивуються в індивідуальній міфотворчості, що спонукає до спільного вчинку етнокультурної міфотворчості особистості та спільноти.

Спираючись на наші попередні дослідження щодо самоініціації суб'єкта в культурі, де надається обґрунтування

конструювання “Я” в індивідуальній міфотворчості [8], з’ясуємо функціональні рівні самоактуалізації, саморозвитку й самоздійснення особистості. Самоактуалізація – це “приміряння” культурно-історичних символів, смислів та міфологем до власного “Я” з метою вдосконалення мотиваційного поля особистості, пробудження потреби у творчості як мета-потреби, що реалізує сутнісну природу людини. Саморозвиток ми тлумачимо як поживлення процесів індивідуального авторського міфотворення завдяки діалогу з власним несвідомим у міфологічному наративі, розкриття власної індивідуальності в культурно-історичному просторі. В свою чергу самоздійснення ми розуміємо як якісний стрибок, що пов’язаний з контактуванням “Я” людини з глибинними архетипними вмістами. Це відкриває доступ до осягнення свого призначення, розширює індивідуальне “Я” до меж колективного суб’єкта (етнокультурної спільноти). Вона оприявнюється в індивідуальному авторському міфі на терені етносу й людства загалом, що постає у ціннісно-смысловому лідерстві такого “Я”.

Як зазначає В. Е. Чудновський, в ході онтогенезу відбувається все більша емансипація ядра суб’єктивності від зовнішніх та внутрішніх умов, які його породили. Воно набуває певної стійкості, інертності, опірності по відношенню до безпосередніх впливів [6]. В цьому сенсі складає інтерес характеристика такого рівня розвитку особистості, за якого «внутрішній світ людини починає функціонувати на основі самоорганізації і виникають механізми, які уможливають зміну структури психологічної організації індивіда...» [6, 9].

Звісно, питання про психологічну зрілість особистості не може вирішуватись окремо від вивчення конкретно історичних умов і тієї культури, в якій відбувається її становлення. Однак, може йтися й про власне психологічні критерії зрілості людини. Тільки зрілий суб’єкт може взяти на себе відповідальність за власний розвиток. У зв’язку з цим особливо важливим є напрям відповідальності – від «об’єктивної» відповідальності до «суб’єктивної» відповідальності

(О. Г. Асмолов). «Саме в екзистенційному переживанні необхідності оприявлення істотного в собі, у відповідальності за самоздійснення і реалізацію цього відповідального переживання у вчинку полягає головна особливість зрілої суб'єктності» [5, 291]. В цьому сенсі самоактуалізація виступає закономірним наслідком прийнятого життєвого рішення, зробленого вибором самовизначення по відношенню до буття.

Змоделюємо процес самоздійснення особистості в культурно-історичному просторі шляхом міфотворчості та самоконструювання. Самоконструювання «Я» – це постійне смислотворення себе в наративі – як необоротного, спонтанного, множинного; по-друге, підчас самоконструювання «Я» очевидні варіанти розгортання суб'єктивного смислу в інші виміри, що стимулює особистість до постійної творчості себе й саморефлексування. Отже, ми вважаємо, що самоконструювання «Я» дозволяє задіяти енергії глибинних рівнів особистості (колективного та особистого несвідомого), прокласти місток між ідентифікацією, здобутою завдяки соціалізаційним впливам та культурним соціогенезом особистості, в основі якого лежать процеси етнокультурної та індивідуальної авторської міфотворчості. У схожому контексті В. Кабрін говорить про транскommунікацію – процес спілкування між інакшими і різнопорядковими суб'єктами в інтра- та інтерперсональних планах, наддинамічний сенсотвірний процес гармонізації різнорівневих світів людини, що відкриває в ній сенсову єдність мікро- і макрокосму, виводить її в транскommунікативні світи психологічного універсуму особи [1, 54].

Тепер співвіднесемо функціональні рівні самоконструювання «Я» з можливими етапами актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості. Для цього пояснимо наші позиції стосовно самоконструювання «Я» на таких рівнях як ідентифікація, культурний соціогенез, індивідуальний авторський міф, особистий міф, особисте та колективне несвідоме. Почнемо з рівня ідентифікації. Звісно, основною площиною оприявлення самоконструювання «Я» виявляється саме ідентифікація

особистості: особистісна та соціальна, яка, в свою чергу, представлена як гендерна, професійна, етнічна, з поколінням, культурно-релігійна, сімейно-родова, соціально-класова, регіональна. Як відомо, в постмодерністському тлумаченні як особистісна, так і соціальна ідентичність подаються як вкрай розмиті. На наш погляд, їх можна і потрібно конструювати в процесі міфотворчості. Перспективи конструювання ідентичності – у поєднанні соціалізації та культурного соціогенезу особистості, внаслідок чого ідентифікація набуває багатовимірності й глибини, дозволяючи постмодерністській особистості стати суб'єктом культуротворчості та автором індивідуального міфу. Як відомо, особистісна ідентичність – це відчуття й переживання свого глибинного єства, самості, тобто, це суб'єктивна констатація своєї окремішності від решти світу. Соціальна ідентичність, в свою чергу, базується на основі переживання належності до спільноти, відчуття істотної психологічної близькості або подібності її членів, їх прихильності до однакових цінностей та ідеалів. Як ми вважаємо, зараз виникає новий тип зв'язку між соціальною ідентичністю й особистісною ідентичністю, який полягає в тому, що ідентифікація зрілої особистості, яка виступає автором власного життєвого світу, є творчим процесом, в результаті якого власне «Я» розширюється до меж спільноти. Іноді це виглядає як деперсоналізація, але йдеться про поглиблення, а не втрату ідентичності, тому що особистість виступає медіатором соціальних «викликів» постмодернізму, з одного боку, й інтенцій власного несвідомого, – з іншого. І це знаменує собою перехід до нового, адекватнішого для сучасної ситуації рівня їх взаємодії [4, 249-250]. Науковою реакцією на такий стан речей є розробка категорії «колективний суб'єкт». У зв'язку з цим слід поточнити взаємовідношення колективного та індивідуального суб'єкта, яке розглядається в інтерсуб'єктивному середовищі. В нашому розумінні, йдеться про потенційне наповнення індивідуальними змістами інтерсуб'єктивного простору, і це надає можливість синтезувати почуття «Ми», що і є підставою колективної суб'єктності. Не останню роль в цьому відіграє зв'язок з колективним

несвідомим, архетипне підґрунтя якого активізує єдність цінностей, ідеалів та образів майбутнього. Отже, **ідентичність з позиції теорії етнокультурної міфотворчості може розглядатися як результат самоконструювання «Я», складовими якого виступають рольові очікування традиційної культури, глибинні процеси становлення самості, виклики постмодерністського соціуму з акцентами на незавершеності, багатовекторності ідентифікації.** Такий погляд на самоконструювання «Я» дозволяє розширити уявлення про авторство власного життєвого шляху, вбачаючи в особистості автора-міфотворця, здатного синтезувати у просторі «Я» різноманітні тенденції сучасного динамічного непередбачуваного світу.

Отже, для постмодерністської особистості актуальним виявляється шлях набуття власної ідентичності через культурний соціогенез. Чому йдеться саме про культурний соціогенез як доповнення до соціалізації особистості? Культурний соціогенез – це вибіркове засвоєння певних соціалізаційних впливів. Основним принципом культурного соціогенезу є резонанс внутрішніх інтенцій з певними культурними зразками, які існують у соціалізаційному просторі. На основі цього резонансу виробляються суб'єктивні смисли самоздійснення особистості (освоєння культури). В результаті культурного соціогенезу у колективне поле досвіду спільноти додаються продукти індивідуального процесу самореалізації в даній культурі у вигляді авторських текстів.

Наступним етапом самоконструювання «Я» є індивідуальний авторський міф. Зрештою він є результатом авторського бачення власного розвитку в полі культурних смислів, тобто наслідком процесу культурного соціогенезу. Індивідуальний авторський міф – це переважно усвідомлюваний суб'єктом трансцендентний акт цілісного осягнення суб'єктивного екзистенціального досвіду (зокрема особистої міфології, особистісних змістів, свого покликання і т. ін.), що об'єктивується найчастіше в автонаративі. Отже, індивідуальний авторський міф виступає як діалог суб'єкта культуротворчості з несвідомим у міфологічному наративі, в ході якого відбувається осмислення. Тобто індивідуальний авторський

міф – це суб'єктний варіант особистого міфу, пізнаючи який шляхом інтерпретації автонаративу, особистість розширює межі уявлень про власний внутрішній та зовнішній світи. Найяскравішим проявом індивідуального авторського міфотворення є творчість життєвого шляху, коли людина спрямовує внутрішні інтуїтивні перспективи самоосягнення на власне повсякдення, розрізняючи в ньому особисту міфологію. Отже, наступним етапом самоконструювання «Я» є особисті (персональні) міфи. Вони зазвичай трактуються як ззовні задані стосовно суб'єкта сюжети або канва його життя, певні "онтологічні змісти" життєздійснення. Особистісна міфологія транслює архетипні змісти з колективного несвідомого в ціннісно-смысловий простір особистості згідно з актуальним етапом її індивідуації. Назагал, особистий міф – це смислове утворення, проте ці смисли невідрефлексовані, неструктуровані, оформлені поза процесами розуміння ("плинні" смисли). Відомо, що персональні міфи оприявнюються в індивідуальних метафорах, які потенційно можуть стати наративами. Наративізація цих метафор ініціює процес смислоутворення, який пожвавлює зв'язок з особистим несвідомим.

Отже, наступний рівень самоконструювання «Я» – особисте несвідоме – індивідуально призначені саме цій особистості архетипні паттерни, що є заломленням архетипів духовного самовдосконалення людини взагалі. Воно виступає медіатором між колективним несвідомим та особистим міфом (задає послідовність архетипних образів, які виникають в свідомості при пожвавленні творчої активності). Кінець кінцем, особисте несвідоме розчиняється у колективному, хоча можна сказати, що воно бере в ньому витоки. Наступним рівнем самоконструювання «Я» є рівень колективного несвідомого – глибинний рівень життєздійснення "Я", представлений архетипами (програмами розгортання можливостей духовного вдосконалення людства). Архаїчні міфи – космогонічні, антропогонічні, міфи про героїв – можуть розглядатися як зразки цілісного оприявнення колективного несвідомого у поєднанні Всесвіту і людини. Невипадково вони є потужним психотерапевтичним ресурсом в ситуаціях життєвих криз.

Важливо підкреслити, що колективне несвідоме як рівень самоконструювання «Я» має наступні властивості:

- Трансгресивність – принцип “що наверху, те й внизу”, або “все в одному, одне у всьому”
- Нумінозність – сакральність, безапеляційне підкорення людини архетипним енергіям, відчуття їх глибинної істинності
- Здатність постійно оприявнюватись в міфах та ритуалах – індивідуальних й колективних
- Синхроністичність – постійно діючий творчий принцип, що впорядковує події “нефізичним” (непричинним) шляхом тільки на підставі їх смислів та пов’язує події незалежно від їх розділеності в часі і просторі. Синхроністичність, на наш погляд, має великий евристичний потенціал у поясненні процесу етнокультурної міфотворчості особистості [7].

Враховуючи зазначені вище рівні самоконструювання «Я», слід зауважити, що розгубленість людини в епоху постмодерну скоріш за все пов’язана з необхідністю сприйняти «виклики» мінливого світу, в якому відбуваються тектонічні зрушення і народжується новий глобальний міф. Тобто, особистість залишається на одинці з архетипними енергіями нового світовідчуття. У зв’язку з цим, конче необхідно актуалізувати етнокультурний міфотворчий потенціал особистості, що в свою чергу допоможе віднайти власний центр й сконструювати власну соціальну та індивідуальну ідентичність.

Для того, щоб змоделювати процес актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості, ми використовуємо наочне зображення основних рівнів самоконструювання особистості, які постають у вигляді своєрідної мандали, що перебирає на себе кольори веселки. Це метафора спадання енергії від центру (ядра) – колективного несвідомого, який позначений червоним до рівня ідентичності, який позначений фіолетовим кольором. Між ними – як окремі етапи

розгортання архетипних енергій – подаються: особисте несвідоме (жовтогарячий), особистий міф (жовтий), індивідуальний авторський міф (зелений), простір культури, в якому здійснюється культурний соціогенез особистості – синій. Запропонована метафора веселки допомагає краще уявити, що окремі етапи розгортання етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості є закономірними синтезами архетипних енергій попереднього та наступного рівнів самоконструювання «Я». Наприклад, ключовим моментом актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості є індивідуальний авторський міф. Його місце в моделі – посередині між колективним несвідомим та особистістю в її тілесності. Невипадково він позначений зеленим кольором, який символізує інтелектуальний, сапієнський аспект життєздійснення особистості. **В моделі рівень індивідуальної міфотворчості розташовано між культурним соціогенезом та особистим міфом, тобто між синім та жовтим полем. Саме на перехресті цих двох кольорів та якостей (культура та особисте несвідоме) народжується психічний феномен, який спроможний внести нові смисли в культуру та очистити поле особистого несвідомого, згармонізувати особистий міф.** Цікавим в моделі є те, що її кольори повторюються в зворотньому порядку на межі ідентичності з тілесністю. Цей факт уможливорює трактування особистісної та соціальної ідентичності як вершини розвитку свідомості та інтелекту, даних людині завдяки потенціалу її онтогенезу. Тобто, можна припустити, що послідовне чергування кольорів на рівні тілесної оболонки людини є відображенням в її мікрокосмі процесів й тенденцій, що розгортаються на рівні макрокосму (колективного несвідомого). Така аналогія полегшує сприйняття актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості як встановлення резонансу між особистістю та Всесвітом, що мало місце зокрема у карнавальних діях. З огляду на це, ми пропонуємо соціально-психологічні механізми розгортання етнокультурної міфотворчості, які відповідають визначеним рівням самоконструювання «Я».

По-перше, психо-історична реконструкція архетипу Світового Дерева, як освоєння фундаменту етнокультурної міфотворчості на основі міфолого-релігійних текстів різних етнічних традицій. Цей рівень відповідає червоному полю моделі і передбачає безпосереднє звернення до архетипів колективного несвідомого, що зафіксовані в сакральних текстах. На базі міфологічних образів Дому, Дерева та Людини, особистість, виконуючи модифіковану нами методику Дж. Бука, створює емоційно-ціннісний зв'язок з центром власного внутрішнього світу.

По-друге, психорезонанс як оприявлення певних звукових архетипів, що і складають основу особистого несвідомого (наступного рівня розгортання архетипного ядра). Ми пропонуємо освоїти цей рівень на основі етнокультурної міфотворчості в музиці. Досліджуючи змістові та динамічні ознаки музичної міфотворчості окремого композитора, ми звертаємо увагу на музичні архетипи та їхній вплив на особистість. Для цього пропонуємо використовувати певні музичні твори, а особливо вокальні цикли (зокрема, «Прекрасна мірошничка» Ф. Шуберта). Це зумовлено посиленням психорезонансу з глибинними рівнями несвідомого завдяки дії не тільки звуків музичних інструментів, а й живого людського голосу, що доносить до слухача певні смисли у вокальних текстах.

По-третє, механізм катарсису як ініціації суб'єкта на новому рівні міфотворчості завдяки роботі з архетипом Тіні. Цей механізм актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу співвідноситься з рівнем особистого міфу. Опрацювання індивідуальної міфології надприродного дозволяє пожвавити трансформацію особистого міфу. Зокрема нами проводилось дослідження міфологеми чорта в самосвідомості сучасної особистості на матеріалі сприйняття й дописування фольклорних текстів (українських казок).

По-четверте, механізм сповідальності, що стимулює створення індивідуального авторського міфу. Цей механізм актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості апелює до філософської та літературної сповіді як своєрідного

жанру розвитку самосвідомості європейської людини в культурі [3]. Зокрема, цей механізм розроблений нами на основі запитань, які ставив собі Августин Блаженний у власній сповіді. Важливим наступним етапом є формування ідеального образу себе як орієнтиру творчого саморозвитку: тобто особистість визначає ключові архетипи власного життєвого шляху і подає їх у міфологічному тексті, надаючи певний запит до особистого несвідомого. Цей текст і є тією основою, на якій відбувається індивідуальне авторське міфотворення.

По-п'яте, символотворчість та смислоутворення як механізми актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості, що дозволяють привнести новий зміст в поле культури та історії й урізноманітнити процес культурного соціогенезу наступних поколінь. Цей механізм, зокрема, реалізується у розробленій нами дослідницькій програмі «Культурно-історичний потенціал української молоді». Вона базується на спадкоємності історичної традиції як міфотворчості, пожвавленні етнічних констант і тих образів та символів, які їх оприявнюють. Потім на цій основі опрацьовується культурна тема етносу та її сучасне заломлення у вигляді національного міфу. З метою смислоутворення в українській історії використовується ідентифікаційна матриця видатних особистостей етнокультурної спільноти, а також конструюється позитивний міфологічний наратив української історії. Важливо, що на цьому етапі самоконструювання «Я» особливо яскраво оприявнюється спільний вчинок представників спільноти, тобто етнокультурна міфотворчість особистості як суб'єкта відбувається завдяки спільно-вчинковій активності з колективним суб'єктом. Продуктом цього спільного вчинку є індивідуальний авторський міф.

По-шосте, екзистенційне проектування особистості як автора власного міфу в поле етнокультурної спільноти, що, в свою чергу, сприяє конструюванню соціальної ідентичності особистості та покоління. Тобто цей механізм актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу співвідноситься з рівнем ідентифікації в моделі самоконструювання «Я». Практичним заломленням цього

механізму є створення етнічного автонаративу «Я в українському сьогоденні та майбутньому». Синтезування консолідуючого національного міфу на основі етнічних автонаративів учасників спільного вчинку дозволяє формувати соціальну ідентичність молодого покоління.

Виклики сучасної постмодерністської епохи спонукають до розвитку ідеї людини як суб'єкта психічного життя, яку в українській психології розвивають В. О. Татенко, З. С. Карпенко та інші. Суттєвим внеском цих вчених є суб'єктно-вчинкова парадигма психології (В. О. Татенко) та принцип інтегральної суб'єктності (З. С. Карпенко). Базуючись на напрацюваннях цих вчених, були розглянуті етапи конструювання Я, а саме самоактуалізація, саморозвиток, самоздійснення в індивідуальній міфотворчості. У зв'язку з цим можемо констатувати наступне:

- логіка актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості передбачає встановлення зв'язку ідентифікації особистості з рівнем колективного несвідомого через індивідуальну авторську міфотворчість, послідовно синтезуючи його енергії в особистому несвідомому, особистому міфі, індивідуальному авторському міфі, полі культури (культурний соціогенез) і зрештою, конструювання соціальної ідентичності.
- Етапи конструювання “Я” тісно взаємозв'язані з етнокультурною міфотворчістю особистості та спільноти. Перший етап – самоактуалізація – постає як спонтанне конструювання “Я” культурою та соціальним оточенням; лише на вершині самоактуалізаційної піраміди особистість перебирає на себе роль автора-міфотворця свого життєвого світу. Другий етап – саморозвиток – розгортається вже як індивідуальна авторська міфотворчість та самоконструювання “Я” в культурно-історичному просторі, він відповідає рівневі індивідуальності. Третій етап – самоздійснення – знову переводить людину у площину спонтанного конструювання “Я”, яке, однак, оприявнюється в організаційних та самоорганізаційних вимірах цього процесу. Особистість, наділена досвідом самоактуалізації,

саморозвитку та самоздійснення, завдяки практиці міфотворення самоініціюється в культурі.

- На основі цього суб'єктивного досвіду уможливлюється глибинний контакт “Я” зі спільнотою, відбувається включення в суб'єктивний досвід колективу в культурно-історичній перспективі. Це сприяє консолідації суспільства зсередини та виробленню інтегративного національного міфу на основі діалогу міфів окремих етнокультурних спільнот та видатних особистостей.

Список рекомендованої літератури

1. Кабрин В. И. Коммуникативный мир и транскомуникативный потенциал жизни личности: теория, методы, исследования. – М.: Смысл, 2005. – 248 с.
2. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2009. – 512 с.
3. Старовойтенко Е. Б. Культурная психология личности: монография. – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2007. – 310 с.
4. Сушков И. Р. Психологические отношения человека в социальной системе. – М.: Ин-т психол.РАН, 2008. – 412 с.
5. Татенко В. А. О психологии в субъектном измерении: Монография. – Киев.: Видавничий центр «Просвіта». – 1996. – 404 с.
6. Чудновский В. Э. К проблеме соотношения «внешнего» и «внутреннего» в психологии // Психологический журнал. – Т.14.1993. - №5. – С.3-12
7. Юнг К. Г. Синхронистичность: акаузальный объединяющий принцип. / В сб. К. Г. Юнг. Синхронистичность. — М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 1997. – 375 с.
8. Яремчук О. В. Індивідуальна авторська міфотворчість як самоініціація особистості в культурі // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: зб. наук. праць / за заг.ред. М. М. Слюсаревського, упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. – К.: Міленіум, 2009. – Вип.9. – 280 с., с. 261-270

1.2. Карнавальність як техніка самоконструювання

Про сучасну західну культуру прийнято говорити як про постмодерністську. Високий ступінь міжіндивідуального та внутрішньоіндивідуального відчуження, з одного боку, і прагнення до діалогів на всіх рівнях, – з іншого, у великій мірі зумовлюють її колорит. Крах традиційних цінностей та укладів, розмивання явних кордонів між дозволеним і недозволеним насправді не означають ослаблення внутрішнього зв'язку особистості з силами несвідомого, більше того, можна спостерігати збільшення потреби в контакті з ними завдяки карнавалізації буття. Людина як і раніше потребує обох комплементарних модусів психічного життя, – буднів та "антибуднів". Вони індивідуалізуються в міру того, як все більш індивідуальним (тобто менш колективним) стає існування особистості). Безумовно, карнавально-святкове життя, що було характерним для попередніх історичних епох, існує в імпліцитному стані і зараз, але слід звернути увагу на те, що карнавальність, порівняно з минулими епохами, «перекочувала» у повсякдення. Тому її катарсичні ефекти потребують нового осмислення. В термінах М. Бахтіна, слід віднайти новий хронотоп, що надасть можливість індивідуального або колективного катарсису. На нашу думку, етнокультурна міфотворчість особистості та спільноти забезпечує свого роду "антибудні", в ній яскраво виявляються риси карнавалу. Таким чином, за допомогою принципу карнавальності можливо актуалізувати етнокультурний міфотворчий потенціал особистості.

Обґрунтуймо тлумачення карнавальності як принципу самоконструювання «Я» в парадигмі етнокультурної міфотворчості. Етнокультурна міфотворчість особистості – це процес створення суб'єктивного міфологічного простору, що корелює з визначеним типом культурно-історичного, етносоціального й екзистенціального досвіду, відбитого в різних текстах (нарративах, поведінці і, ширше, у життєвому шляху в цілому). У плані взаємодії з історичною традицією етнокультурна міфотворчість особистості може наближатися до екзистенціального

проектування особистості і тоді суб'єкт вибудовує свій життєвий світ відповідно до досягнень, проблем та перспектив спільноти, з якою він себе ідентифікує. Отже, етнокультурна міфотворчість містить в собі символи та смисли ініціації, а також імпліцитно включає зв'язок між особистісним, суб'єктним, спільнотним. Цей факт дозволяє припустити доречність застосування до вивчення цього феномену принципу карнавальності.

По-перше, за все тому, що в межевому досвіді, до якого можна віднести й карнавальність, завжди переживаються просторово-часові розриви, і тому він є справжньою мандрівкою, переходом з однієї реальності до іншої, в якій людина відчуває злиття, єдність своєї окремішності й колективу, більше того – усього суцього. По-друге, карнавал – це свято, а простір і час святкового життєвого світу – сакральні, бо вони пов'язані з кінцем й початком, моментом створення світу. М. Бахтін називає цей простір простором, що переплавляє старе в нове, «умертвлює й водночас народжує», не даючи нічому увічнитись [1]. Тобто, акцентується своєрідна колективна ініціація в ході карнавалу. По-третє, важливо підкреслити, що потреба в карнавальності реалізується, перш за все, у соціумі, в інтерсуб'єктивному просторі, який в термінах постмодерну є інтертекстуальним. І, по-четверте, слід врахувати екологічність карнавального стану. Дійсно, карнавальний стан – це різновид так званих пікових переживань, які характерні для самореалізованої особистості. Пікове переживання, за А. Маслоу, може бути лише позитивним та очікуваним і ніколи не буває негативним і небажаним. Під час перебування в піковому стані буття сприймається в цілісності: «...в моменти пікових переживань індивід уподібнюється до Бога...особливо у своєму люблячому, незасуджувальному, співчутливому, можна сказати, веселому сприйнятті світу й людської істоти у їхній повноті й цілісності...» [4, с. 130]. Отже, потреба карнавальності відповідає глибинному бажанню радіти життю, ототожнюватися зі Всесвітом. «Людина і світ стають дедалі подібнішими одне до одного в міру того, як вони рухаються до

достотності» [4]. Отже, коли ми говоримо про потребу карнавальності, зовсім не обов'язково мати на увазі бразильські чи венеціанські карнавали, українську «Маланку», одеську «гуморину». Насьогодні головне не типова для багатьох, звична форма святкування, а внутрішній психологічний зміст потреби у карнавальності [7], що спонукає до етнокультурної міфотворчості особистості. Як зазначає Ю. Андрухович, карнавал – це «безперестанне жонгливання суттю». На нашу думку, створюючи свято, людина ніби акцентує певні можливості, наголошує ключові моменти життя у своєму авторському баченні. Карнавальні образи допомагають оволодіти процесом становлення дійсності, а саме змістом і напрямом цього процесу, – вважав М. Бахтін [1]. Отже, переживання свята стає для людини особливим переживанням власної суб'єктності, своєї унікальної ролі у світобудуванні.

Тепер слід пояснити, **як принцип карнавальності пов'язаний з самоконструюванням «Я»**. Серед багатьох аспектів цього постмодерністського проекту особистості, на наш погляд, слід виокремити наступні: по-перше, самоконструювання «Я» – це постійне смислотворення себе в наративі – як необоротного, спонтанного, множинного; по-друге, під час самоконструювання «Я» очевидні варіанти розгортання суб'єктивного смислу в інші виміри, що стимулює особистість до постійної творчості себе й саморефлексування. Отже, ми вважаємо, що самоконструювання «Я» дозволяє задіяти енергії глибинних рівнів особистості (колективного та особистого несвідомого), прокласти місток між ідентифікацією, здобутою завдяки соціалізаційним впливам та культурним соціогенезом особистості, в основі якого лежать процеси етнокультурної та індивідуальної авторської міфотворчості. У схожому контексті В. Кабрін говорить про транскомунікацію – процес спілкування між інакшими і різнопорядковими суб'єктами в інтра- та інтерперсональних планах, наддинамічний сенсотвірний процес гармонізації різнорівневих світів людини, що відкриває в ній сенсову єдність мікро- і макрокосму, виводить її в транскомунікативні світи

психологічного універсуму особи [2, с. 54]. Таким чином, самоконструювання «Я», на наш погляд, очевидно має яскраво виражені риси карнавальності, які постають у гармонізації різнорівневих світів людини. Цікавим доповненням до цього є проникнення свята у будні, що подається в термінах іграїзації повсякденного життя. Іграїзація – особливий стиль, що передбачає парадоксальне поєднання серйозного та кумедного, реального та віртуального, чуттєвого та інтелектуального, організаційного і дезорганізаційного, раціонального та ірраціонального [3]. Пам'ятаючи про те, що повсякденність це світ безпосередності, почування, прагнення, фантазування, у якому особистість переживає культуру, залежить від неї і впливає на неї [8], можна припустити, що іграїзація повсякденності оприявнює перехідні, межові стани самоконструювання «Я». Це уможливорює етнокультурну міфотворчість в повсякденному життєздійсненні особистості. Цікавий хронотоп повсякденності: у ньому – й минуле й майбутнє – у вигляді уявлень та спогадів, тут історія і традиції сім'ї, спільноти, культури. Саме тут найяскравіше відбувається вплив колективного несвідомого на окрему особистість, відображені найглибші, архаїчні його пласти. Повсякденність – це спільний простір життєздійснення всіх представників певної культури, які навзаєм є частиною «біографічної ситуації» одне одного [7]. Отже, звернення до етнокультурної міфотворчості доповнює природність буденного життя зв'язком з першовитоками, які сповнені сакрального, життєрадісного та об'єднувального пафосу, реалізує потребу небуденності і створює передумови для трансцендентування, нескінченного виходу за власні межі, який є найвищою свободою саморозвитку [7, с. 284]. Отже, карнавальність як і самоконструювання «Я», спонукає особистість до смислопородження як перманентної характеристики її існування, що виявляється у створенні непередбачуваних, нетривіальних текстів (Ю.Лотман), – це схоже на породження нових смислів у грі. Отже тлумачення карнавальності як самоконструювання «Я» в парадигмі етнокультурної міфотворчості співвідносне з

постмодерністською грою – відкритою структурою, яка з готовністю приймає в себе голоси контекстів.

Список рекомендованої літератури

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М.: Худож.лит., 1990. – 543 с.
2. Кабрин В. И. Коммуникативный мир и транскомуникативный потенциал жизни личности: теория, методы, исследования. – М.: Смысл, 2005. – 248 с.
3. Кравченко С. А. Играизация российского общества (К обоснованию новой социологической парадигмы) / С. А. Кравченко // Общественные науки и современность. – 2002. – № 6. – С. 143–155.
4. Маслоу А. Психология бытия. – М.: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 1997. – 304 с.
5. Старовойтенко Е. Б. Культурная психология личности: монография. – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2007. – 310 с.
6. Сушков И. Р. Психологические отношения человека в социальной системе. – М.: Ин-т психол.РАН, 2008. – 412 с.
7. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
8. Шюц А. Структура повседневного мышления / А. Шюц // Социологические исследования. – 1988. – № 2. – С. 129–137.
9. Юнг К. Г. Синхронистичность: акаузальный объединяющий принцип. / В сб. К. Г. Юнг. Синхронистичность. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 1997. – 375 с.

1.3. Чоловіче та жіноче в давньослов'янській традиції: гендерний ресурс

Насьогодні стало не тільки модним, а й необхідним у відповідь на виклики сучасності розглядати психіку людини, з огляду на постмодерністські тенденції фрагментарності та контекстуальності [1]. Проте залишається незмінним у дослідженні особистості як соціокультурно обумовленої індивідуальності те, що вона є творцем та спадкоємцем існуючих культурних традицій. Досліджуючи культурно-історичний простір певного етносу, ми отримуємо смисли та цінності, які пояснюють особливості розвитку особистості в цьому етносі, виявляючи оприявлені в культурі архетипи та міфологеми [2]. Індивідуальне авторське міфотворення, на наш погляд, є необхідною складовою самоактуалізації, саморозвитку та самоздійснення сучасної етнічної особистості. Воно фасилітує екзистенційне проектування молодой людини у простір глобальної культури без втрати відчуття коренів [3]. Особливо актуальною виявляється гендерна ідентифікація, що наразі теж стає предметом конструювання. Таким чином, чоловіче та жіноче в давньослов'янській традиції можна розглядати як ресурс цілісності «Я» та «Ми».

Колективне несвідоме – це найглибший шар людської психіки, де зберігаються первісні форми осягнення Всесвіту й трансцендентного – архетипи, які мають домисленнєвий, але не до розумовий характер, тобто сприймаються завдяки пожвавленню інтуїції в стані творчого натхнення, пікових переживаннях та духовному досвіді. Архетип на рівні свідомості постає в образах-символах та міфологемах, що насичені потенційними смислами. Як відомо, міфологічні заломлення архетипів супроводжуються потужними спалахами психічної енергії. Окрім загальнолюдських універсальних архетипічних образів існують **етноархетипи**. Це скарбниці колективної пам'яті певного народу, що наповнювались завдяки досвіду взаємодії з довкіллям та іншими народами в конкретних ландшафтних, кліматичних, історичних та культурних умовах. Якщо проаналізувати під цим кутом зору українські

замовляння, весільні пісні, загадки, колядки, щедрівки, казки, то можна помітити, що найважливішими в українській ментальності є такі етноархетипи: Батька – Матері, Дитини, Землі, Води, Вогню, Гори, Дерева (священного лісу), Квітки, Бика (Корови), Змії, Птаха, Каменю, Поля, Мосту, Стіни (Тину, Паркана, Загорожі), Воріт (Горловини), Хреста, Сонця, Місяця, Зорі. Всі ці міфологеми, занурені в народну творчість, й зараз несуть в собі моральні, світоглядні та естетичні коди. Зокрема, найважливішим з архетипів є архетип Матері-Землі, Великої Богині. Він став вирішальною віссю в тому тлумаченні Богородиці, яке знайоме нам з чисельних пам'яток усної і пісенної традиції. Інший не менш важливий архетип – архетип Тіні – сконденсував в собі драматичні суперечності людських долі та характерів, руйнівні потяги, зловживання світською й духовною владою, нехтування голосом совісті й Бога заради матеріальних благ і т. ін. Але, на наш погляд, не варто вдаватися до радикальних засобів боротьби з колективною Тінню, особливо коли йдеться про нове покоління – молодь, що особисто «не докладало зусиль» для її «згущення». Краще звернутись до того життєдайного джерела позитивних міфологічних образів, яке здатне наситити сучасну людину енергією та волею йти шляхом добра і гармонії. Саме тому ми й звернулися до міфологем богів та богинь слов'янського пантеону. Поділ на чоловіче та жіноче є ключовим у розвитку Всесвіту, він пов'язаний зі взаємодією природних стихій, якостей творіння. В психіці сучасної людини все частіше відчувається андрогінний акцент. Чоловіче та жіноче потребують не розведення, а продуктивного синтезу. Як досягти такої внутрішньої гармонії, на що спертися у колективному несвідомому? Саме ці запитання підштовхнули нас до дослідження чоловічого та жіночого у давньослов'янській духовній традиції як ресурсу цілісності «Я» та «Ми». Таке звернення до етноархетипів, на наш погляд, сприятиме особистісному самоздійсненню. **Самоздійснення** – це якісний стрибок, що пов'язаний з контактуванням «Я» людини з глибинними архетипними вмістами, що відкриває доступ до досягнення свого призначення, розширює індивідуальне «Я» до меж колективного

суб'єкта (етнокультурної спільноти). Цей етап **самоконструювання «Я»** тісно взаємодіє з самоактуалізацією та саморозвитком. **Самоактуалізація** постає як «приміряння» культурно-історичних символів, смислів та міфологем до власного «Я» з метою вдосконалення мотиваційного поля особистості, пробудження потреби у творчості як метапотреби, що реалізує сутнісну природу людини. **Саморозвиток**, в свою чергу, це поживлення процесів індивідуального авторського міфотворення завдяки діалогу з власним несвідомим у міфологічному наративі. Саморозвиток сприяє розкриттю індивідуальності в культурно-історичному просторі. Актуалізація зазначених вище етапів самоконструювання «Я» уможлиблюється завдяки **принципу карнавальності** – спілкування між інакшими і різнопорядковими суб'єктами в інтра- та інтерперсональних планах, наддинамічний сенсовірний процес гармонізації різнорівневих світів людини, що відкриває в ній сенсову єдність мікро- і макрокосму. Принцип карнавальності передбачає встановлення зв'язку ідентифікації особистості з рівнем колективного несвідомого через індивідуальну авторську міфотворчість. Завершуючи цю думку, підкреслимо значущість синхроністичності, що впорядковує події «нефізичним» (непричинним) шляхом, тільки на підставі їх смислів та пов'язує ці події незалежно від їх розділеності в часі і просторі. Всі ці положення реалізуються в запропонованому нами тренінгу «Веселка Єдності».

В традиції будь-якого народу певні звичаї породжуються природною необхідністю виживання та адаптації до довкілля, але в подальшому розвитку особистості та суспільства зрештою осмислюються в категоріях вищих, ідеальних прагнень людини. Особливо це стосується взаємин між статями, коли достеменні потяги до близькості, продовження роду набувають екзистенційного забарвлення, поєднуючись зі священними почуттями любові, духовної спорідненості. За вищі духовні прояви людини в прадавні часи «відповідали» надприродні істоти – боги, духи, культурні герої. Саме контакт з ними підчас ритуальних дійств, обрядів, свят наснажував слов'ян, нагадував про зв'язок з традицією, яка

відтворювалась в душі кожного «щирого» учасника священнодійства. Дійсно, дослідники давньослов'янської міфології у великій кількості наводять тексти про сходження бога до людей, зв'язок слов'ян з богами, родинні, теплі, турботливі стосунки людини й божества (С. Я. Головацький та ін.) В індивідуальному досвіді це підтверджується, коли занурюєшся у дивовижний світ народної творчості, що резонує з глибинними рівнями «Я». Тоді інтуїтивно доходиш думки про те, що сутність людяності – в єднанні сакральних якостей прадавніх божеств у внутрішньому світі людини. Звісно, в категоріях глибинної психології йдеться про поєднання й синтез архетипічних енергій в несвідомому сучасної особистості. Звернення до індивідуального авторського міфотворення на ґрунті давньослов'янської традиції дозволяє опрацювати внутрішні психічні образи, що достеменно й достотно тяжіють до сакрального, релігійного в людині. Близькі до цих роздумів думки висловлював свого часу К.-Г. Юнг у праці «Психологія і релігія». Не менш важливою складовою концепцією самоконструювання «Я» на рівні колективного несвідомого давніх слов'ян є напрацювання психолінгвістики та філософії О. Потебні, який виявляв механізми оприявлення екзистенційних станів у давньослов'янській духовності шляхом аналізу мовних засобів, що в них відбилися феномени свідомості та несвідомого мовців [4]. Він звернув увагу на те, що онтологізація горя, долі, злиднів в міфологічних текстах відбувалася шляхом присвоєння їм власних імен, переводу їх у статус міфологічних істот. Вчений на прикладі цілої низки мов доводить, з одного боку, етимологічну близькість слів «щастя», «доля», «божественна істота», а з іншого – слів «лихо» і «покинутість Богом», які, в свою чергу, теж сходять до одного семантичного поля «долі-знедоленості». Він також вказує на намагання людини прорватись до надчуттєвого, божественного в екзистенційних переживаннях, граничних станах, що яскраво виявляється в текстах пісень, казок, прислів'їв [4]. Ми солідаризуємось з О. А. Потебнею у думці про те, що взаємопроникнення колективного та індивідуального несвідомого в

процесі творення, сприйняття та інтерпретації міфологічних образів, безумовно, пов'язане з включенням міфопоетичного мислення. Воно ввібрало в себе креативний потенціал архаїчної міфотворчості та сучасних запитів на самоздійснення в культурі.

Розглянемо з цієї точки зору музичні архетипи в давньослов'янській культурній традиції та їх катарсичний потенціал. На думку багатьох дослідників, найбільш яскраво міфопоетична природа людської психіки постає в музиці. Музичне сприйняття міфологічне: організовані звукові структури не є самодостатньою цінністю, а лише певним способом висловити зашифрований у них сенс; до звукового символу з глибин несвідомого залучається відповідний етнокультурний символ. При прослуховуванні музики відбувається метафоричний стрибок, що перетворює звук у сенс, водночас перетворюючи споглядання у внутрішній вчинок. Вивчення механізмів духовно-катарсичної активності особистості в ході інтерпретації музичних міфологем відкриває перспективи створення дієвих способів особистісного самоздійснення. На думку музикознавців Б. Асаф'єва [5], П. Вульф'юса [6], Ю. Хохлова [7], Д. Кірнарської [8], а також автора музичної концепції психорезонанса А. Понтвіка, музика здатна викликати певний настрій, причому емоційне забарвлення образів, що виникають при її сприйнятті, відрізняється в залежності від індивідуальних особливостей музичного сприйняття, ступеня музичної підготовки, інтелектуальних особливостей слухача. Вивчення емоційної значущості окремих елементів музики – ритму, тональності – показало їх здатність викликати стан, адекватний за характером подразнику. Позитивні емоції при музичному прослуховуванні, «художня насолода», на думку Л. С. Виготського, не є чистою рецепцією, а вимагає найвищої діяльності психіки [9]. У зв'язку з цим великого значення набуває підбір відповідних музичних творів, які могли б викликати необхідний ряд образних асоціацій і переживань. З цією метою, дуже важливо використовувати музичні твори, в структурі яких закорінена можливість катарсичного ефекту.

Ми застосовуємо концепцію музичних архетипів Д. Кірнарської [8] в опрацюванні інтонаційної структури музичних композицій даного тренінгу. Таким чином, при сприйнятті музичного тексту відбувається пожвавлення глибинних рівнів колективного несвідомого. Зв'язок з колективним несвідомим, ймовірно, здійснюється через комунікативну спрямованість музики, через базові форми соціальної комунікації, які і є музичними архетипами. Д. Кірнарська виділяє комунікативні архетипи «Заклику», «Прохання», «Гри», «Медитації» [8]. Це своєрідні протоінтонаційні форми сприйняття зовнішнього і внутрішнього світу, які наповнюються різним змістом залежно від духу епохи. На наш погляд, дуже характерним для давньослов'янського фольклору є архетип «Славління», який постає в святкових обрядових діях. На думку Б. Асаф'єва [5], в основі музичної інтонації і, відповідно, музичних архетипів лежить явище мовної (комунікативної) інтонації. Поетичний текст вокального твору вступає у взаємодію (частіше гармонійну, але іноді і конфліктну) з музичною архетипікою (інтонаційною структурою) і, таким чином, посилює музичний вплив твору через внутрішню вокалізацію. Сприйняття міфологічних кодів музичного тексту сприяє психорезонансу і катарсису. У результаті відбувається доповнення і переструктурування простору особистісних смислів реципієнта, що в свою чергу виводить його на новий рівень самоусвідомлення. Ми впевнені в тому, що вербалізація плінних смислів особистого несвідомого, резонуючи зі смислами інших учасників, актуалізують екзистенційний проект особистості, що оприявнюється у розгортанні власного талану. Талан в даному разі – це й особиста обдарованість, відчуття власного призначення, діяльнісного та перетворювального потенціала. Определення цього процесу відбувається в дійстві плетіння талісману у вигляді орнаменту з ниток, які благословляє Макошь. В цьому оприявнюється зв'язок веселки – медіатора між сучасними та давніми слов'янами й власноруч створеного артефакту, що поєднує різні кольори в індивідуальний неповторний візерунок. Власне, відбувається потенціювання індивідуальних уявлень про майбутнє,

які символізуються вподобаними кольорами ниток. Це, по суті, «творення смислів з соціокультурної тканини», що збагачує не тільки суб'єкта, але й проінтерпретовану ним слов'янську давнину. Такий підхід до саморозвитку особистості в культурно-історичному просторі розкриває творчий потенціал особистості, адже долучає терапію народною творчістю.

Алгоритм тренінгу «Чоловіче та жіноче у давньослов'янській традиції як ресурс цілісності «Я» та «Ми», який має коротку назву «Веселка Єдності» (розроблений Яремчук О. В., Ключовою-Цобенко В. О., Фокіною В. І.). складається з 9 етапів та шерінгу. Подамо його зміст та музичний супровід у наступній таблиці.

Таблиця 1

**Обрядовий спільний вчинок етнокультурної міфотворчості
«Веселка Єдності»**

Психологічний етап тренінгу	Музичні архетипи
1. Освоєння місцевості: входження в резонанс з природним середовищем. Плетіння вінків.	<p>Архетип Землі, єднання з рослинним світом та водною стихією. (Вокальні фольклорні композиції. 1. «Своя гра» - музична імпровізація на сопілці. Пожвавлення зв'язку зі слов'янською традицією. Архетип медитації. 2. «Весна» архетип заклику до сприйняття мудрості предків в традиції. Семантика дощу як передачі інформації та грому (блискавка) як енергетичного імпульсу. 3. «На морі берізка потопала». Семантика світотворення. Архетип заклику. 4. «Серед вулиці степ широкий» семантика освоєння природи, архетип гри.)</p> <p>(Что не тошно ли да тебе, Анна - свадебная песня (д. Ферапонтово Кирилловского уезда, реконструкция фолькл.анс. "Традиция") Архетип прохання і заклику кращої долі.</p>

2. Несвідомий вибір кольору учасниками – символізація певної якості внутрішнього світу	«Квітка-душа» Весен і зим, дай Бог. Віри і сил, дай Бог. Щастя усім, дай Бог. Архетип заклику і прохання.
3. Притяжіння кольорових пар	«Разлилася речка быстрая» вокальна композиція, два голоси – жіночий ведучий, чоловічий підголосок. Архетип води, матріархат. Архетип медитації. «Наші конопельки зверху зелененькі» взаємодія у побуті, архетип життєвої гри. «Волинка» ушляхетнення життєвої гри (на волинці за повір'ям грають янголи), архетип заклику, піднесення чоловічого і жіночого до традицій предків (звитяга). Символ Веселки.
4. Згортання «веселки» у Мікрокосм (клубок долі).	«Ой, як же було ізпрежди віка. Ой, дай Бог. А тільки було синєє море ой, дай Бог». Архетип прохання та славління. «Ріка життя» Ми не янголи святі, але струни золоті у душах не мовчать. Архетип медитації.
5. Розгортання талану за допомогою Лади та Дажбога.	Медитативна композиція з дрімбою. Архетип медитації та гри, повернення до витоків й розгортання традицій у сьогодення.
6. Забавка «Струмок». Єдність у різноманітті. Вибір пари за принципом вдосконалення внутрішніх якостей.	«Жива-Жива, матушка» семантика ріки, землі, вітру, вогню, світлої любові, життя. Архетип заклику та медитації до життєтворення.

7. Випробування міцності пари.	«Ти ж мене підманула» семантика залицяння, підморгування. Архетип гри. Випробування на енергетичну цілісність.
8. Єдність роду.	Музична композиція – гімн рідній землі «Сохраним заветы правы. Мы Дажьбога сыновья». Архетип заклику, славління.
9. «Плетіння» власної долі в гармонії з традицією. Особистий талан – звитяга, мужність, успіх, покликання, любов. Створення оберігу з ниток.	«Родина». Архетип заклику. Славління Лади та Рода. Семантика рішучості у ствердженні спадкоємності. Покровительство богів. «Своя гра» - музична імпровізація на сопілці. Пожвавлення зв'язку зі слов'янською традицією. Архетип медитації.

Отже, саморозвиток сучасної особистості може спиратися на чоловічі та жіночі міфологеми в давньослов'янській традиції. Для з'ясування потенціовального ефекту цих вмістів розглянемо їх детальніше. Згадаймо, що давньогрецька міфологія є найвідомішою у світі серед інших прадавніх язичницьких. Навіть класичний психоаналіз рясніє давньогрецькими міфологемами та стійкими словосполученнями «комплекс Едіпа», «комплекс Електри», «едипальна стадія розвитку», тощо. Цей приклад демонструє як етнічна міфологія стає надбанням всього людства. Сучасні східні слов'яни загалом не в повні обізнані щодо своїх культурних коренів та міфології. Можливо, це спричинено важкими для слов'ян історичними перепетіями: роздрібненість князівств Київської Русі, монголо-татарське ярмо, християнізація Русі, яка принесла не тільки силу державі, але й занепад прадавньої культури. Особливо серйозного впливу культурна традиція давніх слов'ян зазнала в епоху сталінізму, яка викреслювала етнічну своєрідність. Тому важливою для нас є сучасна можливість історичної реконструкції

як побуту, так і духовного життя, сакральних знань слов'янських пращурів, адже це надає змогу особистості отримати ресурс для власного культурного соціогенезу. На наш погляд, давньослов'янська міфологія поступово стане доробком для всього психологічного співтовариства в окресленні тих психічних станів, які можна позиціонувати як гармонійні, ті, що уможливлюють набуття особистістю Самості – власної духовної цілісності.

В рамках тренінгу «Чоловіче та жіноче в давньослов'янській традиції» («Веселка єдності») ключовим є прийом психо-історичної реконструкції. Вона оприявнюється підчас відтворення давньослов'янських традицій, в ході участі у різних ритуальних діях, коли учасники поринають в атмосферу давніх слов'янських пісень, обрядових дійств, ритуальних ігор, в яких нашим пращурам завжди покровительствовали боги, у випадку нашого тренінгу – це Макошь, Лада, Жива, Дажбог.

Макошь (Мокоша, Магощ) - богиня Долі, що «пряде» життєвий шлях як нитку, матір двох сестер Долі та Недолі, богиня родючості, що пов'язана з врожаєм. Втіленням енергії Макоші вважалась корова-годувальниця. Макошь – єдина богиня з чоловічого пантеону князя Володимира, іноді зображена з рогом достатку. Її день – п'ятниця. Макошь має здатність змінювати нещасливу долю, в пізніших джерелах співвідноситься з Орантою. Лада – одна з найулюбленіших давніми слов'янами богинь, Матір Світу, богиня любові та шлюбу, яка несе енергію подружжя та материнства. Лада є жіночою проекцією Рода, яка несе в собі потенціал самовідтворення, що реалізується на початку життя молодого Всесвіту. Жива – та, що дає життя – богиня весни, родючості, Животворних Сил Природи, Весняних вируючих вод, перших зелених паростків; покровителька юних дівчат і молодих дружин. З'являється в образі зозулі – провісниці світу предків. Дажбог (Радегаст) – Сварожич, бог родючості, сонячного світла і цілющої сили, дід слов'ян, син Сварога. Священною твариною Даждзьбога-Радегаста вважався лев, Сварожича зображували або з лєвовою головою, або у колісниці, запряженій лєвами. Дажбог

втілює мудру державну владу, воїнську звитягу, батьківське покровительство для усього слов'янського народу [10].

Дійсно, якщо згадати про основні потреби особистості й спробувати подати їх у вигляді піраміди потреб за А. Маслоу [11], то обрані нами боги опиняться у її основі. Хоча багато цікавого можна дізнатися стосовно функцій інших богів слов'янського пантеону, які доповнюють старших богів. Кожен міфологічний персонаж, звісно, має власні унікальні здібності та сферу впливу. Проте майже всі вони є богами родючості, і в цьому можна побачити вплив землеробської культури.

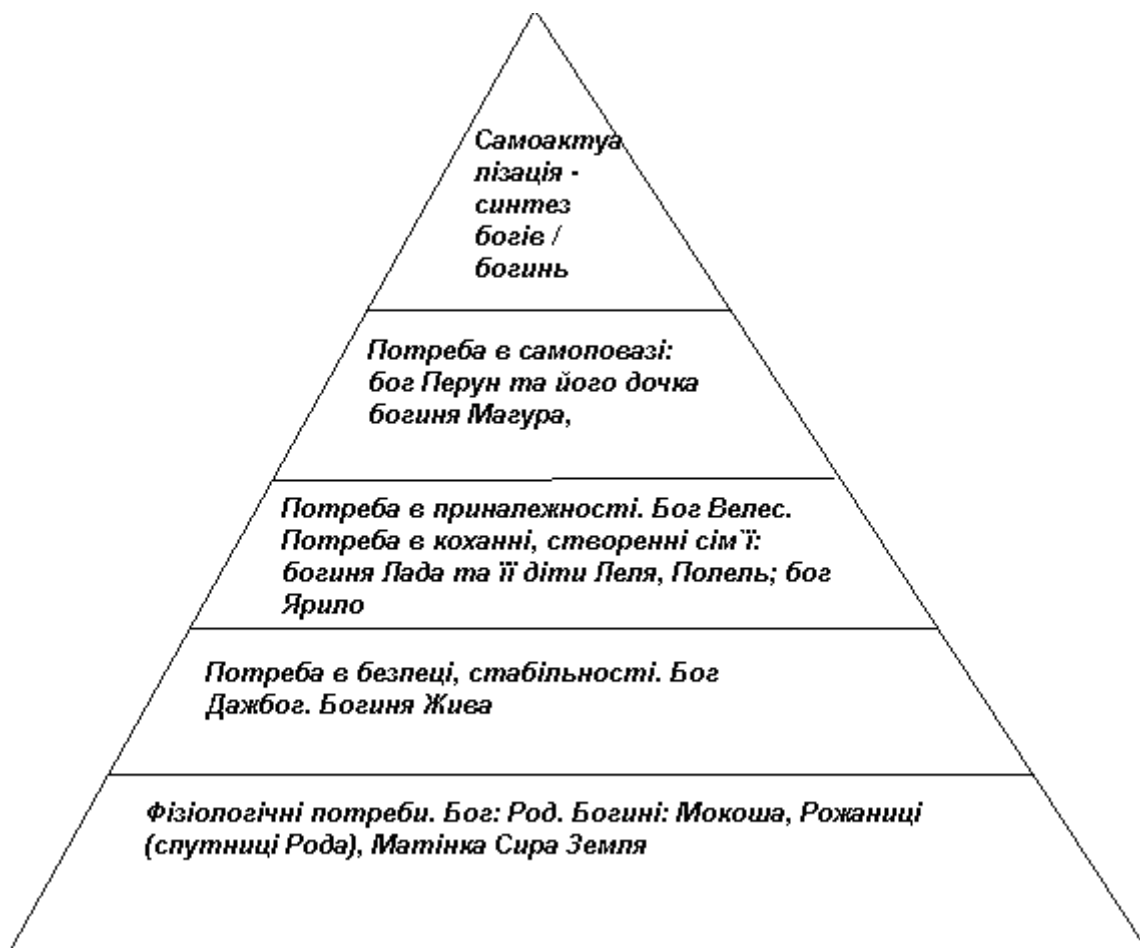

Схема 1. Співвідношення архетипів слов'янських богів та богинь з пірамідою потреб А. Маслоу

В основі піраміди лежать природні (дефіцитарні) потреби, які забезпечують бог Род – творець Землі та богів, подавець родючості; його супутниці, богині родючості – Рожаниці, якими іноді називають пару Лада-Леля, проте частіше знаходимо згадки про них як про окремих божеств на кшталт мавок-віл, що опікуються врожаєм, посилаючи дощі. Поруч з Родом та Рожаницями посідає місце богиня Матір Сира Земля. Часом ця богиня ототожнюється з богинею долі Мокошею, вірогідно спочатку так і було, але в деяких джерелах знаходимо згадування обох богинь. Оскільки Мокоша є покровителькою домашнього статку, хазяйновитості, жіночих видів роботи, то вона, на наш погляд, дуже добре забезпечує потребу у стабільності, адже якщо є ремесло, то є й прибуток, але цей рівень більш яскраво представлений Дажбогом, подателем благ, «тим, хто одарює» та богинею Живою (або Живаною) – «тою, що надає життя», яка є втіленням життєвої сили Всесвіту. Дажбог є прародичем слов'ян взагалі, їх першопредком, одним з улюблених богів, якому люди повіряли всі тривоги, страхи, він вказував волхвам безпечніші та найгарніші місця для побудови капищ та осель. Богиня Жива – життєдайна божественна сила, цілителька, покровителька сімейних Родів, виступала в якості посередниці між світом Яві та Наві, за допомогою свого священного птаха – зозулі доносила волю предків щодо поліпшення життя їх нащадків. За рівень потреб в приналежності відповідає архетип Велеса, тваринного бога, який до того є попечителем торговців, богом статку та поезії, отже виконує доволі широкі функції, маючи багато «професій». На цьому ж рівні розташована потреба в коханні та створенні сім'ї, яку забезпечують богиня жінок, краси та любові, шлюбу богиня Лада. У Лади є діти: богиня Леля – весна, покровителька дівчат, дівочої дружби, розквіту природи та юної жіночності та бог Полель – бог шлюбу, слов'янський аналог Гіменея. Леля породжує любов, а Полель надихає закоханих створити сім'ю. Звичайно, й бог діторіддя, плотської любові, пристрасті Ярило, є богом цього рівня. Звісно, його можна було б розташувати в основі піраміди, де зазначені природні потреби, до

яких А. Маслоу додав й секс. Однак, для давніх слов'ян акт фізичного кохання був сакральним: згадаймо, що зачаті на Івана Купалу діти вважалися особливими та талановитими, до них люди ставились з повагою, вбачаючи в них велику творчу силу, яка до вподоби богам. Рівень потреби в самоповазі «контролює» Перун, бог воїнів та князів, що символізує їх владу. Оскільки цей рівень потреб передбачає прагнення до високого соціального статусу та досягнення високої самооцінки за його рахунок, то «княжий» бог може виступати персоніфікацією цього рівня. Його дочка, крилата Діва Магура, слов'янська Валькірія, яка надихає воїнів битися за батьківщину та супроводжує їх у Вирій, може бути управителькою даного рівня разом із батьком. Рівень потреби в творчості деякі автори співвідносять з міфологемою Сварога, бога Всесвіту, творця всього живого, в якому зосереджені всі вищезгадані представники пантеону. І, нарешті, останній рівень піраміди потреб, його пік – самоактуалізація, звичайно, може бути представлений синтезом всіх богів/богинь.

На основі вищенаведеного подамо техніки досягнення цілісності «Я» та «Ми» в обрядовому спільному вчинку етнокультурної міфотворчості «Веселка Єдності»:

1. Етнотерапія: сприяє інтеріоризації культурно-історичних смислів у власний екзистенційний простір, а також опредметненню індивідуальних смислів в груповому дійстві. Творення індивідуального авторського міфу згодом оприявнюється у плетінні власного талісману талану.
2. Міфодрама включає в себе наступні блоки: міфологема творення Світу, міфологема ниток Макоші потенціює покращення власної долі. Богиня Жива є покровителькою цілителів і символізує собою оновлюючу енергію Всесвіту. Богиня Лада опікується любов'ю та сімейним благополуччям, а Дажбог є богом родючості та взагалі покровителем слов'ян. Ці міфологеми виступають в якості ресурсу для учасників. Ідея веселки перегукується з іншими культурно-історичними

традиціями, як то ідея чакр (чар) та відповідних їм тонких тіл в індо-аріїв.

3. Психо-історична реконструкція передбачає діалог з міфологемами Лади (злагода, сімейне благополуччя, любов), Дажбога (захисник, мужній воїн, прабатько слов'ян), Живи (цілюща енергія, зв'язок з предками), Макоші (доля, передзаданість).

Основною ідеєю викладеного матеріалу є обґрунтування теоретичних, прикладних та тренінгових вимірів самоконструювання «Я» на рівні колективного несвідомого давніх слов'ян, задіюючи гендерні міфологеми, спирається на теорію етнокультурної міфотворчості особистості. Основний акцент виставляється на зв'язку колективного несвідомого та етноархетипів з самоактуалізацією, саморозвитком, самоздійсненням особистості на основі принципу карнавальності. Музичні архетипи в давньослов'янській культурній традиції мають яскраво виражений катарсичний потенціал. В якості тренінгової основи саморозвитку сучасної особистості чоловічі та жіночі міфологеми в давньослов'янській традиції.

Колективне несвідоме давніх слов'ян виступає основою для самоконструювання «Я» і, в залежності від запитів конкретних особистостей, фасилітує їх самоактуалізацію, саморозвиток та самоздійснення. Такий погляд дає можливість зберегти цілісність «Я» та «Ми» в умовах трансформації українського суспільства, наблизити до консолідації представників різних регіонів. Ключовим мотивом групової роботи в запропонованому тренінгу є ідея: *«Цінуймо і шануймо сакральність нашого Минулого! Тоді чудовим буде сьогодення і ще кращим майбутнє»*. Спільний вчинок етнокультурної міфотворчості розгортається завдяки спілкуванню учасників з давньослов'янськими міфологемами богів: Макоші, Даждьбога, Лади та Живи. Міфологема Веселки є надзвичайно потужним ресурсом для єднання на кількох рівнях: свідомості з несвідомим, чоловічого та жіночого як архетипів та рольових позицій, соціально-професійних спільнот між собою. В цілому

алгоритм тренінгу розроблено на основі теорії етнокультурної міфотворчості. Дійство складається з творчого заломлення кількох психологічних технік задля актуалізації ресурсності гендерної міфології давніх слов'ян для сучасної молоді, а саме, міфодрами, психо-історичної реконструкції та енотерапії як діалогу з культурно-історичним простором. З огляду на вищевикладений дискурс можна запропонувати індивідуальну для кожного учасника тренінгу програму дослідження музикотерапевтичного впливу музичного фольклорного тексту з опорою на його архетипний зміст. По-перше, визначення ключових міфологічних сюжетів у просторі особистого міфу слухача, розпізнання серед них тих, що не відповідають життєвим завданням і рівневі особистісного розвитку. По-друге, досягнення емоційно-інтелектуального усвідомлення джерел цих дисфункціональних міфів та виявлення нових тенденцій, у яких психіка шукає вираження ("контр-міфів"). По-третє, стимулювання синтезу, що сплавляє елементи старого міфу і контрміфу в новий міфологічний образ, який вміщує найбільш конструктивні аспекти обох міфів. По-четверте, формування внутрішнього імператива дій на основі гіпотетичної реальності цього розширеного і заново інтегрованого міфологічного простору. По-п'яте, вкорінення індивідуальної авторської міфології в повсякденному житті, що може бути більш ефективним у випадку застосування музикотерапевтичних прийомів, пов'язаних з активним або рецептивним відтворенням музичних текстів, спеціально підібраних для конкретного слухача. В даному разі ідеться про прослуховування музичних матеріалів тренінгу після його завершення.

Список рекомендованої літератури

1. Титаренко Т. М. Його величність Випадок: несподівані конфігурації людського життя // Психологія особистості, № 1 (2), 2011, С.152 – 158.
2. Яремчук О. В. Трансляція культурно-історичних смислів в індивідуальному авторському міфі / О. В. Яремчук,

- В. О. Ключикова-Цобенко // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб.наук.праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2011. – Том 13, Ч.1. – С.445-458.
3. Яремчук О. В. Індивідуальна авторська міфотворчість як самоініціація особистості в культурі // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: зб.наук.праць. – К.: Міленіум, 2009. – Вип.9. – 280 с., С. 261 – 270.
 4. Потебня А. А. Слово и миф. - М.: Наука, 1998. – 147 с.
 5. Асафьев Б. В. Речевая интонация. – М. – Л.: Наука, 1965. – 315 с.
 6. Вульфийус П. Ф. Шуберт. Очерки жизни и творчества. Москва: Музыка 1983. – 447 с., С. 139-153.
 7. Хохлов Ю. Н. Песни Шуберта: Черты стиля. – М.: Музыка, 1987. – 302 с.
 8. Кирнарская Д. Музыкальное восприятие. – М.: Музыка, 2000. – 305 с.
 9. Выготский Л. С. Психология искусства / Под ред. М. Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
 10. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 408 с.
 11. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. - СПб.: Питер, 2006. – 607 с.

1.4. Історичне самопроекування суб'єкта культуротворчості

Соціально-психологічна технологія історичного самопроекування особистості зараз на часі, тому що постмодерністський світогляд активно задіює карнавальність, іграїзацію повсякдення та актуалізує трансляцію культурно-історичних смислів. Процес соціалізації часто уявляється одновимірною, виключно як певний вплив суспільства на індивіда, що розвивається. На наш погляд, більш продуктивно розглядати

соціалізацію як діалектичну єдність зустрічно спрямованих тенденцій: від соціуму на суб'єкта і від суб'єкта на соціум (що саме у величезному масиві соціальних впливів засвоюється активним суб'єктом). Саме власна активність суб'єкта перетворює соціалізацію в культурний соціогенез завдяки активній побудові в самому собі системи необхідних для індивідуального життя соціальних зв'язків, норм, правил, традицій і т. ін.

Культурний соціогенез, на наш погляд, – це, насамперед результат активного, селективного засвоєння особистістю певного суспільного впливу. Цей імпульс спрямований від особистості до суспільства і складає основу її саморозвитку. В процесі культурного соціогенезу можна сподіватися на активне творче осмислення особистістю себе як унікального суб'єкта, здатного вплинути на світ шляхом етнокультурної міфотворчості. В середині зазначеної особистісної орієнтації можливі індивідуальні варіанти, обумовлені своєрідними обставинами розвитку кожного окремого суб'єкта.

Культурний соціогенез – це вибіркове засвоєння певних соціалізаційних впливів (резонанс внутрішніх інтенцій з певними культурними зразками, які існують у соціалізаційному просторі), на основі якого виробляються суб'єктивні смисли самоздійснення особистості (освоєння культури). В результаті культурного соціогенезу у колективне поле досвіду спільноти додаються продукти індивідуального процесу самореалізації в даній культурі у вигляді авторських текстів.

Творча особистість, для якої актуальний внутрішній механізм моральної саморегуляції через вчинки, на нашу думку, схильна доповнювати властиві їй способи життєвого самовизначення психологічною герменевтикою не тільки власного досвіду, а й досвіду інших людей та культури в цілому. Якщо розглядати буття суб'єкта в культурі як реалізацію несвідомих культурних "першооснов" – архетипів і одночасне ствердження себе як автора-інтерпретатора культурного тексту, то відкриваються нові можливості занурення в унікальний внутрішній світ людини, осягнення його співвідношень з індивідуальними світами інших.

Зворотнім боком цієї ж проблеми, на наш погляд, є авторський розвиток психологічного знання про особистість в культурі.

Відомо, що особистість є специфічним вузлом, у якому перетинаються різноманітні суспільні зв'язки і відносини. Крім того, доречно досліджувати особистість в її одночасній належності до багатьох культур і багатьох культурних епох як «атом культурного життя», в якому, на думку М. М. Бахтіна, відбиваються незліченні перетини культур. Особливо яскраво цей процес оприявнюється в **етнокультурній міфотворчості суб'єкта** [9]. Саме суб'єкт виступає ціннісно-сисловою ініціюючою основою творчої діяльності, взаємовідносин з іншими, самостановлення і самоформування в культурі. За такого настановлення в соціально-психологічному дослідженні, можна гнучко поєднувати 3 моменти. По-перше, занурення в унікальний життєвий світ особистості через індивідуальну авторську міфотворчість; по-друге, розкриття зовнішніх і внутрішніх, просторових і часових співвідношень індивідуального авторського міфу особистості з особистими світами інших людей; по-третє, визначення масштабу життєвого самовираження і продуктивності індивіда в культурно-історичному просторі через вплив його міфотворчості на сучасників і нащадків.

Для розробки психологічного інструментарію гармонійного перебування в культурно-історичному просторі слід звернути увагу на наступні теоретико-практичні стратегії: розкриття «Я» особистості в аспекті її культурної зумовленості; розвиток особистісної мотивації бути суб'єктом культурної творчості, культурного діалогу і рефлексії життя свого народу; моделювання творчої особистості, релевантної певній культурі.

Взаємовідносини особистості зі смисловою сферою культури залежать від рівня індивідуалізації [7; 11], що і визначає міру активності і суб'єктності людини, її креативний потенціал щодо синтезування власного образу світу. Можливі кілька варіантів, але полюсні тенденції відбиті в двох основних: особистість є носієм ментальності, перебуває в її межах; індивідуальність вже виходить

за ці межі, стає інтерпретатором семантичних полів культури або суб'єктом міфотворчості, тому що привносить у систему колективної ментальності нові смислові елементи. Рівень самореалізації, на якому особистість виступає суб'єктом культурного процесу, впливає на його динаміку, припускає "здатність відповідально перетворювати світ і себе в цьому світі за власними проектами" [3]. Підкреслимо, що ставлення до історичної традиції, на наш погляд, може бути розглянуте як екзистенціальний проект особистості. У цілому суб'єктна парадигма загострює науковий інтерес до людського життя як до зсередини детермінованого процесу. Застосування ж цієї парадигми до вивчення культурного соціогенезу дозволяє розглядати життєвий шлях особистості як авторське здійснення особистого міфу або як індивідуальну міфотворчість суб'єкта [9].

На певному етапі розвитку для особистості стає необхідним бачення реальності в архетипічних перспективах, герменевтична діяльність, що виявляється, насамперед у спонтанному тлумаченні символів і включенні певних культурних смислів у свій міфологічний текст, текст життєвого шляху. Безумовно, завдяки суб'єктній інтерпретації міфотворчості стає більш зрозумілою логіка виникнення, становлення і розвитку індивідуального авторського міфу як результату співтворчості особистості з культурою. На думку Н. В. Бардіної, освіта – це тільки одна з передумов освіченості. Освіченість – це вірогіднісний порядок мислення, можливість інтерпретувати й творчо видозмінювати отримані знання [10].

Отже, через апріорі стандарта усвідомлюється вся його відносність й можливість його спростування. Таким чином, освіченість нейтралізує обмеженість стереотипів мовного конструювання, створює умови для метафоризації логосвідомості суб'єкта, а отже сприяє розвитку його здатності до етнокультурної міфотворчості як спільного вчинку особистості та культури. В цьому творчому процесі оприявнюються наступні етнокультурні риси особистості:

1. Взаємозв'язок особистісного розвитку з процесом художнього мислення, що є метафоричним, інтуїтивним, наближеним до стародавнього міфологічного - релігійного світогляду;
2. Синкретична взаємодія мистецтв і наук у професійній реалізації творчої особистості;
3. Художня діяльність інтерпретування універсальної картини світу у формі індивідуального авторського міфу;
4. Специфічний стиль художнього мислення автора індивідуального міфу, що задається етнічним заломленням універсальної картини світу, особистісною і професійною аперцепцією досвіду, особистим міфом суб'єкта міфотворчості тощо.
5. Створення простору символів і смислів автором як медіатором між універсальною картиною світу і суб'єктивним образом світу;
6. Суб'єктивний образ світу як евристичний (відносно пізнання світу і власного "Я") результат синтезу усвідомлюваних і неусвідомлюваних психічних змістів;
7. Семантика життя і смерті в індивідуальній авторській міфотворчості як ознака ініціації особистості на новому рівні творчої самореалізації і самоусвідомлення;
8. Специфічні суб'єктно-об'єктні стосунки митця з його твором як своєрідним продовженням особистості у світ в процесі індивідуальної міфотворчості;
9. Вплив ціннісних орієнтацій і моральних якостей суб'єкта міфотворчості на трансформацію ціннісно-смыслового простору етнокультурної спільноти (групи);
10. Формування індивідуальним авторським міфотворенням специфічного розуміння просторово-часового континуума у певній культурі.

Деякі з зазначених етнокультурних рис особистості можуть бути фасилітовані вже на початкових етапах її соціалізації, але повного розвитку вони набувають у процесі культурного

соціогенезу, коли досягається усвідомлення власного «Я» як цінності, за збереження й розвиток якої людина несе відповідальність перед культурою. Який же психологічний інструментарій може прислужитися особистості для гармонійного перебування та самоздійснення в культурі. Щоб відповісти на це запитання, звернемось до напрацювань Л. С. Виготського, М. М. Бахтіна, представників біографічного підходу в гуманітаристиці К. Гірца, О. Є. Сапогової, В. В. Нуркової та ін.

У працях Л. С. Виготського саморозвиток особистості представлено як творчий процес самоздійснення в процесі засвоєння знарядь людської культури у співпраці з іншими людьми (у тому числі й узагальненими суб'єктами, чий досвід проживання життя є фіксованим в традиційних культурних артефактах). Дійсно, інтеріоризуючи знакові системи, суб'єкт, який дорослішає, використовує їх для інтерпретації різноманітних культурних текстів, виробляючи таким чином особистісні смисли. Ці смисли входять в сферу мікрокультури, субкультури і навіть великої культури (за М. Бахтіним), якщо вони виявляються актуальними для соціуму.

Сучасні дослідники зазначають, що культурно-історична концепція не тільки обґрунтовує знаково-символічну детермінацію людської свідомості, а й надає можливість тлумачити знак (символ) як інструмент самостійного розширення свідомості в культурно-історичну перспективу. Це впливає з подвійної направленості символу, який, з одного боку, звернений до соціокультурних реалій, а з іншого – до суб'єктивності людини [5]. Останнє розгортається в тому, що з освоюваного соціокультурного ресурсу суб'єкт все точніше відбирає саме те, що має до нього безпосереднє відношення, відшукує в текстах культури «те, що говорять йому та про нього»[там само]. Більше того, він сам створює власні тексти, користуючись накладенням культурних матриць на ланцюжок життєвих пригод. Так створюється «канон» улюблених і пережитих як справжні концептів, текстів, сюжетів, персонажів, копінг-стратегій і т.ін. Саме на підставі цього канону здійснюється

самоконструювання суб'єкта, побудова й реалізація нових життєвих проектів.

Суб'єкт – це активний наратор та інтерпретатор, який відбирає факти зі свого життя реального чи уявного і формує таким чином своєрідне «справжнє минуле». Ці факти-події транслюють смисли в майбутнє шляхом закріплення індивідуально здобутих цінностей, що впливають на подальший саморозвиток особистості. Цей процес може супроводжуватись виробленням «життєвих метафор» [4]. Створюючи метафори для самого себе, суб'єкт «розпаковує» тим самим простір нового досвіду. Цікаво, що статусом автобіографічних можуть наділятися відсутні у житті суб'єкта, вигадані події, «помилкові спогади» та відверті фантазії «квазіжиття», «легенди про себе» [4; 5]. Ці останні виявляються моментами суб'єктивного «творення смислів» з соціокультурної тканини. На нашу думку, мова може йти не стільки про захисні функції фантазування щодо свого «можливого» життя, але й про потенціувальний ефект історичного самопроектування суб'єкта культуротворчості. Згідно К. Гірцу, цей механізм пов'язаний з приписуванням «надзначущості» таким наративам завдяки «насиченому опису» [2]. Тому автобіографічний наратив «Один день в епосі...» знімає багатозначність на користь «тут-і-тепер» твореного суб'єктом вибору епохи з її культурно-історичним простором і тим самим виконує когнітивні, емоційні, спонукальні та терапевтичні функції. Важливо згадати ефект катарсису як співпереживання вчинкам та почуттям інших людей, що заснований на солідарності. Ресурс катарсису полягає в самоперевершенні «Я» через резонанс з культурно-історичними смислами. Це стан «розімкнутості», коли уможливлються самоорганізаційні перетворення. Зокрема, катарсис переводить руйнівні емоції в життєствердні.

На основі вищенаведеного дискурсу ми виділили кілька психологічних прийомів, які покликані не тільки гармонізувати перебування сучасної особистості в культурно-історичному просторі, але й спонукати її до самоздійснення. Це насамперед

індивідуальне авторське міфотворення, трансляція та трансформація культурно-історичних смислів у наративах та діалогах, творча діяльність учасників технології-тренінгу по створенню артефактів-посередників між епохами, задіювання універсального артефакту, що синтезує досвід багатьох епох. В цілому алгоритм творчої майстерні розроблено на основі теорії етнокультурної міфотворчості. Дійство складається з творчого заломлення кількох психологічних технік під завдання історичного самопроектування, а саме, психодрами, імідж-терапії А. В. Гнезділова та елементів психо-історичної реконструкції як діалогу з культурно-історичним простором. Ключовим мотивом групової роботи є ідея діалогічної взаємодії представників різних епох: античної, середньовічної, Відродження, Просвітництва та сучасності епохи з метою вербалізації специфічних для певної епохи культурно-історичних смислів. Ми впевнені в тому, що вербалізація плинних смислів особистого несвідомого, резонуючи зі смислами інших учасників, актуалізують екзистенційний проект особистості [11]. Психодраматичний конфлікт, на наш погляд, зосереджується навколо темних та світлих прикмет епохи. Наприклад, конфлікт культура – варварство, що є актуальним у всі епохи. Психодраматичне проживання епох загострює ціннісно-сміслові змісти конкретної особистості-учасника дійства. Це, по суті, «творення смислів з соціокультурної тканини», що збагачує не тільки суб'єкта, але й проінтерпретовану ним епоху. Елементом імідж-терапії (терапії костюмом) є застосування аксесуарів, належних до певних епох, які були створені самими учасниками в якості ілюстрацій до написаних наративів «Я в епосі...» та демонструють яскраво виражені протиріччя епохи (наприклад, Середньовіччя характеризується інститутом лицарства, символом якого може бути меч / щит або хустинка чарівної Дами, а також розквітом Інквізиції, символом якої може бути вервіє – монахівський пояс або клобук інквізитора). В якості перехідних об'єктів – заміників костюму також можливо долучити ляльок, вдягнених у тематичний одяг. Костюм сучасної епохи має бути

таким, що демонструє постнекласичну дійсність, мозаїчну та фрагментарну, наприклад, одяг з колажем, який містив би й духовну спрямованість людини ХХІ сторіччя, й техноцентричність її буття. Такий підхід до саморозвитку особистості в культурно-історичному просторі розкриває творчий потенціал особистості, адже долучає терапію мистецтвом. Психо-історична реконструкція оприявнюється на попередньому етапі – етапі створення наративу «Я в епосі...», який фактично є історичним самопроекуванням з оприявленими культурними та особистісними цінностями, смислами.

Подамо основні положення соціально-психологічної технології самопроекування особистості, які характеризуються єдністю організаційних та самоорганізаційних елементів. Алгоритм технології історичного самопроекування особистості складається з таких етапів:

I - підготовчий етап – створення наративу на тему одного дня з життя в певній епосі. Такі наративи зададуть контексти наступної роботи з культурно-історичними смислами;

II етап – безпосереднє дійство. Учасники одягають аксесуари чи беруть реквізит у відповідності до обраної ними епохи, бажано тієї, на тему якої було складено наратив;

III етап наявний, якщо задіюються ляльки. Ляльки «представляють» власників, розповідаючи про себе та про них. Таким чином, вже на цьому етапі оприявнюються екзистенційні смисли учасників;

На IV етапі учасники розповідають про свою епоху: про уклад життя, моральні та духовні цінності, настанови, орієнтуючись на свої наративи;

V етап – група створює колаж з наявних артефактів з метою відтворення метафорично-символічного діалогу культур, вербалізуючи при цьому афоризми чи вислови-асоціації, які відтворювали б атмосферу обраної епохи;

VI етап – один з учасників виступає в образі Майстра-творця, який «самостійно створює культури», що сходяться в одній площині, поєднуючи в собі усі можливі часопросторові

координати. Протагоніст, згідно заздалегідь створеного колажу, розташовує в просторі учасників, коментує розташування, висловлює власні почуття, вступає в діалог з учасниками групи, дізнаючись як вони себе почувають, тощо;

На VII етапі кожен з учасників творчої майстерні, завершуючи свою «подорож по епосі», доторкаючись до символічного дзеркала, в якості представника певної епохи, бажає подарувати щось сучасному світові. На цьому етапі ведучий знімає ролі з учасників.

Підводячи підсумок, окреслимо ще раз використані нами техніки з огляду на їх мету.

Техніки фасилітації історичного самопроектування «Я»

Зворотній зв'язок здійснюється у вигляді групової дискусії щодо внутрішніх переживань, які були пов'язані з доторканням до культурно-історичних цінностей та смислів, що резонували з емоційним станом кожного учасника. Емоційний контекст соціально-психологічної технології, пропонованої нами може бути розкритим шляхом аналізу фантастичного «Я» з точки зору незадовільнених потреб (за О. Є. Сапоговою). Для цього можна поставити наступні запитання учасникам: Хто або що виступає в якості героїв дискурсу, в якій ролі по відношенню до автора вони виступають: простір-час, обставини, контекст, дії та взаємодії в оповіді, куди та до кого спрямована дія символу, що він (символ) дає суб'єктові (герою дискурсу) «тут-і-тепер», суб'єктивна «вигода» сюжету для автора, чому події в наративі розгортаються саме так, а не інакше, центральні оповідні мотиви самоопису: самопереживання – життєві стратегіями, суб'єктивні смисли, що поєднують ряд автонаративів, «автонаративна подія» як міра присвоєння оповідачем об'єктивного факту?

Внаслідок відповіді на ці запитання можна очікувати актуалізації можливостей пам'яті, уяви, розкриття індивідуальності майстра-оповідача, герменевтичної активності суб'єкта, що насичує події смислами. Це дозволяє «перетворювати» дії у взаємодію, «олюднювати» автонаратив шляхом діалогічності його складових.

Таким чином, обґрунтовуючи єдність організаційних та самоорганізаційних елементів соціально-психологічної технології історичного самопроекування особистості, ми висвітлили зміст феномену культурного соціогенезу особистості, що уможливило теоретичне постання історичного самопроекування особистості. В розробці психологічного інструментарію гармонійного перебування та самоздійснення «Я» в культурно-історичному просторі завдяки тренінговому формату постали основні положення соціально-психологічної технології самопроекування особистості:

1. Культурний соціогенез – це вибіркове засвоєння певних соціалізаційних впливів (резонанс внутрішніх інтенцій з певними культурними зразками, які існують у соціалізаційному просторі), на основі якого виробляються суб'єктивні смисли самоздійснення

особистості (освоєння культури). В результаті культурного соціогенезу у колективне поле досвіду спільноти додаються продукти індивідуального процесу самореалізації в даній культурі у вигляді авторських текстів.

2. Ознакою особистісної зрілості є здатність вести діалог з культурою з метою знаходження символів, що відповідають розумінню особистістю феноменів внутрішнього та зовнішнього світів.

3. Елементи катарсису, який виникає в процесі доторкання до культури та мистецтва, особливо актуальні при пізнанні себе в різних епохах. У зв'язку з цим метою нашої творчої майстерні є допомога особистості у перетворенні зі споживача культури в культуротворця.

4. Соціально-психологічна технологія історичного самопроекування особистості використовує психологічні прийоми, які покликані не тільки гармонізувати перебування сучасної особистості в культурно-історичному просторі, але й спонукати її до самоздійснення. Це насамперед індивідуальне авторське міфотворення, трансляція та трансформація культурно-історичних смислів у наративах та діалогах, творча діяльність учасників тренінгу по створенню артефактів-посередників між епохами, задіювання універсального артефакту, що синтезує досвід багатьох епох. В цілому основні положення запропонованої технології розроблено на основі теорії етнокультурної міфотворчості (О. В. Яремчук).

Список рекомендованої літератури

1. Белявский И. Г. Место исторической психологии в системе наук о человеке / Контраверсивная психология. – Одесса: Виктория, 2003. – 302 с.
2. Гирц К. Интерпретация культур / К. Гирц. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2004. – 560 с. – (Серия: Культурология. XX век).
3. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.

4. Нуркова В. В. Свершенное продолжается: Психология автобиографической памяти личности. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 320 с.
5. Сапогова Е. Е. «Легенды о себе»: к проблеме интерпретации личностных мифологем взрослых в психологическом консультировании / Е. Е. Сапогова // Психологическая служба. – 2003. – № 2. – С. 88–102.
6. Сапогова Е. Е. «Римейки жизни»: конструирование автобиографического нарратива. // Известия ТулГУ. Серия "Психология" / Под ред. Е. Е. Сапоговой. – 2003. - № 5. - Ч.І. - С. 200-228.
7. Старовойтенко Е. Б. Культурная психология личности: монография. – М.: Академический Проект; Гаудемус, 2007. – 310 с.
8. Юнг К.-Г. Бог и бессознательное. – М.: Олимп, 1998. – 480с.
9. Яремчук О. В. Індивідуальна авторська міфотворчість як самоініціація особистості в культурі // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: зб.наук.праць / за заг.ред.М.М.Слюсаревського, упоряд.Л.А.Найдьонова, Г.В. Мироненко. – К.: Міленіум, 2009. – Вип.9. – 280 с., С. 261-270
10. Яремчук О. В. Спадкоємність історичної традиції як етнокультурна міфотворчість суб'єкта \\\ Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / За заг. ред. С. Д. Максименка, М.-Л. Чепи. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – Т. 9, Ч. 4. – 460 с., С. 445-458
11. Яремчук О. В., Ключикова-Цобенко В. О. Трансляція культурно-історичних смислів в індивідуальному авторському міфі // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / За заг. ред. С. Д. Максименка, М.-Л. Чепи. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. Т. IX, частина 5. – 359 с., С. 75-84.

1.5. Групове психологічне консультування: дискурсивна практика «Діалог релігій»

З прадавніх часів міфи були невід'ємною частиною буття людини, яка впорядковувала світ навколо, пояснювала природу речей, диктувала правила взаємодії з одноплемінниками. Не дивлячись на те, що феномени міфу та міфоритуальної активності вже декілька сторіч цікавлять представників різних галузей науки як архаїчні, незбагненні, проте дуже живучі явища психічного життя, вони і досі викликають жваві дискусії та суперечливі точки зору вчених. Тож назріла необхідність знов звернутись до досліджень в цій галузі, спираючись на нові можливості, запропоновані постнекласичною методологією.

Взагалі антропологи, філософи, історики трактують міфи як перші спроби пояснення природних процесів або відгуки на історичні події. Психологи, починаючи з К. Г. Юнга, відкрили їх властивість відображати структуру та організацію психіки, тож наприкінці ХХ сторіччя здійснився «справжній бум у дослідженні міфологічних основ психічного» й відбувся феномен реміфологізації – нової рефлексивної діалектизації міфу (за Л. Менжуліною). Міф є культурною універсалією, компонентом певного індивідуального буття та культури загалом. Він виступає основною домінантою хаотичного та нерівноважного середовища, оскільки на сьогодні знов активно використовуються міфологічні образи та сюжети в мистецтві, ЗМІ, політиці: створюються численні варіації архетипічних сюжетів, розширюється коло міфів та міфологій, на які орієнтуються митці, інтенсифікується створення «авторських міфів».

Однією з форм опредметнення міфу виступає міфоритуал. Ритуальне дійство і є тією матеріальною формою, в якій насамперед існує міф. У широкому сенсі міфоритуал є носієм генетичного коду культури, інваріантною смислопороджувальною структурою, стимулюючою перехід від старих культурних смислів до нових. Усе наше життя є міфоритуальним, міфоритуал створює універсум, оскільки є програванням, інсценівкою міфологічного

сюжету. Він практично вічний, бо спирається на глибинну архетипіку колективного несвідомого, міф може змінювати свою структуру, а міфоритуал – ніколи (В. Ю. Давидова, Н. В. Чепелєва).

В якості прикладу живучості міфоритуалу можна навести давню слов'янську традицію святкування Масляної – коли спалюється опудало Мари, тобто Зими, печуться млинці, які є символом сонця аби скоріше прийшла весна. В цих простих діях прослідковується ідея смерті – відродження, зміни природних циклів і якщо ритуал не буде проведено, весна ніколи не наступить, вважали наші пращури.

Розглянемо явище міфоритуальної активності, яку ми розуміємо як свідомі чи спонтанні дії, спрямовані на програвання сюжету міфу. Метою такої активності є відчуття катарсису, душевного очищення. Перетворювальний ефект катарсису допомагає особистості в самоперевершенні «Я» через дотичність та вступ у резонанс з культурними смислами, вихід за межі буденної свідомості. Загальновідомим ефектом катарсису, який досліджували вчені в області психології мистецтв (Л. С. Виготський, Г. Лессінг...) також є перетворення деструктивних емоцій на творчі. Таким чином міфоритуальна активність – це, по суті, духовно-катарсична активність.

В якості однієї з форм міфоритуальної активності можна назвати іграїзацію, основи якої було закладено ще в ігровій концепції культури Й. Хейзинги. Поняття «іграїзація» використовується російськими дослідниками Л. Т. Ретюнських та С. О. Кравченко. Л. Т. Ретюнських розуміє іграїзацію як процес проникнення елементів ігрового світу у інші сфери буття, а С. О. Кравченко розглядає цей феномен як запозичення принципів гри, евристичних елементів у прагматичні життєві стратегії, що дозволяє людям за посередництвом саморефлексії достатньо ефективно виконувати соціальні ролі та адаптуватися до суспільства. Іграїзацію за С. О. Кравченко слід відокремлювати від гри: іграїзація (переплетіння гри та реальності, що розповсюджується на всі сфери життя) – це явище сучасних відкритих плюралістичних суспільств з нелінійним розвитком, яке має прагматичну орієнтацію; тоді як гра

не є утилітарною і локалізована (закінчується одразу після свята) та характерна для закритих соціальних систем.

Іграїзація як ігрова практика є звичайним станом сучасного суспільства постмодерна. В іграїзованому суспільстві індивіди звикають до дуальності, що характерна для ігрової ситуації, коли події, що відбуваються, одночасно є реальними та нереальними. До іграїзованих життєвих практик людей підштовхує безсилля вирішити серйозні життєві завдання. Якщо людина має сумніви щодо власної спроможності зробити дещо важливе, вона звертається до менш важливих або безглузвих завдань – до іграїзованих практик. Наприклад, участь у різних ток-шоу в якості статиста додає людині відчуття власної значущості ілюзорної можливості змінити хід цієї історії. [94]

Поняття іграїзації С. О. Кравченко пов'язує з регресією – переходом до більш низьких, спрощених, примітивних соціальних дій, що сприяє деструктивності особистості. Регресія проявляється в різних формах – від вживання алкоголю до інших містичних або ризикованих ігрових практик, в ході яких, не зважаючи на можливі ризики, на правила безпеки, гравці порушують закон. Виникають певні соціальні типажі – авантюрист, який спрямований на успіх всупереч всьому, або маріонетка без відчуття власного «Я», що згодна обманюватись та прилагитовуватись до іграїзованої маси. Такі особистості перестають бути творцями власного життя, а стають слугами власних ідолів, застерігає С. О. Кравченко [94]

Дискутуючи з дослідником, ми зазначимо, що, звичайно, в феномені іграїзації наявні певні ризики. Проте особистість із високо розвиненою суб'єктністю, творець власної долі спроможний, постаючи над іграїзацією, задіювати її в якості ресурсу самоконструювання. Підключаючи стратегії саморефлексування, особистість сприймає іграїзацію як прояв карнавальності, відрив від буденності з метою пізнання змістів власного несвідомого та створення умов для самоздійснення.

Іграїзація як форма міфоритуальної активності є інструментом поєднання спонтанності та усвідомлення того, що відбувається, розуміння того, які культурні міфологеми людина вносить у колективний простір. Дійсно, особистість постійно створює для себе такі ситуації, в яких може проявити власну міфоритуальну активність (сімейні свята, тематичні вечірки, весілля в певному етнічному стилі, тощо). Наприклад, зараз модним стало зустрічати Новий рік за східним календарем, залучаючи китайські обряди, одяг, аксесуари. Також в якості прикладів іграїзації в українців можна навести вже звичні глядачам ток-шоу: «Весільні битви», «Зважені та щасливі», «Міняю жінку», «Холостяк», тощо.

Негативний аспект іграїзації виражається в пасивному включенні в мас-культуру, яке є лише розвагою і не має на меті досягнення особистісної зрілості, етичний або естетичний розвиток особистості. Позитивні риси іграїзації можна помітити тоді, коли особистість «підключає» суб'єктність шляхом рефлексування себе в цьому процесі. Тоді іграїзація постає інструментом самоконструювання. «Я» саме на цьому ми акцентували увагу, залучаючи міфоритуальну активність студентів у дискурсивні практики «діалог релігії». Головною ідеєю запропонованого заняття-тренінгу було опрацювання запиту протагоніста крізь призму різних релігійних конфесій. Учасники тренінгу демонстрували актуальні для «обраних» ними релігій міфологеми, а завданням протагоніста було виокремити культурні та особистісні смисли ? цих міфологем та синтезувати їх в цілісну картину для вирішення власної проблеми. Такий підхід, на наш погляд, актуальний у сучасному полікультурному просторі, оскільки дозволяє синтезувати іноді прямо протилежні смислові інтенції в унікальні особистісні смисли.

Протагоніст – жінка, 40 років, заміжня, є дитина. Сімейна ситуація – сім'я мешкає у батьківському великому будинку, разом з матір'ю жінки, має постійні конфлікти, особливо між зятем та тещею. Розуміючи необхідність роз'їздатися, протагоністка шкодує кидати добротний будинок. Чоловік, в свою чергу, висуває

ультиматум: «Або я в домі, або твоя матір». Жінка не знає, що робити, як задовольнити всіх, адже вона, як гарна дочка, не має права залишити свою матір одну.

Серед учасників заняття-тренінгу були присутні «представники» таких конфесій: індуїзм, мусульманство, християнство та секта ортодоксальних монахів-скопців. Групі було запропоновано надати рекомендації щодо заявленої ситуації. В ході обговорення серед «представлених конфесій» розпалилася суперечка, яка фактично відображала внутрішньо-особистісний конфлікт тілесного та духовного протагоністки. «Індуїстка» розповіла про те, що в Індії нормальним є переїзд молодої невістки до будинку чоловіка, проживання разом зі свекрухою однією великою сім'єю. Так, звичайно свекруха намагається керувати невісткою, змушує її робити всі хатні справи. Проте молода сприймає це як належне, адже й вдома вона майже все робила сама. Не про це вона має думати, а про те, як задовольнити свого чоловіка, про те, як створити з ним ідеальну гармонійну пару Шива-Шакті і досягти цього можна через сакральну науку Кама-сутра. Тобто рекомендацією протагоністці було звернути увагу на чоловіка, відродити свіжість та романтичність почуттів, а побут будувати як звичайно. «Мусульманка» підтримала цю позицію, наголосивши, що робити треба так, як чоловік каже, адже коли жінка виходить заміж вона нібито помирає для своєї батьківської сім'ї. «Християни» переконували, що головні чесноти – це Віра, Надія, Любов. Саме вони творять дива. Слід вірити, що все буде гаразд, бути впевненою, що Господь надасть грошей на нове житло, якщо його просити про це із надією. Необхідно любити рівною мірою й чоловіка, й матір, виказувати їм всіляку пошану, увагу, адже вони просто ревнують одне до одного. І не зважаючи на те, чи буде нове житло, чи ні, в їх сім'ї запанують розуміння та взаємоповага. «Представник» секти монахів-скопців запитав, навіщо вона переймається цим питанням? Їй є де жити, де прихилити голову, що поїсти. Головне завдання людини – служіння Богові, тож нехай молиться та подає приклад своїм близьким. Ось

вони, скопці, відмовились від усього тілесного, завдали шкоди своєму здоров'ю заради викорінення з себе гріха, проте це не стає на заваді істинному сенсу життя... «В якості зворотнього зв'язку протагоністка заявила, що «розуміє згубність нехтування тілесністю та її потребами». Якщо їй та її сім'ї так необхідне житло, як вона може проігнорувати цю проблему. Тож однією з цілей, що вона ставить перед собою, є розмін їх будинку. Іншою – налагодження взаємовідносин із чоловіком, адже навіщо їй комфортні умови, якщо коханої людини не буде поруч, а у їх подружжя зараз дійсно існують проблеми. Щодо спілкування із матір'ю, то вона припинить бути медіатором у їх стосунках із зятем, нехай самі домовляються, хоча, звісно, увагу матері приділяти й фінансово допомагати продовжить». «Чи є духовною боротьба з тілесністю, запитує протагоністка... Ні, відповідає вона на своє запитання, синтезуючи отримані смисли у власний особистісний смисл, сила в їх гармонійній взаємодії, в золотій середині».

Таким чином дискурсивна практика «Діалог релігій» виступила основою групового психологічного консультування, основним сенсом якого є розширення суб'єктивного образу світу клієнта шляхом ампліфікації міфологем з різних культур і релігій.

Розділ 2. Теоретичні основи соціальної роботи: досвід викладання

В теперішній час важко уявити підготовку студентів психологічних спеціальностей без засвоєння ними теоретичних знань і практичних методів надання психосоціальної допомоги населенню. Зазначений підхід повністю узгоджується з міжнародною теорією і практикою соціальної роботи. Центральним завданням практичної соціальної роботи є сприяння оптимальній адаптації як окремих особистостей так і сімей та інших груп населення до соціального середовища і зокрема до свого оточення.

Навчальна дисципліна «Психологія соціальної роботи» покликана допомогти студентам оволодіти теорією і практикою здійснення основних форм та методів психосоціальної допомоги населенню.

Програма курсу спрямована не тільки на інформування щодо сучасного стану психосоціальної теорії і практики, але й на певну індивідуальну роботу студента (відрефлексування особистих емоційних і смислових проблем, оволодіння професійною культурою).

Основні завдання, що вирішуються в ході викладання навчальної дисципліни:

- Розкриття психологічних особливостей соціальної роботи, її категоріального апарату, мети, об'єкта і предмета, методів психосоціальної практики;
- Виявлення системи поглядів та концептуальних підходів в галузі соціальної роботи з метою формування особливого світогляду, центром якого є цілісна особистість, що само актуалізується і розвивається у соціальному середовищі;
- Вивчення впливу психологічних теорій на оформлення моделей практичної соціальної роботи;
- Вивчення процесу психосоціальної взаємодії з особистістю і групою, характеристика його сутності, змісту, мети, завдань, закономірностей, протиріч, принципів, форм та результатів;

- Знання організації, змісту та методики проведення консультативної роботи з особистістю та групою, оволодіння елементарними навичками психологічної допомоги.

Курс «Психологія соціальної роботи» становить собою дисципліну, що формує у студентів професійні знання щодо допомоги клієнтам у конфліктних та психотравмуючих ситуаціях, розширення у клієнтів діапазону соціально і особистісно прийнятних засобів для самостійного вирішення психологічних проблем.

Викладання та самостійне вивчення дисципліни базується на принципі практичної спрямованості курсу та враховує зміст майбутньої професійної діяльності фахових психологів та соціальних працівників. Організація навчального процесу з дисципліни «Психологія соціальної роботи» узгоджується з відповідними навчальними планами.

Завершується вивчення навчальної дисципліни екзаменом, який може бути складений внаслідок активного засвоєння знань та навичок на лекційних та практичних заняттях, а також самостійної роботи студентів.

Самостійна робота запроваджується з метою вивчення додаткових тем і літератури, виконання практичних завдань.

Даний вид навчальних занять сприяє формуванню і розвитку у студентів самостійності, творчості і культури наукової організації праці, передбачає обов'язкове консультування з викладачем та відвідування індивідуальних співбесід для отримання контрольних завдань і тем рефератів.

1. Опис дисципліни

Логіка викладання курсу «Психологія соціальної роботи» передбачає використання модульної технології навчання. Програма курсу формувалася як сукупність 4-х змістових модулів. Кредитний модуль включає лекції, практичні заняття, індивідуальну та самостійну роботу студентів.

Індивідуальна робота студента складається з:

1. Виконання тестових (контрольних) завдань з кредитного модулю
2. Презентації та обговорення у групі індивідуальних завдань, рефератів

Самостійна робота студента складається з підготовки до лекцій, практичних занять та контрольних робіт

3. Написання конспектів за новітніми роботами в даній галузі.

До курсу «Психологія соціальної роботи» розроблено **практикум «Психологія соціальної роботи»**, який передбачає застосування теоретичних знань, отриманих у даному курсі лекцій, у прикладних психосоціальних дослідженнях та практиці соціальної роботи. Даний практикум акцентує на недостатньо представленому в практиці соціальної роботи розділі: «Розвиток особистісного потенціалу в соціальній роботі».

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: оволодіти теорією і практикою здійснення основних форм та методів психосоціальної допомоги населенню

Завдання:

- Розкриття психологічних особливостей соціальної роботи, її категоріального апарату, мети, об'єкта і предмета, методів психосоціальної практики;
- Виявлення системи поглядів та концептуальних підходів в галузі соціальної роботи з метою формування особливого світогляду, центром якого є цілісна особистість, що самоактуалізується і розвивається у соціальному середовищі;

- Вивчення впливу психологічних теорій на оформлення моделей практичної соціальної роботи;
- Вивчення процесу психосоціальної взаємодії з особистістю і групою, характеристика його сутності, змісту, мети, завдань, закономірностей, протиріч, принципів, форм та результатів;
- Знання організації, змісту та методики проведення консультативної роботи з особистістю та групою, оволодіння елементарними навичками психологічної допомоги.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен

Знати:

- Теоретичні засади психології соціальної роботи як відносно самостійної галузі психологічного знання: основні теорії, концепції, категорії, методи впливу;
- Систему психологічних теорій з метою формування власної соціальної позиції, психологічної культури.

Вміти:

- Застосовувати навички професійного, компетентного використання психосоціальних методів з метою надання професійної допомоги;
- Вміти аналізувати стандарти якості надання психологічної допомоги населенню.

Програма відображає вимоги МОН України і спирається на наступні змістові блоки:

ПП 05 Соціальна психологія та соціальна робота

2.01.02.03/ 4.01.05.02 - Зміст та функції спілкування в соціальній роботі

2.01.11.01 / 5.01.05.01 – Міжособистісні стосунки та соціальні відносини

2.01.17.02 / 5.01.10.01 – Особистість в системі соціальних зв'язків

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи соціальної роботи

Тема 1. Історичні та концептуальні основи соціальної роботи у різних країнах. Соціальна робота у сучасній Європі

Категоріальний апарат соціальної роботи. Принципи практики соціальної роботи. Мета, об'єкт і предмет соціальної роботи. Основні завдання та методи. Досвід соціальної роботи у вітчизняних та закордонних соціальних організаціях. Психологічні особливості соціальної роботи як професії.

Тема 2. Теоретичні засади соціальної роботи: міждисциплінарне співробітництво

Сучасна класифікація теорій соціальної роботи: психолого-орієнтовані, соціолого-орієнтовані, комплексно-орієнтовані моделі теоретичного обґрунтування соціальної роботи. Основні психологічні теорії і їх вплив на соціальну практику. Психодинамічний підхід в психосоціальній теорії та практиці (З. Фрейд, К.-Г. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, Е. Фром, Е. Еріксон). Поведінковий підхід в психосоціальній практиці (Е. Торндайк, І. Павлов, Д. Уотсон, Б. Скіннер, А. Бандура). Екзистенційно-гуманістичні підходи в психосоціальній теорії та практиці (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Р. Мей).

Тема 3. Технологія соціальної роботи

Групи методів соціальної роботи. Соціальна терапія та її функції. Індивідуальна терапія в соціальній роботі. Групова терапія. Етапи технології вирішення соціальних проблем.

Тема 4. Основні категорії об'єкту соціальної роботи: соціальний та психологічний статус

Організація соціальної роботи в системі соціальних служб для дітей та молоді, жіноцтва та сімей. Соціальна робота з категорією соціально депривованих осіб (бідні люди, жебраки, бездомні, безробітні). Соціальна робота в сфері міграції населення (іммігранти та емігранти, репатріанти, біженці). Категорія

девіантних осіб в соціальній роботі. Соціальна робота з інвалідами та невиліковно хворими.

Тема 5. Види та принципи професійної діяльності соціальних працівників

Поняття про соціальну та психологічну допомогу особистості (групі, організації). Основні види професійної діяльності соціального працівника: просвітницька, профілактична, діагностична, психокорекційна робота, психологічне консультування тощо. Взаємодія та взаємодоповнюваність основних форм роботи соціального працівника. Основні групи принципів професійної діяльності соціального працівника: принципи ставлення до клієнта, принципи взаємодії між соціальним працівником та клієнтом, етичні принципи.

Змістовий модуль 2. Регуляція девіантної поведінки засобами соціальної роботи

Тема 6. Психологічні особливості переживання кризи й ризику девіантної поведінки

Криза й втрата як психологічні умови саморозвитку або деградації особистості. Феномен ПТСР. Психотерапевтична допомога при ПТСР в залежності від його стадії. Виникнення психологічних залежностей на фоні кризи й втрати. Можливості запобігання злочинності шляхом соціальної роботи. Формування та динаміка ціннісних орієнтацій особистості, якій допомагають в соціальній роботі.

Тема 7. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними

Алкогольні традиції: можливості і способи соціальної роботи. Проблематика соціальної та особистісної ідентичності членів сімей алкоголіків. Співзалежність як фактор зберігання «алкогольних» змін особистості. Особливості реабілітації особистостей із наркозалежністю: кроскультурний досвід. Тенденція до зміни залежності при невирішеності екзистенційних питань особистістю.

Тема 8. Особливості соціальної роботи з суїцидентами

Суїцидальна поведінка як предмет досліджень міждисциплінарної сфери знань «суїцидології» (Е. Дюркгейм, О. Г. Амбрумова, Я. І. Гілинський, П. І. Юнацкевич та ін.)
Психологічне розуміння суїцидальних станів, класифікація їх.
Психологічна допомога клієнтам, що звершили суїцидальні спроби або мали суїцидальні наміри.

Тема 9. Проституція як психосоціальна проблема суспільства

Проституція як наслідок соціальних негараздів чи особистий вибір. Уявлення про жіночу роль в кроскультурному вимірі найдавнішої професії. Психологічні наслідки проституції як девіантної поведінки.

Тема 10. Психологічна допомога у місцях позбавлення волі

Злочинність як соціальна та психологічна проблема. Злочинні спільноти та групи ризику. Особливості субкультури місць позбавлення волі. Психологічні ефекти ув'язнення, вплив позбавлення волі на психіку в'язня. Основні напрями психологічної допомоги в'язням. Реабілітація після звільнення.

Змістовий модуль 3. Соціальна робота з групою як метод психосоціальної допомоги

Тема 11. Теоретичні та практичні основи роботи з групою

Робота з груповою динамікою. Практикум з використання тренінгових методів: групова дискусія, модерація, фасилітація і т.ін. Тематичні вправи та рольові ігри в груповій роботі. Психогімнастика в соціальній роботі.

Тема 12. Соціальна робота з релігійно орієнтованими особами та групами

Церква та соціальна робота: історія та сучасність. Релігійна детермінанта суспільної поведінки релігійноорієнтованої особи. Роль та функції церкви в різноманітних напрямках соціальної роботи: залучення досвіду інших країн. Соціально-психологічні тенденції сучасного релігійного сектантства. Масовий психоз, релігійний

суїцид та тероризм: актуальні проблеми соціальної роботи. Можливості пастирської психотерапії у роботі з дітьми та сім'ями. Хоспіси. Проблематика еутаназії: медичний та релігійний аспекти.

Тема 13. Етнічна та міграційна проблематика соціальної роботи

Проблема адаптації маргінальної особистості та соціальна допомога. Расові та етнічні забобони, етноцентризм, міжнаціональна нетерпимість та дискримінація: профілактичні заходи соціальної роботи. «Культурний шок» як проблема соціальної роботи. Соціальна робота в етнічній діаспорі. Соціальна робота в галузі запобігання міжетнічних та міжконфесійних конфліктів.

Тема 14. Гендерна проблематика соціальної роботи

Психосексуальний розвиток та взаємовідносини юнаків та дівчат як напрямок соціальної роботи. Підготовка до шлюбу та сексуальна просвіта. Соціалізація особистостей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. Соціальна робота в галузі сучасного жіночого руху. Психотерапія травмованої сексуальності в соціальній роботі.

Тема 15. Соціальна допомога родині та дитині

Проблематика благополуччя молодих сімей: соціально-економічний та культурно-психологічний аспекти. Взаємодія поколінь в сім'ях: ставлення до родичів похилого віку. Соціальна допомога неповним сім'ям та батькам-одинакам. Соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківської опіки. Проблематика насильства в родині. Проблематика всиновлення: зарубіжний та вітчизняний досвід.

Змістовий модуль 4. Розвиток особистісного потенціалу в соціальній роботі

Тема 16. Розвиток професійних стандартів у соціальній роботі

Проблематика підготовки фахівців-гуманітаріїв до соціальної роботи. Етичні правила діяльності психолога та соціального працівника. Особистісні якості, що необхідні для професійної

соціальної роботи. Проблематика супервізії соціального працівника. Соціальна робота як духовна практика: розвиток особистого потенціалу соціального працівника.

Тема 17. Риторика в соціальній роботі

Індивідуальні особливості особистості та ораторське мистецтво. Основні етапи підготовки публічного виступу: план, композиція, методи викладу матеріалу, ораторські прийоми, демонстрація, контроль. Міні-лекція як вид професійної діяльності соціальних працівників: інформування, зміна установки, мотивування слухачів, алгоритм складання міні-лекції.

Тема 18. Розвиток креативності, допомога в самореалізації особистостям різного віку

Самоменеджмент, акмеологія та соціальна робота. Дозвілля людини: можливості соціальної роботи в сприянні духовному та фізичному розвитку особистості. Проблема самотності: деструктивний та креативний аспекти (можливості соціальної роботи). Самоконструювання особистості в культурно-історичному просторі: іграїзація, карнавальність. Масові дійства, телешоу і т.ін.: аспекти соціальної роботи.

Тема 19. Обрядове дійство та сучасний ритуал як засоби соціальної роботи

Використання концепції етнокультурної міфотворчості особистості та феномену індивідуального авторського міфу з метою розширення ідентифікації молоді з культурно-історичним корінням. Самопроектування «Я» в архетипіку давньогрецьких і давньослов'янських богів та богинь: креативний підхід до гендерної ідентифікації. Використання творчих психологічних технік у соціальній роботі: міфодрама, етнотерапія, символдрама. Психо-історична реконструкція як розвивальний діалог з минулими епохами.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи соціальної роботи												
Тема 1. Історичні та концептуальні основи соціальної роботи у різних країнах. Соціальна робота у сучасній Європі.	2	2					2	1				1
Тема 2. Теоретичні засади соціальної роботи: міждисциплінарне співробітництво	5	2				3	7	1				6
Тема 3. Технологія соціальної роботи	2	2					1					1
Тема 4. Основні категорії об'єкту соціальної роботи: соціальний та психологічний статус	2	2					1					1
Тема 5. Види та принципи професійної діяльності соціальних працівників	2	2					1					1
Разом за змістовим модулем 1	13	10				3	12	2				
Змістовий модуль 2. Регуляція девіантної поведінки засобами соціальної роботи												
Тема 6. Психологічні особливості переживання кризи й ризики девіантної поведінки	5	2				3	8	2				6
Тема 7. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними	2	2					1					1
Тема 8. Особливості соціальної роботи з суїцидентами.	2	2					2	1				1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 9. Проституція як психосоціальна проблема суспільства	2	2					1					1
Тема 10. Психологічна допомога у місцях позбавлення волі.	5	2				3	7	1				6
Захист реферату	19					9	10					10
Разом за змістовим модулем 2	35	10				15	29	4				
Змістовий модуль 3. Соціальна робота з групою як метод психосоціальної допомоги												
Тема 11. Теоретичні та практичні основи роботи з групою	5	2				3	5	2				6
Тема 12. Соціальна робота з релігійно орієнтованими особами та групами	2	2					4	1				1
Тема 13. Етнічна та міграційна проблематика соціальної роботи	5	2				3	4	1				6
Тема 14. Гендерна проблематика соціальної роботи	5	2				3	3					6
Тема 15. Соціальна допомога родині та дитині	5	2				3	3					6
Разом за змістовим модулем 3	22	10				12	19	4				
Змістовий модуль 4. Розвиток особистісного потенціалу в соціальній роботі												
Тема 16. Розвиток професійних стандартів у соціальній роботі	5	2				3	3					6
Тема 17. Риторика в соціальній роботі	2	2					4	1				1
Тема 18. Розвиток креативності, допомога в самореалізації особистостям різного віку	2	2					4	1				1
Тема 19. Обрядове дійство та сучасний ритуал як засоби соціальної роботи	2	2					3					1
Разом за змістовим модулем 4	11	8				3	14	2				1
Усього годин	81	38				33	81	12				69
ІНДЗ			-	-	12	-			-	-	12	
Усього годин	81	38				33	81	12				69

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 2. Теоретичні засади соціальної роботи: міждисциплінарне співробітництво	3
2	Тема 6. Психологічні особливості переживання кризи й ризики девіантної поведінки	3
3	Тема 10. Психологічна допомога у місцях позбавлення волі.	3
4	Тема 11. Теоретичні та практичні основи роботи з групою безробітних	3
5	Тема 13. Етнічна та міграційна проблематика соціальної роботи	3
6	Тема 14. Гендерна проблематика соціальної роботи	3
7	Тема 15. Соціальна допомога родині та дитині	3
8	Тема 16. Розвиток професійних стандартів у соціальній роботі	3
9	Написання реферату до Змістового модулю 2 (Теми 11-15 за вибором)	9

6. Методи навчання

Індивідуальна робота студента складається з:

1. Виконання тестових (контрольних) завдань з кредитного модулю
2. Презентації та обговорення у групі індивідуальних завдань, рефератів.

Самостійна робота студента складається з підготовки до лекцій, практичних занять та контрольних робіт

3. Написання конспектів за новітніми працями в даній галузі.

7. Методи контролю

Оцінювання відбувається за п'ятирівневою шкалою:

- Перший рівень (50-60 балів) - засвоєння знань - характеризується за такими параметрами: знання базової специфіки (знання термінології, специфічних фактів), знання способів та методів оперування базовою специфікою (знання правил, логічних послідовностей, класифікацій та категорій, критеріїв, методології), знання теоретичних основ щодо базової специфіки (знання принципів, узагальнень, теорій та структур).
- Другий рівень (61-70 балів) - розуміння суті вивченого матеріалу, характеризується за такими параметрами, як трансляція, інтерпретація, екстраполяція на нові сфери діяльності.
- Третій (71-80 балів) – аналіз - тобто вміння розчленити ціле на складові елементи, характеризується за такими параметрами, як аналіз елементів, аналіз взаємозв'язків, аналіз організаційних принципів.
- Четвертий (81-90 балів) - синтез - тобто вміння створювати ціле з частин характеризується за такими параметрами, як створення власного повідомлення, створення плану, алгоритму дій, створення системи абстрактних відношень.
- П'ятий (91-100 балів) - творче застосування - характеризується як вміння використовувати вивчений матеріал для розв'язання проблемних ситуацій.

8. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота				Підсумковий тест (екзамен)	Сума
<i>Змістовий модуль 1</i>	<i>Змістовий модуль 2</i>	<i>Змістовий модуль 3</i>	<i>Змістовий модуль 4</i>	15	100
<i>T1-4</i>	<i>T6-4</i>	<i>T11-4</i>	<i>T16-4</i>		
<i>T2-4</i>	<i>T7-4</i>	<i>T12-4</i>	<i>T17-4</i>		
<i>T3-4</i>	<i>T8-4</i>	<i>T13-4</i>	<i>T18-4</i>		
<i>T4-4</i>	<i>T9-4</i>	<i>T14-4</i>	<i>T19-4</i>		
<i>T5-4</i>	<i>T10-4</i>	<i>T15-4</i>			

T1, T2 ... T19 – теми змістових модулів

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 - 89	B	добре	
74 - 81	C		
64 - 73	D	задовільно	
60 - 63	E		
35 - 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 - 34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

9. Методичне забезпечення

Тема	Методичне забезпечення
Тема 1. Історичні та концептуальні основи соціальної роботи у різних країнах. Соціальна робота у сучасній Європі.	Методика компаративістського аналізу соціальної роботи у різних країнах
Тема 2. Теоретичні засади соціальної роботи: міждисциплінарне співробітництво	Методика окреслення міждисциплінарних зв'язків в галузі соціальної роботи
Тема 3. Технологія соціальної роботи	Методики створення соціально-психологічних технологій
Тема 4. Основні категорії об'єкту соціальної роботи: соціальний та психологічний статус	Методика виявлення нових категорій населення, що потенційно потребують соціальної допомоги
Тема 5. Види та принципи професійної діяльності соціальних працівників	Методика складання професіограми

Тема 6. Психологічні особливості переживання кризи й ризики девіантної поведінки	Методика виявлення кризових станів
Тема 7. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними	Методика «Ролі виживання в родині. Психодрама»
Тема 8. Особливості соціальної роботи з суїцидентами.	Методика співпраці соціальних працівників з медпрацівниками
Тема 9. Проституція як психосоціальна проблема суспільства	Методика профілактики ризиків девіантної поведінки
Тема 10. Психологічна допомога у місцях позбавлення волі.	Методика адаптації в'язнів до місць позбавлення волі
Тема 11. Теоретичні та практичні основи роботи з групою	Методики групової дискусії, модерації, фасилітації, групова гра
Тема 12. Соціальна робота з релігійно орієнтованими особами та групами	Методики реабілітації членів деструктивних релігійних організацій
Тема 13. Етнічна та міграційна проблематика соціальної роботи	Методики запобігання культурному шоку
Тема 14. Гендерна проблематика соціальної роботи	Методики психосексуального розвитку юнаків та дівчат
Тема 15. Соціальна допомога родині та дитині	Методика «Ролі виживання в родині. Психодрама»
Тема 16. Розвиток професійних стандартів у соціальній роботі	Методика супервізії соціальних працівників
Тема 17. Риторика в соціальній роботі	Методика підготовки публічного виступу
Тема 18. Розвиток креативності, допомога в самореалізації особистостям різного віку	Методика організації дозвілля людей різного віку
Тема 19. Обрядове дійство та сучасний ритуал як засоби соціальної роботи	Методика створення тренінгових програм на основі етнотерапії

10. Список рекомендованої літератури

Базова:

1. Авермат Эдди Ван Социальное влияние в малых группах // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо, 2001. С. 504-544.
2. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально – психологические проблемы. М.: МГУ. 1990. С. 135 – 152; С. 159-168; С. 178-200.
3. Агеев В.С. Механизмы социального восприятия // Социальная психология в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер, 2000, С. 276-289.
4. Агеев В. С. Социальная идентичность личности // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 327-356.
5. Адаптация осужденных к среде и ИТУ: Учебное пос./ Под ред. В. И. Селиванова. – Рязань, 1984.
6. Актуальные проблемы. – М.: НИИ Психиатрии, - 1978.
7. Андреева Г. М. Атрибутивные процессы // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 152-175.
8. Андреева Г. М. В поисках новой парадигмы: традиции и старты XXI века // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект-Пресс. С. 9-27.
9. Андреева Г. М. К истории становления социальной психологии в России // Социальная психология в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер, 2000. С. 40-52.
10. Андреева Г. М. Социальная психология. М.: МГУ, 1996.
11. Андреева Г. М. Трудности социального познания: «образ мира» или реальный мир // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект-Пресс, 2002. С.182-203.
12. Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Зарубежная социальная психология XX столетия. М.: Аспект-Пресс, 2001.
13. Анцыферова Л. И. Новые стадии поздней жизни: время теплой осени или суровой зимы// Психологический журнал. Т.14, №2, 1993.

14. Анцыферова Л. И. Поздний период жизни человека // Психологический журнал. Т.17, №6, 1996.
15. Анцыферова Л. И. Психология повседневности: жизненный мир личности и техники ее бытия // Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. М.: Институт психологии РАН, 2004. С. 328-350.
16. Аронсон Эллиот Общественное животное. Введение в социальную психологию. М.: Аспект Пресс, 1998.
17. Арчер Дж. Эволюционная социальная психология // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо. С. 45-63.
18. Аш С. Влияние группового давления на модификацию и искажение суждений // Пайнс Э, Маслач К. Практикум по социальной психологии. СПб.: Питер, 2000. С. 210-225.
19. Баранова Т. С. Теоретические модели социальной идентификации личности // Психология самосознания. Хрестоматия. Самара: Издательский дом «БАХРАХ-М», 2003. С. 602-609.
20. Белинская Е. П., Тихомандрицкая О. А. Социальная психология личности. М.: Аспект-Пресс, 2001.
21. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. М., 1988.
22. Бирхофф Ганс У. Просоциальное поведение // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо, 2001. С. 398-417.
23. Блох.И. История проституции. СПб.- Издательство :Аст-Пресс-1994.
24. Богомолова Н. И., Донцов А. И., Фоломеева Т. В. Психология больших социальных групп: новые судьбы, новые подходы // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект Пресс, 2002. С. 132-148.
25. Бодалев А. А. Акме – эффект личностного осуществления в процессе социализации и индивидуализации взрослого человека // Мир психологии. 1998. №1. С. 59-66.
26. Бодалев А. А. Личность и общение. М.: МГУ, 1995. С. 210 – 256.

27. Бодалев А. А. Познание человека человеком как научная проблема // Социальная психология в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер, 2000. С. 236-249.
28. Бодалев А. А. Психология общения. М- Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. Гл. 1,2,3.
29. Браун Р. Межгрупповые отношения // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо, 2001. С. 548-576.
30. Буданов А. В. Практическая психология воспитательной работы с осужденными: Уч.пос. – Домодедово, 1988.
31. Буунк Брем П., Аффiliation, аттракция и близкие отношения // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо. С.372-394.
32. Бэрон Р., Бирн Д., Джонсон Б. Применение социально-психологических знаний в сферах права, работы, здоровья // Социальная психология. Ключевые идеи. СПб.: Питер, 2003. Гл. 11.
33. Бэрон Р., Бирн Д., Джонсон Б. Социальная психология. Ключевые идеи. СПб.: Питер, 2003.
34. Вацлавик П., Бивин Дж., Ждексон Д. Прагматика человеческих коммуникаций. М.: Апрель Пресс, Эксмо Пресс. 2000.
35. Введение в практическую социальную психологию М.: Смысл. 1994.
36. Вейнингер О. Пол и характер. Мужчина и женщина в мире страстей и эротики. – М.: Наука - 1991.
37. Воробьева Л. И. Субъект и/или автор (о категориях гуманитарной психологии) // Вопросы психологии, 2004. №2. С. 149-158.
38. Воронцов Д. В. Социальная психология пола. Методич. Указания к спецкурсу «Основы гендерной психологии». Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 2003. 34 с.
39. Габиани А. А., Мануильский М. А. Цена любви // Социологические исследования. – 1987.- № 6.

40. Герген К. Движение социального конструкционизма в современной психологии // Социальная психология: саморефлексия маргинальности. М.: Аспект Пресс, 1995.
41. Герген К. Дж. Социальная психология как история // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс. 1999. С. 22-30.
42. Гишинский Я. Социология девиантного поведения и социального контроля // Социология в России. Под. Ред. В. А. Ядова. М, 1998, с. 587-609.
43. Гишинский Й. И. Эффективен ли запрет проституции // Социологический исследования. – 1988, - №6.
44. Гишинский Я. Самоубийство как социальное явление / Проблемы борьбы с девиантным поведением. – М.: ИС АН СССР, 1989.
45. Гишинский Я. И., Юнацкевич П. И. Социологические и психолого-педагогические основы суицидологии. Уч. пос. – СПб.: 1999.
46. Глосенко И. А., Глод С. И. Социологические исследования проституции в России. – СПб, 1998.
47. Голод С. И. Проституция в контексте изменения половой морали // Социологические исследования .- 1988 - №2.
48. Горностай П. П. Личность и социальная роль. – К.: 2009.
49. Гофман И. О работе «лицом» // Межличностное общение. Хрестоматия. СПб.: Питер, 2001. С. 132-170.
50. Грауманн К. Введение в историю социальной психологии // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо. С. 24-40.
51. Дебольский М. Г. Проведение социально- психологических тренингов в уголовно-исполнительной системе. – М.: 1998.
52. Дилигенский Г. Г. Движения как субъект социально – политической психологии // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс. 1999. С. 200-204.
53. Дольто Ф. На стороне ребенка. – СПб., М.: 1997.

54. Донцов А. И. О понятии «группа» в социальной психологии // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 175-182.
55. Донцов А. И., Дубовская Е. М., Жуков Ю. М. Группа-коллектив-команда. Модели группового развития // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект Пресс, 2002. С. 96-115.
56. Донцов А. И., Стефаненко Т. Г. Социальные стереотипы: вчера, сегодня, завтра // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект Пресс, 2002. С. 76-96.
57. Дубовская Е. М. Социализация в изменяющемся мире // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект Пресс, 2002. С. 148-162.
58. Дюркгейм Е. Самоубийство. Социологический этюд. – М.: Мысль, 1994.
59. Еникеева Д. Геи и лесбиянки (Психосексуальный портрет). – М.: ООО Изд-во «Астрель»: ООО Изд-во «АСТ», 2003. – 410 с.
60. Журавлев А. Л. Позняков В. П. Динамика межгрупповых отношений в условиях изменения форм собственности // Психологический журнал. 1992. № 4. С. 24 – 32.
61. Знаков В. В. Психология субъекта как методология понимания человеческого бытия // Психологический журнал. 2003, №2. С. 95-106.
62. Кар М., Холмс П. Психодрама: вдохновение и техника. – М.: 1997.
63. Клуб ищущих работу // Подготовка руководителей клуба: Пособие для преподавателей. – М., 1996.
64. Ключикова-Цобенко В. О.. Архетипні вмісти індивідуального міфу сучасного чоловіка // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб.наук. пр./ Київ. Нац.. ун-т н.. Тараса Шевченка. – К.: Логос, 2011
65. Ключикова-Цобенко В. О. Особливості прояву психологічної андрогінії в процесі створення індивідуального авторського

- міфу // Вісник національного університету. Т.15. Вип.11. Част.2. Серія: Психологія. – О., 2010.
66. Ключикова-Цобенко В. О. Прояв індивідуальної міфології у вигляді архетипних змістів у несвідомому жінки // Вісник національного університету. Серія: Психологія. – О., 2009.
67. Коган В. Э. Воспитателю о сексологии. – СПб.: 1991.
68. Кон И. С. Лунный свет на заре. Лики и маски однополой любви. – М., 1998.
69. Кондрашенко В. Т. Девиантное поведение у подростков. – М.: 1988.
70. Конончук Н. В. О психологическом смысле суицидов // Психологический журнал. Т.10, № 5, 1989.
71. Кричевский Р. Л., Дубовская Е. М. Исследование малой группы в отечественной и зарубежной социальной психологии // Социальная психология. Хрестоматия. М. Аспект Пресс. 1999. С. 209-229.
72. Кричевский Р. Л., Рыжак М. М. Лидерство как структурный феномен // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 268-274.
73. Кричевский Р. Л., Рыжак М. М. Стил ь руководства и основные направления его исследования // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс. 1999. С. 289-294.
74. Куницина В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. СПб.: Питер, 2001.
75. Лабиринты одиночества. – М., 1991.
76. Лабунская В. А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание. Ростов-на-Дону: Феникс. 1999, Гл. 1,2.
77. Лабунская В. А., Менджерицкая Ю. А., Бреус Е. Д. Психология затрудненного общения. М.: Академия, 2001. Гл.1-4.
78. Левин К. Разрешение социальных конфликтов. СПб, 2000. Гл.1,2.

79. Лейенс Жак-Филипп, Дарден Бенуа Основные концепции и подходы в социальном познании //Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо. С. 127-153.
80. Леонтьев А. А. Психология общения. М.: Смысл, 1999. Гл.1-3.
81. Лэндред. Игровая терапия: искусство отношений. – М., 1994.
82. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 1997.
83. Матвеева Л. В., Аникеева Т. Я., Мочалова Ю. В. Психология телевизионной коммуникации. М.: Аспект Пресс, 2000. Гл. 1, 2.
84. Медведева Г. П. Введение в социальную геронтологию. – М., 2000.
85. Меренков А. В., Никитина М. Н. Социально психологический портрет современной проститутки // Социс. -2000-№5.
86. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Власть, влияние, лидер // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 294-311.
87. Методы практической социальной психологии // Введение в практическую социальную психологию М.: Смысл, 1994. С. 230-265.
88. Москаленко В. В. Соціальна психологія: Підручник. – К., 2005.
89. Московиси С. Социальное представление: исторический взгляд//Психологический журнал. 1995, № 1-2.
90. Мухамедрахимов Р. Ж. Мать и дитя: психологическое взаимодействие. – СПб.: Изд-во СпбГУ, 1999.
91. Мэнделл Дж. Г., Дамон Л. Групповая психотерапевтическая работа с детьми, пережившими сексуальное насилие. – М.: Генезис, 1998.
92. Мюнстид Энтони С. Р., Симин Гюн Р. Методология в социальной психологии: проверка гипотез //Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо. С. 94-121.
93. Мясищев В. Н. Психология отношений. М.- Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996 С. 159 – 171.

94. Н. Б. Бондаренко, І. М. Грига, Н. В. Кабаченко та ін.; За ред. Т. Семигіної та І. Григи, 2004. – С. 82 - 104.
95. Нуркова В. В. Свершенное продолжается: Психология автобиографической памяти личности. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 320 с.
96. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна-психологія: Навчальний посібник. К.: 2003.
97. Основы социальной работы: Учебник / Отв. Ред. П. Д. Павленок. – 2-е изд., испр. И доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 81 - 89.
98. Панферов В. Н. Классификация функций человека как субъекта прол // Социальная психология в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер. 2000, С. 362-377 (также Психологический журнал, 1987, №4).
99. Пархимчик Е. П. Как найти работу. Минск: Амалфея, 1998.
100. Парыгин Б. Д. Анатомия общения. СПб: СПбГУП. 1999.
101. Парыгин Б. Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 2003.
102. Пельцман Л. Стрессовые состояния у людей, потерявших работу // Психологический журнал. Т.13, № 1, 1992.
103. Петровская Л. А. Гуманистический аспект психологической помощи // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект Пресс, 2002. С. 323-333.
104. Петровская Л. А. О понятийной схеме социально – психологического анализа конфликта // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 116 – 126.
105. Петровская Л. А. Развитие компетентного общения как одно из направлений оказания психологической помощи // Введение в практическую социальную психологию. М.: Смысл, 1996. С. 150-167.
106. Петровская Л. А. Социально – психологический тренинг: воздействие как интенсивное общение // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 440-450.
107. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. М.: Наука. 1992.

108. Поршнев Б. Д. Социальная психология и история. М.: Наука, 1979.
109. Практические приложения социальной психологии // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999 С. 433-473.
110. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Дети без семьи. – М., 1990.
111. Проблемы практической социальной психологии // Введение в практическую социальную психологию М.: Смысл, 1994. С. 7-35.
112. Проституция как психосоциальная проблема.
113. Психическое развитие воспитанников детских домов / Под. Ред. Дубровиной, А. Г. Рузской. – М., 1990
114. Психология личности в трудах зарубежных психологов. Хрестоматия. СПб.: Питер, 2000.
115. Психология толп. М.: Институт психологии РАН. 1998.
116. Развитие Я – концепции и воспитание. М.: Прогресс, 1986. Гл.1,3,6.
117. Розовая психотерапия / Под ред. Д. Дэйвиса и Ч. Нила. – СПб., 2001.
118. Росс Л., Нисбетт Р. Применение социальной психологии на практике // Человек и ситуация. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 327-390.
119. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. М.: Аспект-Пресс, 1999.
120. Руководство по предупреждению насилия над детьми: Учебное издание для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов педагогических вузов / Под ред. Н. К. Асановой. – М.: 1997.
121. Сапогова Е. Е. «Легенды о себе»: к проблеме интерпретации личностных мифологем взрослых в психологическом консультировании / Е. Е. Сапогова // Психологическая служба. – 2003. – № 2. – С. 88–102.
122. Сапогова Е. Е. «Римейки жизни»: конструирование автобиографического нарратива / Е. Е. Сапогова // Известия ТулГУ. Выпуск 5. В 2-х чч. Часть I. Тула : ТулГУ, 2005. С. 200–228. – (Серия: Психология).

123. Свенцицкий А. Л. История формирования научного социально-психологического знания // Социальная психология в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер. 2000, С. 20-40.
124. Смит Э. Стареть можно красиво. – М., 1995.
125. Соловьева О. В. Общение: традиционные исследования и новая проблематика // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект-Пресс, 2002. С. 61-76.
126. Социальная психология личности. В вопросах и ответах. М.: Гардарики, 1999.
127. Социальная работа: теория и практика: Учеб. Пособие / Отв. Ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. – М.: ИНФРА-М, 2001. – С. 88–99.
128. Социальная работа: Учеб. Пособие / Под общ. Ред. проф. В. И. Курбатова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д.: Феникс, 2003. – С. 63—66.
129. Соціальна робота в Україні: Навч. Посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К.: Наук, світ, 2003. – С. 52—61.
130. Соціальна робота: В 3 ч. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2004. – Ч. I.: Основи соціальної роботи /
131. Стефаненко Т. Г. Социальная психология в культурно-исторической перспективе / Социальная психология в современном мире. М.: Аспект-Пресс. – С.27-42.
132. Стефаненко Т. Г. Социальные стереотипы и межэтнические отношения // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс. 1999. С. 200-204.
133. Стефенсон Джеффри М. Прикладная социальная психология // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо. С. 580-617.
134. Сутенёры и проститутки: проституция в древности и сегодня. – М.: Литература. – 1998.
135. Тарабрина Н., Лазебная Е. Синдром ПТСР: современное состояние проблемы / Психологический журнал, Т.13, № 2

136. Тарабрина Н. Практикум по психологии посттравматического стресса. – СПб.: Питер, 2001.
137. Тейлор Ш., Пипло Д., Сирс Д. Социальная психология и здоровье // Социальная психология. СПб.: Питер, 2004. Гл. 14.
138. Тейлор Ш., Пипло Д., Сирс Д. Социальная психология и политика // Социальная психология. СПб.: Питер, 2004. Гл. 15.
139. Тейлор Ш., Пипло Д., Сирс Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 2004.
140. Тейлор Ш., Пипло Д., Сирс Д. Теории и методы социальной психологии // Социальная психология. СПб.: Питер, 2004. Гл. 1.
141. Тисдейл К. Арт-терапия в работе с осужденными // Практикум по арт-терапии / Под. ред. А. И. Копытина. СПб.: Питер, 2000.
142. Тюптя Л. Т., Иванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика): Навч. Посіб. – К.: ВМУРОЛ “Україна”, 2004. – С. 48– 59.
143. Уайменн Дж., Джайлс Г. Коммуникация в межличностных и социальных отношениях // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо. С. 342-369
144. Фикдор Г. Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой. – М.: Наука, 1995.
145. Фирсов М., Студенова Е. Г. Теория социальной работы: Учеб. Пособие. – М.: Гуманит. Изд. Центр “ВЛАДОС”, 2001. – С. 306–320.
146. Фрейджер Р., Фейдимен Личность. Теории. Упражнения. Эксперименты. М.: Олма-Пресс, 2004. Гл. 23.
147. Фромм Э. Революция надежды. Избавление от иллюзий. М.: Айрис-Пресс, 2005. Гл. 3, 4, 8, 9.
148. Хараш А. У. Смысловая структура публичного выступления (об объекте смыслового восприятия) // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 71-84.
149. Харре Р. Дружба как достижение: этогенитический подход к социальному взаимодействию // Межличностное общение. Хрестоматия. СПб.: Питер, 2001. С. 59-81.
150. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. СПб.: Питер, 1997. Гл. 5. С. 219-235, С. 239-346.

151. Хьюстоун М., Финчем Ф. Теория атрибуции и исследования // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо, С. 189-225.
152. Чалдини Р. Психология влияния. СПб.: Питер, 1999.
153. Человек после развода / Под ред. Н. Я. Соловьева. – Вильнюс, 1985.
154. Шахматов М. Ф. Психическое старение. – М., 1996.
155. Шериф М. Ситуации социального взаимодействия // Психология социальных ситуаций. Хрестоматия. СПб.: Питер, 2001. С. 165-178.
156. Шибутани Т. Социальная психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.
157. Шихирев П. Контуры будущей парадигмы // Социальная психология в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер, 2000. С. 53-68.
158. Шихирев П. Современная социальная психология. М.: Институт психологии РАН, 1999.
159. Шихирев П. Н. Социальная установка // Социальная психология. Хрестоматия. М., 1999. С. 364-377.
160. Шнейдеман С. Э. Душа самоубийцы. – М.: Смысл, 2001.
161. Штальберг Д., Фрей Д. Установки: структура, измерение и функции // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо, 2001. С. 228-261.
162. Элкин Д. Эрик Эриксон и восемь стадий человеческой жизни // Э. Г. Эриксон Детство и общество. СПб.: Питер, 1996. С. 11-20.
163. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб., 1996.
164. Яремчук О. В. Етнокультурна міфотворчість покоління // Вісник Одеського національного університету, Т.14. Вип. 17. Психологія – 2009, С. 178-186.
165. Яремчук О. В. Індивідуальна авторська міфотворчість як самоздійснення особистості в культурі // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: зб.наук.праць / за н. ред. М. М. Слюсаревського, упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. – К.: Міленіум, 2009. – Вип.9. – 280 с., С. 261-270

166. Яремчук О. В. Культурно-історичний потенціал молоді в умовах трансформації суспільства // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету, 2009. Вип. 74. – Серія: психологічні науки, том 2, С. 211-215.
167. Яремчук О. В. Психологія етнокультурної міфотворчості особистості // Креативність і творчість. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». – Тематичний випуск №1 / Відп. Ред.: І. П. Маноха. – К.: Гнозис, 2009. – 426 с., С. 413-420.
168. Яремчук О. В. Реклама як етнокультурна міфотворчість // Наука і освіта, 2010, лютий. Тематичний спецвипуск «Когнітивні процеси та творчість», С. 120-124.
169. Яремчук О. В. Формування етнічної ідентичності шляхом етнокультурної міфотворчості особистості // Психологічні перспективи – 2009-2010. Вип. 15, С. 218-228.
170. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Социальная психология. Хрестоматия. М.: 1999. С. 416-433.
171. Ярошевский М. Г. Социальная и культурно-историческая психология // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 30-37.

11. Інформаційні ресурси

Програми телебачення, журнальні та газетні статті з соціальною спрямованістю. Електронні ресурси Інтернету. Соціальні акції громадських та релігійних організацій.

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»**

Додаток 1

Індивідуальне навчально – дослідне завдання

(по три години самостійної роботи на кожне завдання)

Всього: 12 годин самостійної роботи

1. Складіть план бесіди з дорослими членами сім'ї біженців з «гарячої точки». Мета бесіди – з'ясування джерел емоційних проблем дорослих членів даної родини.

2. Покажіть у вигляді системи (зі з'ясуванням її основних елементів) оточення неблагополучного підлітка (якого Ви знаєте або зустрічали підчас педагогічної практики).

3. Напишіть есе на тему «Шанси і ризики у осіб, що повернулися із місць покарання». Опишіть, як, з чією допомогою (організації, служби) можна в умовах нашого міста змінити на краще зовнішнє оточення молодій людині з кримінальним минулим.

4. Проведіть групову дискусію з метою корекції негативної психологічної установки (наприклад когось з групи студентів) щодо пошуку і успішного влаштування на «пристойну роботу».

Завдання для самостійної роботи

1. Зробіть конспект джерела: Проблемы практической социальной психологии // Введение в практическую социальную психологию М.: Смысл, 1994. С.7-35.

2. Напишіть анотацію до джерела: Мэнделл Дж. Г., Дамон Л. Групповая психотерапевтическая работа с детьми, пережившими сексуальное насилие. – М.: Генезис, 1998.

3. Висловіть власні думки з приводу проблеми «Психосексуальний розвиток й адаптація особистостей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією», спираючись на джерела:

- Кон И.С. Лунный свет на заре. Лики и маски однополой любви. – М. : Генезис. 1998.

- Еникеева Д. Геи и лесбиянки (Психосексуальный портрет). – М.: ООО Изд-во «Астрель»: ООО Изд-во «АСТ», 2003. – 410 с.

4. Зробіть конспект джерела: Петровская Л.А. Развитие компетентного общения как одно из направлений оказания психологической помощи // Введение в практическую социальную психологию. М.: Смысл, 1996. – С.150-167.

5. Складіть кілька тренувальних завдань для покращення шансів повернення до професійної діяльності людей, звільнених з ув'язнення.

Творче завдання (самостійна робота – 2 години): написати реферат на одну з тем Змістового модулю № 2 та зробити доповідь з презентацією, де будуть проаналізовані:

- Теоретичні засади вивчення даної соціальної проблеми в психології

- Досвід її вирішення в країнах Західної Європи та США

- Особливості вирішення цієї проблеми в Україні, враховуючи ментальність та соціальні реалії

- Власний висновок з прогнозами й перспективами розробки даної проблематики

- Список літератури – 10-12 джерел

- Обсяг роботи – 10-12 стор.

- Додаток – методична розробка, яку автор реферату рекомендує групі для застосування в практиці вирішення поставленої проблеми

На реферати по темам Змістового модулю № 2 та доповіді з презентаціями виділяється 10 год (приблизно 30 хв. На виступ кожного доповідача).

ЗАПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ

1. Історичні та концептуальні основи соціальної роботи у різних країнах. Соціальна робота у сучасній Європі.
2. Категоріальний апарат соціальної роботи.
3. Мета, об'єкт і предмет соціальної роботи.
4. Основні завдання та методи соціальної роботи.
5. Досвід соціальної роботи у вітчизняних та закордонних соціальних організаціях.
6. Психологічні особливості соціальної роботи як професії.
7. Міждисциплінарне співробітництво в галузі соціальної роботи.
8. Сучасна класифікація теорій соціальної роботи: психолого-орієнтовані, соціолого-орієнтовані, комплексно-орієнтовані моделі теоретичного обґрунтування соціальної роботи.
9. Основні психологічні теорії і їх вплив на соціальну практику: психодинамічний підхід, поведінковий підхід, екзистенційно-гуманістичний підхід.
10. Групи методів соціальної роботи в її технології.
11. Соціальна терапія та її функції.
12. Індивідуальна та групова терапія в соціальній роботі.
13. Етапи технології вирішення соціальних проблем.
14. Основні категорії об'єкту соціальної роботи.
15. Організація соціальної роботи в системі соціальних служб для дітей та молоді, жіноцтва та сімей.
16. Соціальна робота з категорією соціально депривованих осіб (бідні люди, жебраки, бездомні, безробітні).
17. Соціальна робота в сфері міграції населення (іммігранти та емігранти, репатріанти, біженці).
18. Категорія девіантних осіб в соціальній роботі.
19. Соціальна робота з інвалідами та невиліковно хворими.
20. Основні види професійної діяльності соціального працівника: просвітницька, профілактична, діагностична, психокорекційна робота, психологічне консультування тощо.
21. Основні групи принципів професійної діяльності соціального працівника: принципи ставлення до клієнта, принципи взаємодії

між соціальним працівником та клієнтом, етичні принципи.

22. Криза й втрата як психологічні умови саморозвитку або деградації особистості.

23. Феномен ПТСР. Психотерапевтична допомога при ПТСР в залежності від його стадії.

24. Виникнення психологічних залежностей на фоні кризи й втрати.

25. Можливості запобігання злочинності шляхом соціальної роботи.

26. Формування та динаміка ціннісних орієнтацій особистості, якій надається допомога в соціальній роботі.

27. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними.

28. Алкогольні традиції: можливості і способи соціальної роботи.

29. Особливості реабілітації особистостей із наркозалежністю: закордонний та вітчизняний досвід.

30. Суїцидальна поведінка як предмет досліджень міждисциплінарної сфери знань «суїцидології»

31. Психологічне розуміння суїцидальних станів, класифікація їх.

32. Психологічна допомога клієнтам, що звершили суїцидальні спроби або мали суїцидальні наміри.

33. Проституція як наслідок соціальних негараздів чи особистий вибір.

34. Психологічні наслідки проституції як девіантної поведінки.

35. Особливості субкультури місць позбавлення волі.

36. Психологічні ефекти ув'язнення, вплив позбавлення волі на психіку в'язня.

37. Основні напрями психологічної допомоги в'язням.

38. Реабілітація ув'язнених після звільнення.

39. Робота з групою та груповою динамікою. Групова дискусія, модерація, фасілітація і т.ін.

40. Роль та функції церкви в різноманітних напрямках соціальної роботи: залучення досвіду інших країн.

41. Соціально-психологічні тенденції сучасного релігійного сектантства.

42. Масовий психоз, релігійний суїцид та тероризм: актуальні проблеми соціальної роботи.

43. Можливості пастирської психотерапії у роботі з дітьми та сім'ями.
44. Хоспіси. Проблематика еутаназії: медичний та релігійний аспекти.
45. «Культурний шок» як проблема соціальної роботи. Соціальна робота в етнічній діаспорі.
46. Соціальна робота в галузі запобігання міжетнічним та міжконфесійним конфліктам.
47. Психосексуальний розвиток та взаємовідносини юнаків та дівчат як напрямок соціальної роботи.
48. Підготовка до шлюбу та сексуальна просвіта як один з напрямків соціальної роботи.
49. Соціалізація особистостей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.
50. Психотерапія травмованої сексуальності в соціальній роботі.
51. Соціальна допомога неповним сім'ям та батькам-одинакам.
52. Соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківської опіки.
53. Проблематика насильства в родині.
54. Етичні правила діяльності психолога та соціального працівника. Особистісні якості, що необхідні для професійної соціальної роботи.
55. Проблематика супервізії соціального працівника.
56. Соціальна робота як духовна практика: розвиток особистого потенціалу соціального працівника.
57. Основні етапи підготовки публічного виступу: план, композиція, методи викладу матеріалу, ораторські прийоми, демонстрація, контроль.
58. Міні-лекція як вид професійної діяльності соціальних працівників: інформування, зміна установки, мотивування слухачів, алгоритм складання міні-лекції.
59. Дозвілля людини: можливості соціальної роботи в сприянні духовному та фізичному розвитку особистості.
60. Проблема самотності: деструктивний та креативний аспекти (можливості соціальної роботи).

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Теми рефератів / Контрольні роботи

- Організація соціальної роботи з дітьми і молоддю: психологічний аспект
- Соціальні служби і допомога жінкам і сім'ям: психологічний аспект
- Соціальна робота з соціально депривованими особами (бідні, убогі, бездомні)
- Психологічні дослідження безробіття: можливості соціальної роботи
- Соціальна робота у сфері міграції населення (іммігранти, емігранти, репатріанти, біженці): психологічний ракурс
- Соціальна робота з інвалідами і невиліковно хворими людьми
- Особливості соціальної роботи з наркозалежними
- Психологічні аспекти соціальної роботи з суїцидентами
- Алкогольні традиції: можливості і способи соціальної роботи
- Проституція як психосоціальна проблема суспільства
- Можливості запобігання злочинності шляхом соціальної роботи.
- Формування і динаміка ціннісних орієнтацій особи в соціальній роботі
- Церква і соціальна робота: історія і сучасність
- Соціально-психологічні тенденції сучасного релігійного сектанства
- Масовий психоз, релігійний суїцид і тероризм: актуальні проблеми соціальної роботи
- Можливості пастирської психотерапії в роботі з дітьми і сім'ями
- Проблема адаптації маргінальної особи і соціальна допомога

- Расові і етнічні забобони, етноцентризм, міжнаціональна нетерпимість і дискримінація: профілактичні заходи соціальної роботи.
- "Культурний шок" як проблема соціальної роботи
- Соціальна робота в етнічній діаспорі
- Соціальна робота у сфері запобігання міжетнічним і міжконфесійним конфліктам
- Психосексуальний розвиток і взаємовідносини юнаків і дівчат як напрям соціальної роботи
- Гендерна проблематика соціальної роботи
- Підготовка до шлюбу і сексуальна просвіта
- Соціалізація особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією
- Соціальна робота в галузі сучасного жіночого руху
- Основні напрями діяльності соціального працівника в царині допомоги сім'ї
- Типи сучасних сімей і особливості психосоціальної роботи з ними.
- Проблеми стабільності браку і сім'ї в соціальній роботі.
- Вплив сім'ї на формування особистості дитини і відповідальне батьківство: специфіка соціальної роботи
- Криза сім'ї і проблема розлучення як об'єкт соціальної роботи
- Проблема агресії в сімейних стосунках: психокорекція, психотерапія
- Перспективні напрями психосоціальної роботи з сім'єю
- Розвиток креативності і допомога в самореалізації як перспективний напрям соціальної роботи
- Дозвілля: можливості соціальної роботи в розвитку особистості.
- Кризи (особистісні і вікові) в контексті соціальної роботи.
- Проблеми самотності: деструктивний і креативний аспекти (можливості соціальної роботи)

- Самоменеджмент, акмеологія, соціальна робота
- Захист прав дитини в контексті соціальної роботи
- Проблема материнства в психології і соціальній роботі
- Етичні аспекти ув'язнення. Соціальна робота в співпраці з правовими органами.
- Проблема евтаназії і соціальна робота в медичних установах.
- Педагогічні аспекти соціальної роботи.

Список наукових джерел для виконання рефератів слід виокремити з загального списку до курсу лекцій та літератури до змістових модулів.

Література до модулів

Література до Змістового модуля № 1:

8,9,10,12,20,32,97,127,128,129,130,142,145

Література до Змістового модуля № 2:

5,6,22,23,30,39,42,43,46,47,51,58,59,67,68,70,85,117,134,141,160

Література до Змістового модуля № 3:

1, 2, 3, 4, 7, 17, 18, 21, 24, 26, 28, 29, 36, 38, 39, 48, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 62, 71, 76, 80, 81, 90, 106, 113, 120, 132, 136, 161, 169

Література до Змістового модуля № 4: №№ 13, 14, 15, 25, 37, 49, 64,
65, 66, 84, 121, 122, 148, 164, 165, 166

Розділ 3. Практикум «Психологія соціальної роботи»

1. Опис навчальної дисципліни

Психологія соціальної роботи є частиною програми з підготовки професійних психологів але також може викладатися для студентів інших гуманітарних спеціальностей.

Спеціалізація «Психологія соціальної роботи» є новою в межах професійної підготовки психологів і була вперше введена до університетського курсу кафедрою соціальної адаптації та психологічної корекції особистості факультету психології Санкт-Петербурзького державного університету в 1990 р. Автори даного навчального посібника вивчали досвід навчальних програм з соціальної роботи в Київському національному університеті та інших навчальних закладах. На протязі десяти років програма даної дисципліни вдосконалювалася в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. В неї включено, окрім вказівок для викладачів, детальні методичні коментарі для виконання самостійної роботи та творчих завдань студентами. Велика увага приділяється груповій та тренінговій роботі.

Ознайомимось з основними блоками програми, яка є авторською розробкою О. В. Яремчук, В. О. Ключової-Цобенко.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: оволодіти практичними прийомами здійснення основних форм та методів психосоціальної допомоги населенню

Завдання:

- ознайомлення з методами психосоціальної практики;
- опрацювання моделей психосоціальної взаємодії з особистістю і групою;
- вивчення алгоритму проведення консультативної роботи з особистістю та групою, оволодіння елементарними навичками психологічної допомоги.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- нормативно-правові акти, що регулюють діяльність соціального працівника
- процедури передачі та прийому інформації у співпраці зі ЗМІ та соціальними організаціями
- оволодіти професійними навичками спілкування в індивідуальних, групових та публічних контактах

вміти:

- орієнтуватись у правових засадах при здійсненні діяльності соціального працівника
- складати алгоритм соціально-психологічної допомоги певним категоріям населення
- проводити соціально-психологічний тренінг з наступною групою дискусією з означеної проблематики
- надавати індивідуальну допомогу клієнтові при кризі втрати
- використовувати соціально-психологічні напрацювання з метою розкриття особистісного потенціалу клієнтів

Програма відображає вимоги МОН України і спирається на наступні змістові блоки:

ПП 05 Соціальна психологія та соціальна робота

2.01.02.03/ 4.01.05.02 - Зміст та функції спілкування в соціальній роботі

2.01.11.01 / 5.01.05.01 – Міжособистісні стосунки та соціальні відносини

2.01.17.02 / 5.01.10.01 – Особистість в системі соціальних зв'язків

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Регуляція девіантної поведінки засобами соціальної роботи

Тема 1. Проституція як психосоціальна проблема суспільства: наслідок суспільних негараздів чи особистісний вибір.

Громадські організації, що займаються медичною та психологічною реабілітацією працівників секс-бізнесу. Проблема інформування та запобігання насильству та поширенню ІПСШ. Ознайомлення з методичними розробками громадської організації «Миколаївський благодійний фонд «Юнітус»». Групова дискусія стосовно психологічних ризиків проституції.

Тема 2. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними: психодрама ролі виживання в сім'ї.

Громадські організації, що надають соціально-психологічну та медичну допомогу алко- та наркозалежним. Реабілітаційна програма «Сходини». Соціальні акції з приводу профілактики ВІЛ та СНІДу серед наркоманів. Тренінгові вправи «Шахи», «Шприц», мозковий штурм «Навіщо люди вживають наркотики та алкоголь?», «Ролі виживання в дисфункціональній родині: психодрама» за М. Гуліною.

Тема 3. Опрацювання страху скінченності й профілактика самогубств.

Релігійні та світські аспекти проблематики самогубств. Групова дискусія щодо скінченності людського буття. Символдраматична техніка роботи із страхом скінченності «Кордон, що розмежовує життя та смерть».

Змістовий модуль 2. Соціальна робота з групою як метод психосоціальної допомоги

Тема 4. Проблема сексизму в ЗМІ.

Обговорення проблематики гендерної дискримінації та культурних й релігійних засад цього феномену. Мас-медіа як

інформаційний привід сексизму. Досвід країн Західної та Східної Європи, США у відслідковуванні гендерних стереотипів та міфів ЗМІ (телевізійна реклама, періодичні видання, література)

Тема 5. Хоспіс та сімейна медицина в соціальній роботі.

Ознайомлення та висловлення думок стосовно проблематики співпраці соціального працівника з працівниками медичних закладів (спираючись на працю Харді «Лікар. Сестра. Хворий»).

Тема 6. Опрацювання кризи втрати близької людини в концепції «соціального атома» Я.Морено.

Втрата як неодмінний атрибут людського життя при проходженні криз зростання: опрацювання психологічного стану особистості при смерті близької людини, розлученні, втраті роботи. Депресія як наслідок втрати. Концепція «соціального атома» Я. Морено як основа роботи із втратою близької людини.

Тема 7. Групова дискусія як складова формування групової згуртованості на прикладі техніки символдрами.

Робота в групі як один з методів психосоціальної роботи: різновиди груп (групове опитування стосовно обізнаності з даної теми). Технічні прийоми проведення «групи» в соціальній роботі. Групова символдраматична методика «Втеча з в'язниці» як показник та каталізатор процесу групової динаміки.

Змістовий модуль 3. Розвиток особистісного потенціалу в соціальній роботі

Тема 8. Обрядово-ритуальне дійство як розвиток фахової свідомості представників допомогальних професій: тренінг становлення професійної мотивації «Жива вода міфотворчості» (Яремчук О. В., Ключикова-Цобенко В. О.)

Розкриття творчого потенціалу індивідуального та групового суб'єкта за допомогою етнотерапії. Обрядове дійство як основа для індивідуальної авторської міфотворчості та спільного вчинку.

Тема 9. Гендерна проблематика соціальної роботи: самопроектування «Я» в архетипіку давньогрецьких жіночих та чоловічих божеств; діалог із давньослов'янською культурною традицією: трансляція та трансформація культурно-історичних смислів суб'єктом міфотворчості.

Конструювання та трансформація особистісних смислів у «діалозі» з давньослов'янськими божествами.

Тема 10. Моделювання уявлень про власну долю у метафорах: психотерапевтичний ресурс

Техніка «Моделювання уявлень про власну долю у метафорах» (О. Яремчук, О. Сапогова, В. Нуркова). Методика ССР Г. Ільєсова та Т. Грекової як засіб інтеракції з власними глибинними рівнями.

Тема 11. Опрацювання техніки створення метафор для допомоги клієнтам в соціальній роботі. Робота з батьками дітей з обмеженими можливостями.

Криза як потенціал зростання. Кризова глибинна символіка. Конструювання психотерапевтичної казки як актуалізація ресурсів самодопомоги

Тема 12. Проектування життєвого шляху особистості та історичного шляху спільноти за допомогою методики «Каузометрія» Є.І.Головахи та О.О.Кроніка

Опрацювання методики «Каузометрія» Є. І. Головахи та О. О. Кроніка.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		Л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Регуляція девіантної поведінки засобами соціальної роботи												
Тема 1. Проституція як психосоціальна проблема суспільства: наслідок суспільних негараздів чи особистісний вибір?	2		2									
Тема 2. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними: психодрама «Ролі виживання в сім'ї»	4		4			1	8					8
Тема 3. Опрацювання страху скінченності й профілактика самогубств	4		4				2		2			
Разом за змістовим модулем 1	10		8			1	10		2			8
Змістовий модуль 2. Соціальна робота з групою як метод психосоціальної допомоги												
Тема 4. Проблема сексизму в ЗМІ	5		2			3	8					8
Тема 5. Хоспіс та сімейна медицина в соціальній роботі	5		2			3	8					8
Тема 6. Опрацювання кризи втрати близької людини в концепції «соціального атома» Я.Морено	5		2			3	8					8
Тема 7. Групова дискусія як складова формування групової згуртованості на прикладі техніки символдрами	2		2				2		2			
Разом за змістовим модулем 2	17		8			9	26		2			24
Змістовий модуль 3. Розвиток особистісного потенціалу в соціальній роботі												
Тема 8. Обрядово-ритуальне дійство як розвиток фахової свідомості представників допомогальних професій: тренінг становлення професійної мотивації «Жива вода міфотворчості» (Яремчук О. В., Ключикова-Цобенко В. О.)	5		2			3	2		2			

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 9. Гендерна проблематика соціальної роботи: самопроекування «Я» в архетипіку давньогрецьких жіночих та чоловічих божеств; діалог із давньослов'янською культурною традицією: трансляція та трансформація культурно-історичних смислів суб'єктом міфотворчості	4		4				2		2			
Тема 10. Техніка «Моделювання уявлень про власну долю у метафорах»	10		4			7	2		2			
Тема 11. Опрацювання техніки створення метафор для допомоги клієнтам в соціальній роботі. Робота з батьками дітей з обмеженими можливостями.	4		4				2		2			
Тема 12. Проектування життєвого шляху особистості та історичного шляху спільноти за допомогою методики «Каузометрія» Є. І. Головахи та О. О. Кроніка	4		4				10					10
Разом за змістовим модулем 3	27		18			10	18		8			10
Усього годин	54		34			20			12			42
ІНДЗ	6											
Усього годин	6											

5. Індивідуальне навчально - дослідне завдання

Розробити алгоритм допомоги клієнту соціальним працівником (згідно з обраною проблематикою)

6. Форми навчання

- аудиторні заняття
- самостійна робота

7. Методи контролю

Оцінювання відбувається за п'ятирівневою шкалою:

- Перший рівень (50-60 балів) - засвоєння знань - характеризується за такими параметрами: знання базової специфіки (знання термінології, специфічних фактів), знання способів та методів оперування базовою специфікою (знання правил, логічних послідовностей, класифікацій та категорій, критеріїв, методології), знання теоретичних основ щодо базової специфіки (знання принципів, узагальнень, теорій та структур).
- Другий рівень (61-70 балів) - розуміння суті вивченого матеріалу, характеризується за такими параметрами, як трансляція, інтерпретація, екстраполяція на нові сфери діяльності.
- Третій (71-80 балів) – аналіз - тобто вміння розчленити ціле на складові елементи, характеризується за такими параметрами, як аналіз елементів, аналіз взаємозв'язків, аналіз організаційних принципів.
- Четвертий (81-90 балів) - синтез - тобто вміння створювати ціле з частин характеризується за такими параметрами, як створення власного повідомлення, створення плану, алгоритму дій, створення системи абстрактних відношень.
- П'ятий (91-100 балів) - творче застосування - характеризується як вміння використовувати вивчений матеріал для розв'язання проблемних ситуацій.

8. Розподіл балів, які отримують студенти

Самостійна робота											Сума
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2				Змістовий модуль 3				100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12
20			60				20				

T1, T2 ... T12 - теми змістових модулів

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
1	2	3	4
90 - 100	A	Відмінно	зараховано
85 - 89	B	Дуже добре	
75 - 84	C	Добре	
70 - 74	D	Задовільно	
60 - 69	E	Допустимо	
35 - 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

9. Методичне забезпечення

Тема	Методичне забезпечення
1	2
Тема 1. Проституція як психосоціальна проблема суспільства: наслідок суспільних негараздів чи особистісний вибір?	Методики та програми роботи із жінками секс-бізнесу; напрацювання благодійної організації «Юнітус», м. Миколаїв
Тема 2. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними: психодрама ролі виживання в сім'ї	Психодраматична методика «Ролі виживання в сім'ї». Методики тренінгової роботи з превенції наркозалежності
Тема 3. Опрацювання страху скінченності й профілактика самогубств	Методика роботи зі страхом смерті «Кордон, що розмежовує життя та смерть»
Тема 4. Проблема сексизму в ЗМІ	Методика роботи із гендерними стереотипами та міфами в ЗМІ
Тема 5. Хоспіс та сімейна медицина в соціальній роботі	Методичні рекомендації соціальному працівнику у хоспісах та клініках сімейної медицини
Тема 6. Опрацювання кризи втрати близької людини в концепції «соціального атома» Я. Морено	Методика «соціального атома» Я. Морено у психодраматичній техніці
Тема 7. Групова дискусія як складова формування групової згуртованості на прикладі техніки символдрами	Методика групової терапії в техніці символдрами «Втеча з в'язниці»
Тема 8. Обрядово-ритуальне дійство як розвиток фахової свідомості допомогальних професій: тренінг становлення професійної мотивації «Жива вода міфотворчості» (О. В. Яремчук, В. О. Ключикова-Цобенко) – 2 год	Етнопсихологічний тренінг «Жива вода міфотворчості»

1	2
Тема 9. Гендерна проблематика соціальної роботи: самопроекування «Я» в архетипіку давньогрецьких жіночих та чоловічих божеств; діалог із давньослов'янською культурною традицією: трансляція та трансформація культурно-історичних смислів суб'єктом міфотворчості	Методика візуального психорезонансу до зображень давньогрецьких богинь та богів; Методика конструювання та трансформації смислів у діалозі із давньослов'янськими божествами (О. М. Лозова, О. В. Яремчук, В. О. Ключикова-Цобенко)
Тема 10. Техніка «Моделювання уявлень про власну долю у метафорах» (Яремчук, Сапогова, Нуркова)	Методика «Моделювання уявлень про власну долю у метафорах» Методика роботи з метафорами
Тема 11. Опрацювання техніки створення метафор для допомоги клієнтам в соціальній роботі. Робота з батьками дітей з обмеженими можливостями.	Методика Г. Ільєсова та І. Грекової.
Тема 12. Проектування життєвого шляху особистості та історичного шляху спільноти за допомогою методики «Каузометрія» Є. І. Головахи та О. О. Кроніка	Методика «Каузометрія» Є. Головахи та О. О. Кроніка. Психотерапевтична казка Т. Є. Зінкевич-Євстигнєвої «Блакитна фея». Методика роботи з юнгіанською символікою за Н. А. Сакович.

10. Інформаційні ресурси

1. Програми телебачення, журнальні та газетні статті з соціальною спрямованістю;
2. Електронні ресурси Інтернету: <http://azps.ru/training/indexlr.html> (Упражнения личностного роста)
3. Соціальні акції громадських та релігійних організацій.

11. Список рекомендованої літератури

Базова література

172. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: социально - психологические проблемы. М.: МГУ. 1990. С. 135 - 152; С. 159-168; С. 178-200.
173. Агеев В. С. Механизмы социального восприятия // Социальная психология в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер, 2000, С. 276-289.
174. Агеев В. С. Социальная идентичность личности // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С.327-356.
175. Адаптация осужденных к среде и ИТУ: Учебное пос. / Под ред. В. И. Селиванова. – Рязань, 1984.
176. Актуальные проблемы суицидологии. – М.: НИИ Психиатрии, - 1978.
177. Анцыферова Л. И. Новые стадии поздней жизни: время теплой осени или суровой зимы // Психологический журнал. Т.14, №2, 1993.
178. Анцыферова Л. И. Поздний период жизни человека // Психологический журнал. Т.17, №6, 1996.
179. Анцыферова Л. И. Психология повседневности: жизненный мир личности и техники ее бытия // Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. М.: Институт психологии РАН, 2004. С. 328-350.
180. Бирхофф Ганс У. Просоциальное поведение //Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо, 2001. С. 398-417.
181. Блох. И. История проституции. СПб.- Издательство :Аст-Пресс-1994.
182. Бодалев А. А. Акме – эффект личностного осуществления в процессе социализации и индивидуализации взрослого человека // Мир психологии. 1998. №1. С. 59-66.
183. Буданов А. В. Практическая психология воспитательной работы с осужденными: Уч.пос. – Домодедово, 1988.
184. Буунк Брем П., Аффилиация, аттракция и близкие отношения // Перспективы социальной психологии. М.: Эксмо. С. 372-394.

185. Вейнингер О. Пол и характер. Мужчина и женщина в мире страстей и эротики. - М.-1991.
186. Воронцов Д. В. Социальная психология пола. Методич. указания к спецкурсу «Основы гендерной психологии». Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 2003. 34 с.
187. Габиани А. А., Мануильский М. А. Цена любви // Социологические исследования. - 1987.- № 6.
188. Гишинский Я. Социология девиантного поведения и социального контроля // Социология в России. Под. ред. В. А. Ядова. М, 1998, с. 587-609.
189. Гишинский Й. И. Эффективен ли запрет проституции // Социологический исследования. - 1988, - №6.
190. Гишинский Я. Самоубийство как социальное явление / Проблемы борьбы с девиантным поведением. – М.: ИС АН СССР, 1989.
191. Гишинский Я. И., Юнацкевич П. И. Социологические и психолого-педагогические основы суицидологии. Уч.пос. – СПб.: 1999.
192. Глосенко И. А., Глод С. И. Социологические исследования проституции в России. – СПб, 1998.
193. Голод С. И. Проституция в контексте изменения половой морали // Социологические исследования . – 1988 - №2.
194. Гофман И. О работе «лицом» // Межличностное общение. Хрестоматия. СПб.: Питер, 2001. С. 132-170.
195. Дебольский М. Г. Проведение социально - психологических тренингов в уголовно-исполнительной системе. – М.: 1998.
196. Дольто Ф. На стороне ребенка. – СПб., М.: 1997.
197. Донцов А. И. О понятии «группа» в социальной психологии // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 175-182.
198. Донцов А. И., Дубовская Е. М., Жуков Ю. М. Группы-коллектив-команда. Модели группового развития // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект Пресс, 2002. С. 96-115.

199. Дюркгейм Е. Самоубийство. Социологический этюд. – М.: Мысль, 1994.
200. Еникеева Д. Геи и лесбиянки (Психосексуальный портрет). – М.: ООО Изд-во «Астрель»: ООО Изд-во «АСТ», 2003. – 410 с.
201. Кар М., Холмс П. Психодрама: вдохновение и техника. – М.: 1997.
202. Клуб ищущих работу // Подготовка руководителей клуба: Пособие для преподавателей. – М., 1996.
203. Ключкова-Цобенко В. О. Архетипні вмісти індивідуального міфу сучасного чоловіка // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб.наук. пр./ Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Логос, 2011
204. Ключкова-Цобенко В. О. Особливості прояву психологічної андрогінії в процесі створення індивідуального авторського міфу // Вісник національного університету. Т.15. Вип.11. Част.2. Серія: Психологія. – О., 2010.
205. Ключкова-Цобенко В. О. Прояв індивідуальної міфології у вигляді архетипних змістів у несвідомому жінки // Вісник національного університету. Серія: Психологія. – О., 2009.
206. Коган В. Э. Воспитателю о сексологии. – СПб.: 1991.
207. Кон И. С. Лунный свет на заре. Лики и маски однополый любви. – М., 1998.
208. Кондрашенко В. Т. Девиантное поведение у подростков. – М.: 1988.
209. Конончук Н. В. О психологическом смысле суицидов // Психологический журнал. Т.10, № 5, 1989.
210. Кричевский Р. Л., Дубовская Е. М. Исследование малой группы в отечественной и зарубежной социальной психологии // Социальная психология. Хрестоматия. М. Аспект Пресс. 1999. С. 209-229.
211. Кричевский Р. Л., Рыжак М. М. Лидерство как структурный феномен // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 268-274.

212. Лабиринты одиночества. – М., 1991.
213. Лабунская В. А., Менджерицкая Ю. А., Бреус Е. Д. Психология затрудненного общения. М.: Академия, 2001. Гл.1-4.
214. Лэндред. Игровая терапия: искусство отношений. – М., 1994.
215. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 1997.
216. Матвеева Л. В., Аникеева Т. Я., Мочалова Ю. В. Психология телевизионной коммуникации. М.: Аспект Пресс, 2000. Гл. 1, 2.
217. Медведева Г. П. Введение в социальную геронтологию. – М., 2000.
218. Меренков А. В., Никитина М. Н. Социально психологический портрет современной проститутки // Социс. - 2000 - №5.
219. Мухамедрахимов Р. Ж. Мать и младенец: психологическое взаимодействие. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999.
220. Мэнделл Дж. Г., Дамон Л. Групповая психотерапевтическая работа с детьми, пережившими сексуальное насилие. – М.: Генезис, 1998.
221. Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П. Д. Павленок. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 81–89.
222. Пархимчик Е. П. Как найти работу. Минск: Амалфея, 1998.
223. Парыгин Б. Д. Анатомия общения. СПб: СПбГУП. 1999.
224. Пельцман Л. Стрессовые состояния у людей, потерявших работу // Психологический журнал. Т.13, № 1, 1992.
225. Петровская Л. А. Гуманистический аспект психологической помощи // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект Пресс, 2002. С. 323-333.
226. Петровская Л. А. Развитие компетентного общения как одно из направлений оказания психологической помощи // Введение в практическую социальную психологию. М.: Смысл, 1996. С.150-167.

227. Петровская Л. А. Социально - психологический тренинг: воздействие как интенсивное общение // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 440-450.
228. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Дети без семьи. – М., 1990.
229. Психическое развитие воспитанников детских домов / Под ред. Дубровиной, А. Г. Рузской. – М., 1990
230. Розовая психотерапия / Под ред. Д. Дэйвиса и Ч. Нила. – СПб., 2001.
231. Руководство по предупреждению насилия над детьми: Учебное издание для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов педагогических вузов / Под ред. Н. К. Асановой. – М.: 1997.
232. Сапогова Е. Е. «Легенды о себе»: к проблеме интерпретации личностных мифологем взрослых в психологическом консультировании / Е. Е. Сапогова // Психологическая служба. – 2003. – № 2. – С. 88–102.
233. Сапогова Е. Е. «Римейки жизни»: конструирование автобиографического нарратива / Е. Е. Сапогова // Известия ТулГУ. Выпуск 5. В 2-х чч. Часть I. Тула : ТулГУ, 2005. С. 200–228. – (Серия: Психология).
234. Смит Э. Стареть можно красиво. – М., 1995.
235. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие / Отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. – М.: ИНФРА-М, 2001. – С. 88–99.
236. Социальная работа: Учеб. пособие / Под общ. ред. проф. В. И. Курбатова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д.: Феникс, 2003. – С. 63—66.
237. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К.: Наук, світ, 2003. – С. 52–61.
238. Соціальна робота: В 3 ч. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2004. – Ч. I.: Основи соціальної роботи /

239. Стефаненко Т. Г. Социальная психология в культурно-исторической перспективе // Социальная психология в современном мире. М.: Аспект-Пресс. С. 27-42.
240. Стефаненко Т. Г. Социальные стереотипы и межэтнические отношения // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс. 1999. С. 200-204.
241. Сутенёры и проститутки: проституция в древности и сегодня. - М.: Литература, – 1998.
242. Тарабрина Н., Лазебная Е. Синдром ПТСР: современное состояние проблемы / Психологический журнал, Т.13, № 2
243. Тарабрина Н. Практикум по психологии посттравматического стресса. – СПб.: Питер, 2001.
244. Тисдейл К. Арт-терапия в работе с осужденными // Практикум по арт-терапии / Под.ред. А. И. Копытина. СПб.: Питер, 2000.
245. Тюття Л. Т., Иванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика): Навч. посіб. – К.: ВМУРОЛ “Україна”, 2004. – С. 48 – 59.
246. Фикдор Г. Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой. – М.: Наука, 1995.
247. Хараш А. У. Смысловая структура публичного выступления (об объекте смыслового восприятия) // Социальная психология. Хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1999. С. 71–84.
248. Человек после развода / Под ред. Н. Я. Соловьева. – Вильнюс, 1985.
249. Шахматов М. Ф. Психическое старение. – М., 1996.
250. Шнейдеман С. Э. Душа самоубийцы. – М.: Смысл, 2001.
251. Яремчук О. В. Етнокультурна міфотворчість покоління // Вісник Одеського національного університету, Т.14. Вип. 17. Психологія – 2009, С. 178–186.
252. Яремчук О. В. Індивідуальна авторська міфотворчість як самоініціація особистості в культурі // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: зб.наук.праць / за заг.ред. М. М. Слюсаревського, упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. – К.: Міленіум, 2009. – Вип. 9. – 280 с., С. 261-270

253. Яремчук О. В. Культурно-історичний потенціал молоді в умовах трансформації суспільства // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету, 2009. Вип. 74. – Серія: психологічні науки, том 2, С. 211–215.
254. Яремчук О. В. Психологія етнокультурної міфотворчості особистості // Креативність і творчість. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». – Тематичний випуск №1 / Відп. Ред.: І. П. Маноха. – К.: Гнозис, 2009. – 426 с., С. 413–420.
255. Яремчук О. В. Реклама як етнокультурна міфотворчість // Наука і освіта, 2010, лютий. Тематичний спецвипуск "Когнітивні процеси та творчість", С. 120–124.
256. Яремчук О. В. Формування етнічної ідентичності шляхом етнокультурної міфотворчості особистості // Психологічні перспективи – 2009-2010. Вип. 15, С. 218–228.

Список допоміжної літератури

1. Грекова Т. Н., Ильясов И. И. Об архетипичности символов развития // Вестник Московского ун-та сер.14 Психология, 2006. № 2, С. 41–51
2. Горностай П. П. Личность и социальная роль. – К.: 2009.
3. Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено. Пер. с нем. / Общ. ред. Е. В. Лопухиной и А. Б. Холмогоровой. - М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994. С. 21–27, С. 38–58, С. 112–117.
4. Лозова О. М. Теоретичні підстави та практика застосування техніки ініціювання смислоутворення // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / За ред. С. Д. Максименка, М.-Л. Чепи. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2009. – Том IX, Частина 4. – 460 с.

5. Нуркова В. В. Свершенное продолжается: Психология автобиографической памяти личности. – М.: Изд-во УРАУ, 2000. – 320 с.
6. Психология социальной работы: Учебное пособие / О. В. Александрова, О. М. Боголюбова, Н. Л. Васильева и др.; Под общ.ред. М. А. Гулиной. – СПб.: Питер, 2004. – 351 с., С. 329-332
7. Сакович Н. А. Технология игры в песок. Игры на мосту.- СПб.: Речь, 2006. – 176 с.
8. Сапогова Е. Е. Профессиональное психологическое: рефлексия вслух // Журнал практического психолога. – 1997. - № 6. – С. 3-12.
9. Харди И. Врач. Сестра. Больной: Психология работы с больным./ Пер.М. Алекс – Будапешт: Akademiai Kiado, 1981. – 286 с.
10. Яценко Т. С., Чобітько М. Г., Доцевич Т. І. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків). Черкаси: «БРАМА», видавець Вовчок О. Ю., – 2003. – 216 с.
11. Яценко Т. С., Аврамченко С. М., Зажирко М. П., Харенко С. Г. Прикладні аспекти застосування активного соціально-психологічного навчання у школі: Навч. посібник. Видавець Чабаненко Ю. – Черкаси, 2006. – 1123 с.: іл.
12. Wegscheider-Cruse Sh. Another chance: hope and health for the alcogolic family. Palo Alto, CA: Science and Behavior Books, 1981.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота студента складається з підготовки до практичних занять:

1. Самостійне опрацювання літературних джерел з означеної проблематики;
2. Підготовка доповідей та презентацій з обраної тематики.

Методичні вказівки згідно з темами практичних занять

Тема 1. Проституція як психосоціальна проблема суспільства: наслідок суспільних негараздів чи особистісний вибір? (2 год.)

Студентам пропонується інформація про громадські організації, що займаються медичною та психологічною реабілітацією працівників секс-бізнесу. Ознайомлення з методичними розробками громадської організації Миколаївський благодійний фонд «Юнітус». Групова дискусія стосовно психологічних ризиків проституції. Проблема інформування та запобігання насильству, поширенню ІПСШ.

Тема 2. Особливості соціальної роботи з алко – та наркозалежними: психодрама ролі виживання в сім'ї

Ролі виживання в сім'ї: психодрама (2 години)

Психологія соціальної роботи: Навчальний посібник / О. В. Александрова, О. М. Боголюбова, Н. Л. Васильєва та ін.; За заг. ред. М. А. Гуліной. - СПб.: Пітер, 2004. – 351 с., С. 329–332

Цілі:

1. Поведінкові

Члени групи будуть:

- А) брати участь у структурованій психодрамі;
- Б) обговорювати свою сім'ю, порівнюючи її із зображеною у психодрамі;
- В) пізнавати ролі, які вони грають у своїй сім'ї.

2. Пізнавальні.

Члени групи будуть:

- А) домагатися створення уявлень щодо сім'ї як системи;
- Б) домагатися розуміння динаміки дисфункціональної сім'ї;
- В) поглиблювати розуміння динаміки своєї власної сім'ї;
- Г) підвищувати самосвідомість.

Метод.

Керівник дає коротке тлумачення ролей виживання, які з'являються в дисфункціональних сім'ях. Він керує структурованою психодрамою, яка зображує неблагополучну сім'ю. Опрацювання ролей виживання відбувається, коли учасники психодрами обговорюють ролі в грі і власній сім'ї.

Інструкція.

Дайте групі тлумачення ролей виживання, які з'являються в неблагополучних сім'ях. Поясніть, що ці зразки поведінки стали відомі, коли почалося вивчення сімей алкоголиків. Учені були здивовані, дізнавшись, наскільки ці сім'ї схожі. Виявляється, що члени сім'ї реагують на алкоголізм батьків легко передбачуваним способом. Члени таких сімей переконані, що вони повинні думати, відчувати і поводитися певним чином, для того, щоб вижити у своїх сім'ях.

Шерон Вегшейдер-Круз (Wegscheider - Cruse, 1981) визначила таку поведінку як "ролі виживання". Потім з'ясувалося, що алкоголізм є не єдиною причиною, яка породжує ці зразки поведінки. Інші проблеми викликали туж динаміку; наприклад, проблемою міг бути не алкоголізм батька або матері, а те, що батько – гравець або "трудоголік", або у матері звичка бездумно втрачати гроші; проблемою могли бути справи батька, або депресія матері, або запальність і насильство з боку батька.

За наявності будь-якої з цих умов сім'я будується певним чином. Щоб проілюструвати ці зразки, група розіграє п'єсу.

Поясніть, що брати участь у психодрамі будуть практично усі члени групи. Це неважко, у кожного тільки одна репліка. Спочатку група повинна відсунути усі меблі до стін кімнати. Потім

попросить кого-небудь виконувати роль Батька. За задумом цієї п'єси, Батько – алкоголік. Заохочуйте членів групи розібрати ролі самостійно; якщо охочих немає, повідомте, що вимушені будете самі вибрати людей. Зазвичай, якщо ви будете наполегливі, добровольці з'являться або група "висуне" кого-небудь.

Коли буде вибраний претендент на роль Батька, попросить його встати в центрі кімнати поряд з вами. Поясніть, що впродовж декількох років у Батька проблема зі спиртним і що з кожним роком він п'є все більше. Репліка Батька в цій сцені: «Я хочу випити».

Тепер запитайте, хто хоче виконувати роль Матері. Мати приєднується до Батька в середині кімнати. Скажіть, що мати неначе не помічає алкоголізму Батька. Дозволити собі усвідомити усю серйозність залежності Батька від алкоголю для неї занадто страшно, хоча насправді алкоголізм лякає її усе життя, відколи вона дізналася про нього. Він погрожує її сім'ї, її фінансовій безпеці, емоційній безпеці, стосункам з Батьком, її статусу в суспільстві, – усьому. Її репліка: "Усе добре. Тут немає жодної проблеми".

Щоб показати відсутність у Батька емоційної сили, попросить його стати позаду Матері і покласти руки їй на плечі.

Потім виберіть Старшу дитину (не має значення – хлопчика або дівчинку). Поставте її поряд з Мамою. Ця дитина переконана, що якщо вона буде досить хорошою, то в сім'ї буде порядок. Цю дитину називають Героєм сім'ї і у неї чудові досягнення майже в усьому. Ймовірно, він (вона) –хороший учень(ниця), або спортсмен(ка), або має надійну роботу. Герой сім'ї – надійний і відповідальний. Його репліка: "Все гаразд, Мамо. Ти можеш на мене покластися" Герой сім'ї і Мати повинні взятися за руки.

Друга дитина – Бунтівник / "Цап **відбувайло**". Коли ця дитина підростає, простір для того, щоб бути хорошим, цілком заповнений Героєм сім'ї. Друга дитина вірить, що вона ніколи не зможе стати настільки хорошим, як Герой сім'ї, і тому шукає себе в тому, щоб бути поганим. Заняття Бунтівника – йти проти цінностей сім'ї.

Бунтівник погано вчиться, вибирає не тих друзів, може бути не в ладах із законом, ймовірно, зловживає алкоголем та іншими

психотропними речовинами і, де б не був, у більшості випадків провокує неприємності. Рано чи пізно, усе погане, що відбувається в сім'ї прписують Бунтівнику. Насправді ж ця дитина ясніше, ніж хто-небудь розуміє, що відбувається в сім'ї. Бунтівник усе знає про хворобу Батька, і це його дратує!

Роль Бунтівника полягає в тому, щоб бігати навколо Батька, Мами і Героя, розмахуючи кулаками і примовляючи: "Я ненавиджу тебе, Батько. Геть з мого життя!" Найімовірніше, Бунтівник – це дитина, у якої серйозні психологічні проблеми.

Третя дитина у міру того, як вона росте в цій сім'ї, спостерігає все більший безлад. Батько увесь час або п'є, або вже п'яний, кричить на Маму, або буйствує. Мама робить вигляд, що це не важливо. Герой зайнятий тим, щоб бути досконалим, у Бунтівника постійно неприємності. Третя дитина виживає, стаючи «непомітною». Її називають Втраченою дитиною. Ця дитина проводить велику частину часу в спальні, заткнувши вуха стереонаушниками. У школі вона сидить на останній парті і ніколи не піднімає руку.

Ця дитина почуває себе самотньою в компанії однолітків. Бути одному – означає почувати себе у безпеці, але це також означає – відчувати свою самотність. Найімовірніше, що ця дитина впаде в депресію і, можливо, думає про те, щоб накласти на себе руки. Член групи, що грає Покинуту дитину, сидітиме на стільці на деякій відстані від інших членів сім'ї. У цієї дитини немає ніякої репліки.

Четверта дитина в цій сім'ї – це Хвора дитина. Вона зрозуміла, що єдино вірний спосіб отримати надію на задоволення своїх потреб – це бути хворим. Ця дитина, можливо, найсумніший персонаж, оскільки почуває себе гідним уваги, тільки коли він хворий. Хвора дитина сидить на підлозі. "Здається, я захворію"! – він промовляє цей рядок, тоді як згинається і тримається за живіт.

Улюбленця сім'ї називають Талісманом. Ця наймолодша дитина привертає увагу і інтерес завдяки своїм дитячим витівкам і поведінці. Сім'я може збиратися біля цієї маленької "світлої

плями", яка відволікає їх від серйозніших справ. Талісман стрибає навколо членів сім'ї, тягне їх за рукави або спідниці і канючить: "Пограйте зі мною".

Останній член цієї сім'ї необов'язковий. Але якщо у групі достатньо учасників, використайте і цю роль. Це Свекруха, матір Батька. Вона стоїть на стільці і кричить на Маму: "Це ти в усьому винна"!

Тепер у вас є виконавці, і вони знають свої ролі. Кожен виконавець повинен подати свою репліку, щоб ви могли переконатися, що усі пам'ятають їх. Потім поясніть, що в цій драмі усі говорять свої фрази одночасно. Назвіть ще раз персонажів, які беруть участь у п'єсі, і те, що вони зобов'язані робити (Бунтівник, який бігає навкруги; Хвора дитина, яка згинається; Талісман, який стрибає навкруги, і Свекруха, яка вказує пальцем).

Час починати. Дайте вказівку виконавцям почати виконувати свої ролі, коли ви скажете: "Почали!", і повторювати репліки і дії до тих пір, поки ви не скажете: "Стоп!". Порахуйте до трьох і скажіть "Почали!", командуйте "Стоп!", коли стане ясно, що учасники вловили суть. Зазвичай перший прогін буває пробним і не викликає особливого ентузіазму. Дійте подібно до хорошого режисера і спонукайте виконавців заохоченнями і зауваженнями.

Спонукайте їх до того, щоб вони по-справжньому "наділи" свої ролі і відчули те ж саме, що відчувають їх персонажі. Почніть дію знову. Зупиніть її після декількох циклів, і нехай учасники сядуть там, де вони зараз знаходяться.

Щоб пропрацювати цю психодраму, дайте можливість кожному персонажеві розповісти про свій досвід. Запитайте кожного, починаючи з Батька, на що це схоже – грати цю роль. Ви будете здивовані, наскільки точно будуть виражені почуття, що стоять за ролями виживання. Обмін думками може звучати приблизно так.

Керівник: Що означало для Вас бути Батьком в цій сім'ї?

Батько: Я не знаю (пауза). Було схоже, що у мене немає ніякого контролю, ні над собою, ні над своєю сім'єю.

Керівник: Що Ви відчували, не маючи контролю над тим, що відбувається?

Батько: Це було жахливо! Вважається, що батьки повинні володіти ситуацією. Я думаю, що як чоловік, я почував себе неспроможним.

Продовжуйте в тому ж дусі, поки не підійде черга Втраченої дитини. Перескочте через цей персонаж, начебто ви забули про нього, і продовжуйте з Талісманом. Група через деякий час почне нагадувати вам, що ви пропустили Втрачену дитину. Визнайте, що ви зробили це свідомо, тому що саме це відбувається з Втраченою дитиною в сім'ї – вона забута, покинута. Потім Втрачена дитина ділиться досвідом.

Висновок.

Запитайте членів групи, чи впізнають вони себе і свої сім'ї в цій психодрамі. Частіше обговорення відбувається спонтанно, а не по колу. Зазвичай піднімаються такі питання, як:

Член групи: чи Можна тимчасово бути в одній ролі, а потім перейти в іншу?

Керівник: чи траплялося подібне у Вашій сім'ї?

Член сім'ї: Мій брат був Героєм, а я – Бунтівником. Але коли він поїхав і вступив в інститут, я думаю, що я немов би перейшов у позицію Героя. Це можливо?

Керівник: Так, це можливо, тому, що ви повірили, що з'явилася можливість заповнити "простір", що звільнився. Можливо також, що Ви якимсь чином відчули, що Вашій сім'ї потрібно, щоб Ви були Героєм.

Член групи: Я думаю, що виконував у своїй сім'ї більш ніж одну роль. Що це означає?

Керівник: Розкажіть нам про те, як змінювалася Ваша сім'я. Ви могли прийняти іншу роль тому, що щось змінилося.

Член групи: В моїй сім'ї Втраченою дитиною був старший, Чому так?

Керівник: Розкажіть нам про свою сім'ю.

Сімейні ролі.

Члени "заснованої на соромі" неблагополучної сім'ї часто різними способами пристосовуються до стресу (Wegscheider - Cruse, 1981).

1. Герой сім'ї. Чутливий і дбайливий. Приймаючи на себе відповідальність за проблеми сім'ї, Герой намагається поліпшити ситуацію. Він бореться за успіх, але оскільки сім'я не змінюється, врешті-решт відчуває себе невдахою.

2. Бунтівник / "Цап відбуйвайло". Протилежність Героеві сім'ї. Намагається здобути визнання деструктивною поведінкою, привертає до себе увагу тим, що потрапляє у біду, наживає ворогів або зовсім відмовляється спілкуватися. (Відмітьте: будь-яка увага краща, ніж повне ігнорування.)

3. Втрачена дитина. Приносить сім'ї полегшення, піклуючись про свої проблеми самостійно і уникаючи неприємностей. Сім'я не звертає уваги на Втрачену дитину. Результатом цього є її самотність і страждання.

4. Хвора дитина. Знаходить схвалення і увагу єдиним доступним їй способом – постійно хворіючи.

5. Талісман. Допомогає сім'ї пережити стрес, будучи чарівним і кумедним. Але цей гумор не дозволяє Талісману здолати особистий біль і самотність.

Мозковий штурм "Навіщо люди вживають наркотики і алкоголь"? (1 година)

<http://azps.ru/training/indexlr.html> (Вправи особистісного зростання)

Пропонується вільно висловитися з приводу причин, що спонукають людину вживати алкоголь або наркотики. Ведучий фіксує відповіді на листі ватману, заохочуючи до активності всіх учасників. Зразкові варіанти відповідей можуть виглядати так: "Людина вживає наркотики і алкоголь тому, що ці речовини допомагають їй:

- знімати бар'єри в спілкуванні

- задовольняти свою цікавість
- знімати напругу і тривожність
- стимулювати активність
- наслідувати прийнятну традицію
- набувати нового досвіду.

У кінці підводиться підсумок і робиться узагальнення, задається питання про те, що було важко, чи були зроблені якісь відкриття. В ході обговорення доцільно звернути увагу на те, які людські потреби нібито задовольняються за допомогою алкоголю і наркотиків і чи є інші способи досягти того ж ефекту. Наприклад, людина вживає алкоголь, щоб зняти психічну напругу. Цього ж можна досягти за допомогою фізичних вправ, прогулянок, відвідування дискотеки, розмови з другом і тому подібне.

Вправа "Шприц" (20 хв.)

Мета вправи: допомогти учасникам більш глибоко відчувати і пережити ситуацію вмовлянь, виробити "імунітет" до психологічного впливу.

У кожного підлітка існує природний психологічний бар'єр по відношенню до наркотиків, особливо внутрішньовенних. Не просто вперше зважитися на те, щоб проколоти собі вену або ввести в організм речовину, дія якої непередбачувана. Саме на цьому етапі, до того як підліток пройшов "посвячення": зробив першу ін'єкцію або викупив першу сигарету, необхідно виробити у нього навички самозахисту.

Вправа виконується по колу.

Інструкція: той, у кого в руках шприц, повинен запропонувати сусідові праворуч уколоти нібито наявним в шприці наркотиком; завдання другого – відмовитися; робиться 3 спроби, після чого шприц передається тому, хто відмовляється, і так по колу. У кінці проводиться коротке обговорення, відзначаються ті варіанти відмови, які були найбільш переконливими, і ті випадки, коли у "спокусника" зберігалось наполегливе бажання продовжувати умовляння.

Вправа "Шахи" (20 хв.)

Група ділиться на частини (по 5-7 учасників), кількість осіб у підгрупах має бути непарною.

Задається тема для обговорення:

- чи припустиме вживання наркотиків у суспільстві?

Підгрупи розташовуються по колу і розраховуються "на перший-другий". Перші номери відстоюють одну точку зору, починаючи свій виступ словами: "Так, вживання наркотиків припустиме.", а другі – протилежну: "Ні, вживання наркотиків неприпустимо.". Взаємодія здійснюється по колу, при цьому учасників відповідає спочатку перефразовуючи попереднього учасника, а потім – заперечує сказане, звертаючись до наступного по колу співрозмовника. Наприклад: "Наскільки я розумію, ти, Сергій, вважаєш, що вживати наркотики не можна, оскільки це підриває здоров'я людини, але мені здається, що нічого страшного немає в тому, якщо людина хоча б раз спробує наркотик.". Коли одне коло закінчиться, вправа триває, але репліки змінюються на протилежні завдяки непарному числу учасників.

Мета вправи. Учасники мають відчувати, що проблема вживання наркотиків не така проста, як здається на перший погляд. Так, наприклад, наркотичні речовини використовують в медицині для того, щоб полегшити страждання хворих, або, зокрема, відомі випадки з історії, коли наркотики вживають люди мистецтва для стимуляції уяви. Сенс цієї вправи полягає в тому, щоб сформувати у підлітка більш усвідомлену позицію відносно наркотиків і виробити у нього навички аргументованого захисту своєї позиції.

Тема 3. Опрацювання страху скінченності та профілактика самогубств.

Символдраматична техніка роботи зі страхом скінченності «Кордон, що розмежовує життя та смерть» (2 год)

Мета вправи: опрацювати страх скінченності буття та, разом з тим, загострити відчуття повноти життя. Після п'ятнадцятихвилинної релаксації групі пропонується на

внутрішньому екрані уявити собі кордон, що розмежовує життя та смерть у вигляді брами. Група спостерігає, як виглядає ця брама, з чого зроблена, якого кольору. Діагностичним критерієм позитивного сприйняття скінченності людського буття та опрацювання страху смерті є бажання «зазирнути» за браму і побачити те, що за нею. Після візуалізації учасники обговорюють свої враження та зображують те, що побачили в індивідуальних малюнках. Обговорення малюнків.

Тема 4. Проблема сексизму в ЗМІ. (2 год.)

Обговорення проблематики гендерної дискримінації та культурних й релігійних засад цього феномену. Мас-медіа як інформаційний привід сексизму. Досвід країн Західної та Східної Європи, США у відслідковуванні гендерних стереотипів та міфів ЗМІ (телевізійна реклама, періодичні видання, література)

Домашнє завдання (самостійна робота): учбова група розбивається на 3 підгрупи: на протязі дня перша відслідковує гендерні стереотипи в журналах для чоловіків, друга – в журналах для жінок, третя – в рекламних роликах. Учасники групи колективно складають звіт, в якому подаються: назва джерела, кількість та перелік гендерних стереотипів з прикладами конкретних висловлювань, обґрунтування стосунку цих матеріалів до теми сексизму. Проводиться групове обговорення результатів виконання завдання. Для заочного відділення тема розглядається самостійно з письмовим звітом стосовно всіх трьох видів завдань.

Тема 5. Хоспіс та сімейна медицина в соціальній роботі. (2 год.)

Домашнє завдання: самостійно ознайомитися з джерелом Харди И. Врач. Сестра. Больной: Психология работы с больным./ Пер. М. Алекс – Будапешт: Akademiai Kiado, 1981. – 286 с. Висловити власні думки з цієї проблематики у есе. Дискусія на тему кроскультурного досвіду співпраці медпрацівника, психолога та працівника соціальної служби у хоспісах. Студенти заздалегідь шукають інформацію про організацію хоспісів в Україні та в

конкретному регіоні та презентують власний проект волонтерських послуг у цих закладах.

Тема 6. Опрацювання кризи втрати близької людини в концепції «соціального атома» Я. Морено. (2 год.)

Самостійна робота: ознайомитись з джерелом Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено. Пер. с нем. / Общ. ред. Е. В. Лопухиной и А. Б. Холмогоровой. – М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994. – С. 21–27, С. 38–58, С. 12–117. Зробити конспект щодо змісту поняття «соціальний атом»: здатність соціального атома до регенерації, соціальна смерть, психосоціальні мережі. Групова робота: побудова моделі соціального атома з обговоренням ідеї про те, що втрачені рідні все одно залишаються в структурі сім'ї. Вибір протагоніста та психодраматичне програвання за допомогою іграшок діалогу з усіма членами його сім'ї. Обговорення дієвості техніки «соціальний атом» для опрацювання кризи втрати близької людини в процесі соціальної роботи.

Тема 7. Групова дискусія як складова формування групової згуртованості на прикладі техніки символдрами.

Символдраматична методика «Втеча з в'язниці» (2 год.)

Методика розрахована на організацію роботи терапевтичної або тематичної групи.

Методика є загальноновживаною в роботі груп символдраматичної спрямованості.

Мета: відслідкувати групову динаміку та провести міні-соціометричний тест. Оптимальна кількість учасників: 5 - 10 осіб, інші студенти створюють групу-спостерігачів. Групі, після 15-хвилинної релаксації, пропонується уявити, що вони в'язні, назвати себе, виявити причину, з якої вони тут. Далі групі пропонується втекти з в'язниці, при цьому, ведучий спостерігає, хто організує втечу, тобто хто є лідером в групі. Далі група працює в асоціативному ключі. Після візуалізації образу – обговорення та

створення колективного малюнку. Самостійна робота: написання есе: «Мої переживання у в'язниці».

Тема 8. Обрядово-ритуальне дійство як розвиток фахової свідомості у допомогальних професіях: тренінг становлення професійної мотивації «Жива вода міфотворчості» (Яремчук О. В., Ключикова-Цобенко В. О.) (2 год.)

Самостійна робота: підготуватися до обговорення статті: Сапогова Е. Е. Профессиональное психологическое сознание: рефлексия вслух // Журнал практического психолога. – 1997. - № 6. – С. 3-12.

"Жива вода міфотворчості"

Мета: розглянути роль архетипів слов'янських свят весняно-літнього циклу в діяльності представників допомогальних професій.

Тренінг можна розглядати як один з етнопсихологічних інструментів розвитку професійної компетентності студентів (за Сапоговою О. Є.)

Практичне заняття задіює в собі наступні ідеї:

- Розгляд культурно-історичних "коренів" (традиції, обряди, свята) як ресурсу подолання соціальної та особистісної кризи.
- Ідея межі – переходу від весни до літа – як основа ініціації.
- Дослідження архетипів слов'янської культури та їх обрядово-календарне закладення (Кострома – архетип переходу; кумління – архетип єдності, взаємодопомога на духовному шляху; Русалії – архетип води, Тіні, Смерті; Івана Купала – архетип чоловічої і жіночої, подружньої єдності; символіка квітки папороті – ресурс для надбання духовного і матеріального багатства; вінок як символ дівочої долі).

Алгоритм проведення заняття

1. Вступ. Тезове (5 хв.) пояснення, хто така Жива і як вона пов'язана з допомогальними професіями, що таке обряд кумління,

яке місце він займав у древніх слов'ян. Пояснення символіки дійства: богиня Жива, Зозулиця - Зозуля, "кумління".

Жива – богиня життя, весни, родючості, народження, Животворящих Сил Природи, весняних вируючих вод, перших зелених паростків; покровителька юних дівчат і молодих дружин. За однією версією – дочка Лади, за іншою – одна з її іпостасей. Вшановуючи зозулю – вісницю світу предків, що пішли, слов'яни вшановували і богиню, що прийняла її вигляд – Живу. День Живи слов'яни святкували 1 травня. В ніч з 31 квітня на 1 травня жінки, розганяючи нечисть мітлами, прославляли Живу, оживляючу природу, пекли печиво у вигляді жайворонків, відпускали птахів на волю.

Кумління – встановлення духовного зв'язку між молодими людьми для взаємної допомоги і підтримки. Використовується ритуал поцілунку через березовий вінок. При цьому вимовляється "заклинання" і куми обмінюються чимось на пам'ять.

2. Залучення учасників до спільного вчинку створення гармонійного професійного простору допомоги людям. На основі індивідуальної авторської міфотворчості учасників тренінгу задіюється ресурс слов'янської традиції вшановування богині Живі як покровительки цілителів:

Під музику народної пісні про Зозулю (10 хв.) викладаються атрибути обрядової дії: символічний камінь "Алатир", рушник, глечик з квасом, хліб (коровай), макітра з черешнею. Жива тримає в руках Зозулицю. Обрядові вінки (3 шт.) лежать на глечику. На завершальні акорди мелодії Ведуча № 1 підходить до центру, знімає верхній вінок і урочисто підносить його Живі, яка, у свою чергу, віддає зозулю. Мелодія закінчується. Вед. №1 грає на Зозулиці (глиняний стародавній інструмент).

- Вед. № 2 говорить про зв'язок слов'янських традицій з місією представників допомагальних професій.

- Вед. №1 відносить Зозулицю на глечик, граючи. Повертається на місце, узявши 2 обрядові вінки. Вед. № 2 нагадує, отримавши перший вінок про мету і сенс обрядового дійства. Рух вінків починається за годинниковою стрілкою, Вед. № 2 вимовляє

формулу "Нехай в простір допомагальних професій прийде" і передає вінок сусідові. Після того, як вінок повертається, зробивши коло, проти годинникової стрілки пускається другий вінок з формулою "Нехай з простору допомагальних професій піде". У той момент, коли вінки потрапляють до Живи, вона вимовляє "Хай буде так!", другий раз "Хай буде так!" за нею повторюють ведучі та учасники.

- Ведучі відносять вінки в коло і урочисто одягають на глечик. Вед. №2 повертається на місце, а Вед. №1 йде за годинниковою стрілкою із Зозулицею, граючи особисто кожному учасникові. Ставить Зозулицю на глечик. Повертається в коло.

- Вед. №2 звертається до учасників із закликом: "Друзі, давайте зануримося в символічний обряд кумління. Ми належимо з вами до професії, яка несе гармонію в людські життя. Кожен з нас має власний досвід допомоги людям. Що найголовніше хотіли б ви передати своїм колегам? Давайте обмінюємося цими дарами. Вінок символізує Вашу індивідуальність, професійність, майстерність". Вед. №2, знімає з голови вінок, тримає його перед собою, вимовляючи фразу: "Дорога(ий) колего, передаю Вам своє бажання розвивати в людях їх індивідуальність і потенціал" і передає за годинниковою стрілкою сусідові(ці), який, у свою чергу, повинен передати його далі з напуттям. Коли вінок доходить до Живи, вона промовляє: "Кумись, ріднись, єднайся / У спільній меті пошуку щастя. / У нас у всіх єдине життя, / Хай буде кращим воно день від дня!

- Вед.№ 1 несе вінок на глечик (лунає пісня Злати Огневич), бере зозулю, віддає Живі, а Жива із зозулею стоїть в центрі хороводу.

- Після закінчення мелодії Жива роздає учасникам дари (наливає квас, розламає хліб) і пропонує розібрати "Алатир": "Візьміть частинку нашого єдиного простору, що несе енергію любові і здоров'я".

"Нехай прийде"

1. Усвідомлення єдності у благородній місії допомоги людям.
2. Благополуччя і достаток стане гідною винагородою за нашу нелегку працю.

3. Творче натхнення і прозорливість, щоб розкрити індивідуальність клієнта.
4. Творення і цілісність в наш внутрішній світ.
5. Взаєморозуміння і продуктивний діалог в наше полікультурне суспільство.
6. Емпатія і обмін досвідом між поколіннями.
7. Гармонія між чоловічим і жіночим.
8. Наші емоції і почуття будуть високими і чистими.
9. Дар відання і цілительства душі.
10. Вище благословення і сила допомагати людям.

"Нехай піде"

1. Недовіра і заздрість в нашому професійному середовищі.
2. Втома і фізичні недуги.
3. Стереотипність і формалізм у відношенні до людей.
4. Агресія і протистояння, розділення на "своїх" і "чужих".
5. Конкуренція і суперництво, що віддаляє від допомоги людям.
6. Авторитарність, домінування і "діdivщина" в співтоваристві допомагальних професій.
7. Переважання гендерного над загальнолюдським.
8. Низькі емоційні прояви.
9. Поверхневі судження і безпідставні оцінки.

Зворотний зв'язок учасників тренінгу: прокоментувати, як обрядово-ритуальне дійство може допомогти в розвитку професійної свідомості в допомагальних професіях; висловити ідеї, які ще свята і обряди можуть бути задіяні у соціальній роботі з молоддю.

Тема 9. Гендерна проблематика соціальної роботи: самопроектування «Я» в архетипіку давньогрецьких жіночих та чоловічих божеств; діалог із давньослов'янською культурною традицією: трансляція та трансформація культурно-історичних смислів суб'єктом міфотворчості (4 год.) *

Заняття складається з двох етапів, які розгортаються на основі досвіду попереднього заняття.

1 етап – робота з архетипікою давньогрецьких божеств. Студентам пропонується обрати вподобаного бога/богиню серед представлених на картках і цей вибір є експресивним, великою мірою несвідомим. Згодом здійснюється другий вибір (свідомий) після ознайомлення зі смисловими вмістами міфологічних персоналій та їх функціями, що додаються до кожного божества. Далі студентам пропонується проранжувати богів за ступенем їх значущості на Олімпі. Це проєктивна процедура, що надає інформацію про усвідомлення власних глибинних архетипних змістів та патернів. Наприкінці проводиться обговорення отриманих результатів та емоційних вражень від роботи, дається коментар ведучого. (Клюйкова-Цобенко В.О. Прояв індивідуальної міфології у вигляді архетипних змістів у несвідомому жінки // Вісник національного університету. Серія: Психологія. – О., 2009.)

2 етап – робота з архетипікою давньослов'янських божеств у контексті ініціювання процесу смислоутворення. Мета: створення потенціувальної метафори саморозвитку на основі синтезу чоловічого та жіночого в особистості. Змістове наповнення даного етапу постає як серія завдань наративного, діалогічного та смислоініціювального типу. Бланки реєстрації результатів подані нижче.

(Лозова О. М. Теоретичні підстави та практика застосування техніки ініціювання смислоутворення // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / За ред. С. Д. Максименка, М.-Л. Чепи. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2009. – Том IX, Частина 4. – 460 с.; Яремчук О. В., Клюйкова-Цобенко В. О. Конструювання смислового простору самоусвідомлення в діалозі з язичницькою культурою слов'ян//Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп. – Т.2. Проблема цілісності суспільства, групи та особистості. – 2012. – с. 159-166.

П.І.Б. _____
Курс _____
Факультет _____

Дослідження індивідуальної міфотворчості

Шановний респонденте, Вам пропонується взяти участь у дослідженні індивідуальної міфотворчості. Для цього виконайте, будь ласка, в письмовій формі завдання:

1. На окремому аркуші у вільній формі надайте описання одного із запропонованих Вам персонажів давньослов'янського пантеону
Боги: Білобог, Велес, Даждьбог, Перун, Род, Чорнобог, Ярило.
Богині: Берегиня, Волосиня, Лада, Леля, Макошь, Марена (Мара).
2. Складіть діалог із обраним персонажем на цікаву для Вас тему.

П.І.Б. _____
Курс _____
Факультет _____

Дослідження індивідуальної міфотворчості

*Шановний респонденте, Вам пропонується взяти участь у **другому етапі** дослідження індивідуальної міфотворчості. Для цього виконайте, будь ласка, в письмовій формі завдання: продовжить речення так, як Ви вважаєте за потрібне (кожен окремий пункт заповнюється послідовно та за командою дослідника).*

1. **Я вважаю, що бог/ богиня** _____ **(впишіть персонаж, який Ви описували раніше)**

І це _____ (добре/погано)

2. Хтось вважає, що _____ (впишіть ім'я обраного персонажа) _____

І це _____ (добре/погано)

3. Змініть оцінку свого персонажу на прямо протилежну. Наведіть аргументи на користь нової оцінки

4. Проаналізуйте зміст своїх суджень й виразіть його у вигляді метафори (прислів'я, образ, символ)

5. Я подумав/ подумала, що

_____ (завершіть речення після того, як почуєте судження інших учасників)

У зворотньому зв'язку студенти висловлюють думку про те, як оприявнюється гендерна проблематика у роботі з архетипікою прадавніх богів, який потенціал саморозвитку міститься у синтезі чоловічого та жіночого в особистості.

* Визначення емоційного стану (методика М. Люшера), рівня самоактуалізації особистості (методика САМОАЛ в адаптації Н. Ф. Каліної), рівня особистісної зрілості (методика «Мандала» Дж. Келог) як допоміжні інструменти до дослідження гендерних ролей в культурно-історичному контексті.

Тема 10. Моделювання уявлень про власну долю у метафорах: психотерапевтичний ресурс (4 год.)

Самостійна робота: ознайомтесь з наведеними джерелами та висловіть власну думку з приводу роботи з метафорами та рефлексії життєвого шляху. Напишіть есе. (Сапогова Е. Е. «Римейки жизни»: конструирование автобиографического нарратива / Е. Е. Сапогова // Известия ТулГУ. Выпуск 5. В 2-х ч. Часть I. Тула : ТулГУ, 2005. С. 200–228. – (Серия: Психология); Яремчук О. В. Етнокультурна міфотворчість покоління // Вісник Одеського національного університету, Т.14. Вип. 17. Психологія – 2009, с. 178-186.; Нуркова В. В. Свершенное продолжается: Психология автобиографической памяти личности. – М.: Изд-во УРАУ, 2000. - 320 с.)

Мета: створення потенціовальної метафори власної долі для гармонізації саморозвитку особистості.

Заняття складається з двох частин, які пов'язані між собою ідеєю використання роботи з метафорами як психотерапевтичного ресурсу.

I етап – Метафора долі та її потенціювальний ресурс за
В. В. Нурковою

Метафора – це введення невідомого крізь ворота відомого, вона дозволяє відокремити те, що ми знаємо про себе, від непізаного і тому уможлиблює нові шляхи розвитку, внутрішню інтеграцію «Я». Метафори зазвичай виникають спонтанно, але свідоме оволодіння технікою їх побудови дозволяє варіювати їх репертуар, за допомогою непрямого метафоричного мовлення впливати на власну внутрішню сферу відносин, що не піддаються раціональному осмисленню. Це модифікує суб'єктивний образ світу, розвиваючи індивідуальний символізм, що визначає зв'язки особистості з власним потенціалом.

Коло екзистенційних мотивів особистості оприявнюється у принципово різних цілях (пам'ятати – знати, розуміти, передбачувати власну долю), формує індивідуальні уявлення про своє життя й долю.

Практичне завдання. Сміслові наповнення міфологем «моя доля», «моє життя» з'ясовується шляхом застосування наступних проективної техніки:

Висловіть метафорично уявлення про свою долю, минуле, дайте емоційну оцінку свого життя в кількох реченнях типу:

- «Моя доля як...»
- «Якщо б це було можливо, я хотів (-ла) б...»
- «Тільки зараз я розумію, що...»
- «Таке життя я хотів (-ла) б побажати...»
- «Життя – це...»

Проаналізуйте результати виконання проективної техніки за наступною схемою:

Узагальнення особистістю значущих подій життя створює особливий вид «життєвих понять»: «моє життя», «моя доля», «щастя», в яких інтуїтивно представлений ціннісно-смісловий компонент її спрямованості. Ці узагальнення особистість «не знає», але «розуміє» й «переживає». Метафоричний образ свого життя

дозволяє передати нероздільність їх соціокультурного значення з системою ціннісних та ситуативних смислів.

Означення своїх буттєвих, а не подієвих етапів відбувається з різним рівнем абстрагування:

1. Метафора «долі» - предмет, що ввібрав в себе всю його індивідуальну семантику («життя-кибітка») однозначно прочитуваний буквальний сенс
2. Метафора долі - оприявлення принципу функціонування життєвого шляху особистості (моя доля як глиняний глек під руками Творця – ваятеля)
3. Структурна або організаційна тотожність (моя доля – аеропорт у час пік)

Чим абстрактніший образ власної долі, тим він евристичніший як для самостійної роботи особистості, так і для інтерпретації та розвитку його потенційної семантики в груповій роботі.

Аналіз метафор долі виконується за такими основними параметрами:

- Динамічність – статичність метафори
- Пасивно-споглядальна або активно-діяльна позиція особистості у ставленні до свого минулого (реконструювання змістів автобіографічної пам'яті з точки зору переструктурування подій; переінтерпретація життя у цілому або окремих його епізодів)
- Ціннісно-смиловий та/ або когнітивний / раціональний характер аналізу минулого

Позитивний / негативний полюс оцінки минулого, амбівалентність

Самостійна робота: провести дослідження, в якому потрібно з'ясувати розбіжності й спільні риси у сприйнятті власної долі серед представників різних поколінь своєї сім'ї.

II Етап - «Прийоми роботи з автобіографічними переживаннями. Ремейки життя та долі» (за Сапоговою О. Є.)

Студентам пропонується виконати наступні завдання:

1. Написання короткої автобіографії (обсягом в 10 речень) в її традиційній формі.

2. Написання коментарів до "офіційної" автобіографії: пропонується збудувати асоціативні "ланцюжки" з 10 ланок до кожного з 10 речень (фактів) автобіографії. "Ланцюжок" може складатися з будь-яких слів і фраз, що "розшифровують" самому автору певний фрагмент його життя (подій, переживань, думок, порівнянь, імен людей і тварин, метафор, алюзій, аналогій і тому подібне). Ці слова передають образи автобіографічних фактів, є їх своєрідними "мітками" (концептами).

Ланки асоціативних ланцюжків носять симультанний характер, їх зміст зконцетрований у символ і при "розгортанні" здатен розгорнутися у самостійну історію. Це "розпаковування сенсів" виразно демонструє, що "біографія зсередини" і "біографія зовні" розрізняються як за змістом, так і за структурою. Внутрішня біографія спирається на концепти і сюжети, зовнішня – на перелік нормативних дій і подій.

3. Написання п'яти "міні-автобіографій" з десяти елементів, що містять: а) казки, історії, що запам'яталися і, як їм здається, вплинули на їх подальше життя, б) ігри/іграшки і дитячі ритуали, в) звуки, г) запахи, д) смаки, е) фотографічні образи-"картинки", ж) речі. Для виконання цього завдання випробовуваним пропонуються бланки з позначеннями основних вікових етапів – їм треба назвати подію, що сталася в певному віці, і зв'язати її з казкою (казковим персонажем), звуком, смаком і так далі.

Це дозволяє в особовому просторі кожного вийти на систему індивідуальних концептів і символів, а також (побічно) текстів, яким суб'єктивно наданий статус прецедентних.

4. Конструювання образу себе і своєї біографії з 5 героїв/сюжетів казок і книг з формули: "Я і моє життя =... .. і т.д". Подібна формула виводить на архетипові прототипи і

(побічно) на певні сюжети, тобто вказує на "теми" і мотиви автобіографічного самоописання. Творчим завданням психолога є зв'язування цих персонажів в єдине ціле.

5. Графічне конструювання самоінтерпретації: учаснику пропонувався аркуш паперу, розкреслений на 4 частини у вигляді театральної сцени і кольорові олівці. У інструкції його просили представити себе актором і зображувати себе, як того, що грає роль у відповідних декораціях: а) в дитячому спектаклі, б) в класичній п'єсі, в) в сучасному фільмі, г) в "мильному серіалі" (зображення необхідно підписати).

В процесі аналізу отримані зображення дозволяють встановити типові сюжети, під які "підганяються" автобіографії і життєві сценарії.

6. У списку казкових і літературних персонажів, відомих, як мінімум, з шкільної програми учасник викреслює невідомих йому персонажів і відмічає або дописує: а) улюблених (близьких) / нелюбих (далеких) персонажів (перший лист); б) щасливих / нещасних (тих що не приймаються, тих що приймаються) персонажів (другий лист); в) що мають/що не мають з учасником спільних характерних рис (третій лист); г) персонажів, чия доля в чомусь схожа/не схожа з біографією учасника (четвертий лист).

Це дає інформацію про прототипи героїв (а через них про сюжети), по яких учасник орієнтує самоконструювання.

7. Написання літературної автобіографічної історії з 10 фраз, кожна з яких починається словами "Моє життя схоже на історію про .". – учасники в цій серії дістають можливість вказати жанр своїх сценаріїв, прототипи і протосюжети для самоідентифікації.

8. Написання автобіографічної історії на будь-який казковий сюжет з вказівкою прототипу (наприклад, "Я – Колобок (Вінні-пух, Буратіно, Іванушка-царевич, Гаррі Поттер)."). Виходячи з характеристик вказаних героїв і стратегій їх поведінки, з'ясовуються "елементи" самопостроєння.

9. Написання біографічної історії-порівняння: "Ні, я не [Гамлет]... я – інший.". – результати цієї серії вказують назаперечувані сюжети, сценарії і героїв.

За результатами завдань проводиться обговорення в групі.

Тема 11. Опрацювання техніки створення метафор для допомоги клієнтам в соціальній роботі. Робота з батьками дітей з обмеженими можливостями

Мета: навчити студентів моделювати метафоричними засобами вирішення психологічних проблем клієнта. Заняття складається з двох етапів. На першому етапі пропонується виконати методику **«Суб'єктивні стратегії розвитку» (ССР) Т. М. Грекової та І. І. Ільсова**. Стимульний матеріал: (набір карток) методики "Суб'єктивні стратегії розвитку" (ССР) поданий у додатках. Пропонований для ідентифікації випробуванним архетипно-символічний простір складається з двох рядів найбільш частотних символів (по 8 у кожному). Пропонується, перш за все, логічний ряд символів (конкретно-образний ряд для самостійної роботи). Отож, логічний ряд символів, що уособлюють ідею розвитку виглядає таким чином.

Логічний ряд: 1) сходи, 2) спіраль вгору, 3) розбіжні від центру прямі в колі, 4) спіраль, що розкручується, 5) зигзагоподібний рух, 6) стрілка вгору, 7) порівневий розвиток, 8) збіжні до центру прямі в колі.

Цей континуум символів склався на протязі всієї еволюції мислення і на сьогодні присутній у свідомості кожної людини. Слід зазначити, що філософські тлумачення семантичних складових поняття "розвиток" походять з античності. Знаменитий образ потоку Геракліта, у якості вічно текучого, змінюючогося сущого, став центром філософського вчення про плинність речей. "У ту саму ріку не можна ввійти двічі і не можна двічі застати смертну природу в тому самому стані". Августин Блаженний вчив про

незворотність часу й змін, пропонуючи образ "стріли часу". Діалектичний метод ліг в основу ідеї епігенетичного розвитку (Аристотель, Ламарк, Гете). Основні два принципи ідеї розвитку у вченні Аристотеля - "природа не допускає стрибків" і "сходи істот" оприявнилися у символі сходів. "Створивши з витратою величезного часу усіх тварин та всі рослини, природа утворила в тому й іншому царстві справжні сходи, у сенсі все зростаючої складності організації живого". У роботі "Творча еволюція" лінійності та поступенності А. Бергсон протиставляє багатоваріантність розвитку (розбіжні від центру прямі в колі). "Еволюційний рух був би чимось простим, і ми легко могли б визначити його напрямок, якби життя описувало одну єдину траєкторію, подібно ядру, пущеному з гармати. Але ми маємо тут справу з гранатою, що раптово розірвалася на частини... Дослідження еволюційного руху полягає в тому, щоб розрізнити певну кількість окремих напрямків, оцінити значення того, що відбувалося на кожному з них". Для східних філософських традицій характерний екстенсивний розвиток шляхом усе більшого охоплення об'єктивного світу та включення його у власне "Я", що може передаватися спіраллю, яка розкручується. Російській філософській школі близька ідея стадіальності (порівневий розвиток). Ф. Шеллінг вважав однією з головних властивостей світу його полярність. Кожна річ, явище являє собою протиборство та єдність протилежностей і здатне розвиватися, перетворюючись в інші сутності по визначених законах (зигзагоподібний рух). Шеллінгівському розумінню розвитку співзвучне екзистенціальне становлення. "Становлення є діалектичним злиттям переривчастості та безперервності, щільності і розірваності, виникнення та знищення, наступу й відходу, породження й загибелі". Спіраль - яскравий образ діалектичного розвитку, відомий ще у стародавності і задіяний у пізніших філософських концепціях (символ «Спіраль вгору»). У "Державі" Платон описує модель світобудови у вигляді світлового веретена богині Ананке. За новітніми науковими даним «кінцевою» природною стихією, що

лежить в основі світобудови є торсіонні ("скручені") поля, які допускають миттєве поширення будь-якої інформації. Цей символ однак не поданий у пропонованому логічному ряді, хоча стає все більш актуальним у зв'язку з розвитком інформаційного суспільства. Збіжні до центру прямі в колі – розповсюджений символ медитативних практик індуїзму та буддизму, що передають зконцентрованість у єдиному духовному центрі всіх можливих проявів майї.

Таким чином, існуючі образи розвитку в основному відбивають загальний зв'язок явищ та їхню динаміку, кількісні та якісні зміни, прогрес і консервативність. Але якщо фізичні процеси розвитку пояснюються об'єктивною логікою еволюції, то стосовно розвитку людини починають домінувати суб'єктивні інтерпретації [30].

Методика «Суб'єктивні стратегії розвитку» (ССР) проводиться індивідуально, випробуванням надається наступна інструкція:

Інструкція: «Вам пропонується попрацювати з картками, які зображують поняття "розвиток". Вісім карток зображують розвиток в схемах-символах. Спробуйте викласти свої ряди карток-схем від найбільш бажаних і значущих для Вас до найменш бажаних або тих, що зовсім неприйнятні».

Архетипне наповнення трьох найбільш частотних символів розвитку як його бачить молоде покоління з індивідуальним трактуванням цих символів.

Сходи – архетипність: послідовне сходженням до просвітління (до небес), осягнення таємних знань. Кількість сходинок має самостійний зміст, в різних культурах, тому що пов'язана з тлумаченням життєвого циклу

Стріла вгору – архетипність: динаміка, польотність, енергія, світло, прагнення до мрії, подолання простору, цілеспрямований порядок; також символ любові людської та божественної.

З міфологічних смислів символу "стріла" одним близький політ, динамізм, швидкість ("Треба пролетіти стрілою, стрімко й на великій швидкості і обов'язково отримати результат"), другим –

цілеспрямованість ("Поставити мету – як випустити стрілу, і нікуди не відхилятися") , а треті сприймають її як вектор в цілісній системі розвитку світу, як абсолют.

Спіраль вгору – архетипність: якісна зміна ситуації розвитку, закріплення досвіду й вихід на новий рівень можливостей.

Показовим є семантичне наповнення решти символів, які рідко обираються досліджуваними. Можливо, ці змісти є неактуальними для молодого покоління у зв'язку з духом часу, або вони витіснені через особистісні пріоритети.

Спіраль, що розкручується. Архетипність. Цей символ характерний для східних філософських традицій, де підкреслюється розвиток шляхом все більшого обхвату об'єктивного світу і включення його у власне «Я».

Респонденти. «Так розвивається думка: спочатку виникає здогадка, а потім йде процес перевірки її з залученням все більшої кількості фактів». «Так буває під час кризи. Спочатку заморожують рахунок у банку, а потім дефолт пошириться на інші сфери».

Порівневий розвиток. Архетипність. Філогенез у природі. Онтогенез людини. Стадії еволюції живого.

Респонденти. «Індивідуальний процес розвитку: дитинство, зрілість, старість». «Еволюція живих організмів, включаючи людину, як вищу стадію цього процесу».

Розбіжні від центру прямі в колі. Архетипність. Цей символ стосується символіки мандали (коло, колесо, сонце, місяць і т.д.). Він вбирає в себе всю семантику цих символів: космічна сила руху, безперервна зміна і повторення, циклічність розвитку, здатність до різноманіття втілень та змін.

Респонденти: "Знання по різних напрямках. Широкий кругозір". "Активність зовні. Я зовні».

Зигзагоподібний рух. Архетипність. Зигзагоподібний символ оприявнює стародавні змісти змієвидності – здатність скидати шкіру й перероджуватися. Ідея вічного конфлікту добра і зла.

Респонденти: "Життя як тільник: смуга біла, смуга чорна. Усе не просто". "Злети, падіння, захват і безвихідь, радість життя та

самотність, як хвилі під час шторму, між життям і смертю". "Змія, дракон. Хвилі морські. Буря".

Збіжні до центру прямі в колі. Архетипність. Цей символ також стосується символіки кола, але зі змістом віднаходження Самості. Добре ілюструє його смисл Г. Гессе: "Й знову прийшов до нього той сон, що снівся в дитячі роки, - ніби він йде в серцевину квітки і слідом за ним йде і летить увесь світ картинок, щоб канути в таємне таємних, котре лежить за всіма картинками».

Респонденти: "Сконцентрованість на чомусь одному, але ненадовго". "Концентрація. Рух усередину. Океанічна воронка. Підкореність ідеї". "Це важко. Потрібно про усіх забути і поглибитися в одне". "Головне, потрапити в яблучко".

Таким чином, за допомогою символів тестового набору методики "Суб'єктивні стратегії розвитку" у студенти отримують можливість інтуїтивного вибору архетипічного образу, адекватного індивідуальній системі особистісних смислів, пов'язаних з власним розвитком. Відносна сталість характеристик символів розвитку в представників молодого покоління свідчить про формування єдиної парадигми взаємовідносин зі світом. Паралелі між сучасними трактуваннями символів розвитку та їх тлумаченням як архетипів вказують на міфотворчий етнокультурний потенціал даної символіки. Вона простежується в різних культурах, у різні історичні часи, але наповнюється щораз іншими змістами, які розкривають суб'єктивне бачення стратегій розвитку певним поколінням. Крім спільних з іншими стадій і принципів розвитку в кожної людини є своя, імманентно властива їй формула розвитку, яка, ймовірно, зафіксована в особистому міфі. Змістовий аналіз трактувань символів і рефлексія їх суб'єктивного вибору допомагають усвідомити основні напрямки індивідуальної міфотворчості особистості.

На *другому етапі* пропонується скласти терапевтичну казку для клієнта з певною психологічною проблемою.

Методичні рекомендації для створення казки. Перед тим як створювати казку слід врахувати, що метафора має три основних елементи: поетичну фігуру, смисл та настрій. Використання метафори активізує всі психічні системи людини – від відчуттів до самосвідомості. Треба мати на увазі такі важливі якості метафори, як **парадоксальність, асоціативність, саморух, багатозначність і недосказаність, дедуктивність, полімодальність та реалістичність.** Парадоксальність виражається в тому, що одне явище розкривається через інше, тобто у казці ми можемо показати невідомі аспекти й відносини реальності, при цьому не нав'язуючи свою точку зору. Асоціативність – це утворення множини асоціативних зв'язків, які складаються в певну комбінацію, так що призводять до інсайту. Саморух – метафора має внутрішню логіку та розвивається за своїми законами, які допомагають не тільки придумати сюжет, але й довести оповід до логічного кінця, тобто разом з метафорою людина проживає повний цикл певного процесу розв'язання конфлікту. Багатозначність та недосказаність: однією метафорою та казкою можна ілюструвати різні думки, а «ефект незавершеної дії» стимулює до рефлексії. Дедуктивність: на частковому прикладі однієї метафори ми знайомимося з дією загальнолюдських законів. Полімодальність: метафора дозволяє задіювати відчуття, емоції, почуття, інтелектуальні процеси. Реалістичність: реальний світ і наша особистість є матеріалом для створення метафори.

Складання казки (за Т. Є. Зінкевич-Євстигнєєвою).

- Визначте мету, якої Ви хочете досягти за допомогою казки. Кожна людина розуміє метафори по-своєму, тому пом'ятайте, що Ви даєте можливість іншим осягнути зміст метафори власними силами.
- Виберіть тематику казки. Чим тісніший зв'язок казки з метою, якої Ви хочете досягти, тим краще.
- Визначте деталі. Для кожної деталі оберіть відповідний метафоричний образ. Подумайте про те, як реальні зв'язки цих

деталей можуть відбити сутність головного метафоричного висловлювання, яке виступає своєрідною мораллю казки.

Обговорення результатів заняття у групі. Обмінуйтеся враженнями стосовно поетичних фігур, смислів та настроїв створених казок. Визначте, наскільки вдало автори використали у створенні казки якості метафори (парадоксальність, асоціативність, саморух, багатозначність і недосказаність, дедуктивність, полімодальність та реалістичність). Запропонуйте власну назву до кожної з презентованих казок та обґрунтуйте її. Оцініть використання художнього мовлення в казці, спрогнозуйте її психотерапевтичний ефект. Навички, отримані при інтерпретації метафор можна застосувати для прояснення змісту психологічних проблем в різних сферах психологічної практики, - ми можемо інтерпретувати їх так само, як осмислювали метафоричні висловлювання в наведеному вище завданні. Це створює в свідомості особистості якісно-визначене середовище, в яке допускаються тільки мисленнєві образи, зв'язані з предметом осмислення. Така розумова зосередженість дозволяє зануритися в несвідоме, котре продовжує працювати з актуалізованими образами, доповнюючи їх, зв'язуючи між собою та розвиваючи. Завдяки підключенню несвідомого інтерпретація метафор може привести до несподіваного прояснення їхнього змісту.

Завдання для самостійної роботи.

Підберіть сім метафоричних висловлювань, які б могли стати основою для створення казок, розвивальний ефект яких розрахований на певну категорію клієнтів (за власним вибором). Напишіть казку на одну з підібраних метафор (спираючись на методичні рекомендації дані на занятті), а потім письмово проаналізуйте її за схемою, що була наведена в обговоренні казок групою.

Враховуйте такі функції метафор як експресивна (вираження важких для вербалізації почуттів), розвиваюча (розширення існуючих культурних й поведінкових стереотипів), інтегративна (інтегрує несвідомий психічний матеріал у свідомість, означає індивідуальні переживання), ідеологічна (формує ідею про себе в світі,

суб'єктивний образ світу). Пам'ятайте, що використання метафор має певні обмеження: по-перше, стереотипізація метафоричного висловлювання. Найчастіше стереотипні висловлювання маскують унікальні переживання людини, тому віднайдення своїх «свіжих» образів завжди цінніше. По-друге, для певного типу особистостей, як правило, прагматиків міфологічне мислення є утрудненим, їм важко оперувати метафоричними прийомами.

Етап II - Робота з батьками дітей з обмеженими можливостями. (2 год.)

Криза як потенціал зростання. Кризова глибинна символіка. Конструювання психотерапевтичної казки як актуалізація ресурсів самодопомоги. Моделювання ситуації допомоги матерям дітей з особливими потребами (виконується в парі). В ході роботи з батьками дітей з обмеженими можливостями в якості стимульного матеріалу до бесід з ними можна використовувати проєктивні картки із зображенням символів (за К. Г. Юнгом) (спираючись на джерело Сакович Н. А. Технологія гри в песок. Игры на мосту.- СПб.: Речь, 2006. – 176 с.) Мета: співвіднесення проблеми клієнта з певним символічним полем, використання ресурсності архетипіки.

Наступний етап роботи – дописування терапевтичної казки Т. Є. Зінкевич-Євстигнєвої «Блакитна фея», яку клієнтові пропонується закінчити з метою катарсису та отримання ресурсу для проробки проблеми.

Група розбивається на пари для виконання завдань, а потім міняється ролями всередині пари.

Тема 12. Проектування життєвого шляху особистості та історичного шляху спільноти за допомогою методики «Каузометрія» Є. І. Головахи та О. О. Кроніка

Опрацювання методики «Каузометрія» Є. Головахи та О. О. Кроніка.

Порядок роботи. Виконання методики «Каузометрія» (Є. Головахи, А. Кроніка) може бути попереднім етапом до проведення

модифікованого її варіанту (Головаха Е. И., Кроник А. А. Психологическое время личности. – К. : наукова думка, 1984. – 207с.). Автори пропонують свій метод для дослідження суб'єктивної картини життєвого шляху й психологічного часу особистості. Для наших цілей пропонується модифікований варіант методики, де студенти повинні виконувати основні етапи її, маючи на увазі не власний життєвий шлях, а життєвий шлях етнокультурної спільноти.

Каузометричне опитування «Суб'єктивна картина життєвого шляху етноса» (за Головахою Є. І. та Кронік А. А.) включає в себе наступні етапи: формування списку значущих подій та їх датування; причинний аналіз міжподієвих зв'язків; цільовий аналіз; визначення сфер приналежності подій. Рольовий статус події диференціює «стартові», «фінішні», «кульмінаційні» та «авантюрні» події. Кількість стартових та фінішних подій вказує на ступінь диференційованості життєвого шляху етносу, як колективного суб'єкту, на кількість відносно незалежних ліній його життєдіяльності. Провідною ідеєю даного дослідження є вивчення структури етнічної особистості й національного характеру, які виступають як похідні історії розвитку нації. Тому каузограма – це не просто «картина життя етнічної особистості», вона – дзеркало, в якому відображені мрії, спогади, турботи і переживання, а також мотиваційно-сміслові утворення етнічної особистості.

Самостійна робота. Процедура каузометричного опитування виконується в індивідуальній формі, займає 40-60 хвилин й складається з наступних етапів: формування списку подій; датування подій; причинний аналіз міжподієвих відношень; цільовий аналіз міжподієвих відношень; позначення сфер приналежності подій. Перед основним завданням виконується **розминка**.

Інструкція

За допомогою трьох кіл, спробуйте зобразити власні уявлення про минуле, теперішнє і майбутнє України. Розташуйте ці кола так,

щоб вони відбивали Ваші переживання взаємозв'язку темпоральної орієнтації країни. Поясніть, саме таке розташування та взаємозв'язок між цими трьома колами письмово. Додаткові коментарі бажані.

Перший етап. **Формування списку подій.** Сформувати початковий список найбільш важливих, з точки зору досліджуваного, історичних подій у житті України. Під історичними подіями слід розуміти будь-яку зміну в житті народу: в природі чи суспільстві, у світогляді, думках, почуттях, у стані здоров'я, поведінці та вчинках людей. Виділіть та позначте на окремих картках п'ятнадцять найбільш важливих подій у житті України. Для полегшення роботи краще спочатку вказати п'ять найважливіших подій, потім – йще п'ять і, нарешті, - останні п'ять.

Інструкція

Уявіть собі весь шлях розвитку України. В її житті було багато історичних подій, багато ще попереду. Спробуйте знайти п'ять найважливіших на Вашу думку подій у житті України. Враховуйте, що це можуть бути й вже минулі події й ті, які очікуються в майбутньому. Спробуйте врахувати зміни у найрізноманітніших сферах. Назву кожної події запишіть на окремій картці. Опитуваному пропонується п'ять пронумерованих карток (№1 -5), на яких він пише назви подій, в тій послідовності, в якій вони приходять йому на думку. Потім дослідник пропонує наступні п'ять карток (№6-10) й просить написати на них ще п'ять найважливіших подій. І, нарешті, пропонується написати йще п'ять подій на картках (№11-15). Завдяки нумерації карток можна легко встановити послідовність написання подій, що стане в нагоді при обробці та аналізі даних.

Другий етап. **Датування.** Опитуваний повинен вказати на картках реальну чи ймовірну дату кожної події. Інструкція. Вкажіть, будь-ласка, максимально точну дату кожної виділеної Вами події. Якщо подія вже відбулася, згадайте, коли саме. Якщо мова йде про майбутню подію, поставте на картці приблизну дату.

Зауважте, що кожна написана Вами подія повинна бути тим чи іншим конкретним зміненням. Тому кожна подія повинна мати одну дату відповідно тому, коли ця зміна відбулася чи відбудеться. В тому випадку, якщо написана Вами подія означає певний тривалий період, що має початок та кінець, подумайте іще раз, що конкретно Ви мали на увазі, виділяючи цю подію – її початок чи кінець, - і вкажіть відповідну (початкову чи кінцеву) дату. Після датування всіх подій опитуваний впорядковує їх у хронологічній послідовності проставляючи біля кожної події відповідний хронологічний номер. Подій з однаковими датами та хронологічними номерами бути не повинно.

Третій етап. **Причинний аналіз.** Цей аналіз починається з виявлення уявлень опитуваного про причинно-наслідкові залежності між подіями життя України. Перед проведенням причинного аналізу картки складаються так, щоб остання подія (15) була розташована зверху, а перша (1) знизу. Опитуваний відкладає верхню картку всторону і починає аналізувати всі відношення останньої п'ятнадцятої подіями зі всіма чотирнадцятьма попередніми. Інструкція. Вам необхідно подумати стосовно кожної події та відповісти на запитання. Чому вона відбулася чи відбудеться? Почнемо з події п'ятнадцять. Вона має багато причин, деякі, можливо, знаходяться серед названих Вами й передуючих їй у часі подій. Чи можете Ви, наприклад, погодитися з твердженням, що подія 15 відбудеться тому, що була (буде) подія 14? Йдеться не про те, що подія 14 – єдина причина події 15, а лише про те, що між ними існує причинно-наслідковий зв'язок. Нас цікавить при цьому тільки Ваша особиста думка, суб'єктивне уявлення про наявність чи відсутність відношення «причина-наслідок» між подіями 14 та 15. Відповідати слід однозначно «так» чи однозначно «ні». Таким чином, аналізується відношення події 15 з рештою подій. Після того як респондент проаналізував всі відношення події 15, він переходить до аналізу відношень події 14 з попередніми. Аналогічним чином він аналізує потім причини події 13, 12, 11, ..., 2. Кожний наступний цикл причинного аналізу потребує все менш

зусиль, оскільки число відносин зменшується. В результаті на кожний новий цикл витрачається все менше часу. Для реєстрації відповідей слід використовувати протокол причинного і цільового аналізу, зразок якого представлений нижче, а бланк надається у додатку. По строкам і стовпцям цієї матриці розташовані хронологічно впорядковані події, що представлені відповідними номерами. Для реєстрації результатів причинного аналізу відводиться трикутна частина матриці, яка розташована над головною діагоналлю – клітинка 1,1; ... 15,15. В цьому випадку стовпці матриці вміщують події – наслідки, а строки – події-причини. Відповіді фіксуються у відповідних клітинках матриці знаком «+», коли є причинно-наслідковий зв'язок, чи знаком «0» - коли він відсутній. Наприклад, «+», який стоїть на перетині 13-ої строки і 15-го стовпця, означає, що подія 13 є, на думку опитаного, причиною події 15; «0», що розташований клітинкою вище, свідчить про відсутність причинно-наслідкового зв'язку між подіями 12 і 15. В 14-му стовпці «+» позначаються всі причини події 14, в 13-му причини події 13 і т.д. Діагональні клітинки матриці (зв'язок події із самою собою) залишаються порожніми.

		Події-наслідки																
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
Події-цілі	1		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	1	Події-причини
	2	0		+	0	0	0	0	0	+	0	+	0	+	0	0	2	
	3	0	+		+	0	0	+	0	+	0	0	0	0	+	0	3	
	4	+	0	+		0	0	0	0	0	+	0	0	+	+	0	4	
	5	0	0	0	0		+	+	+	+	+	0	+	+	+	0	5	
	6	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	+	0	0	+	6	
	7	0	0	0	0	0	0		0	0	+	0	+	0	+	0	7	
	8	0	0	0	0	0	0	0		0	+	0	+	0	+	0	8	
	9	0	+	+	0	0	0	0	0		+	+	+	+	+	+	9	
	10	0	0	0	+	0	0	+	+	+		0	0	+	+	0	10	
	11	0	+	+	0	0	0	0	+	+	0		0	+	+	+	11	
	12	0	0	0	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	0	12	
	13	0	0	0	0	+	0	0	0	+	0	0	+		+	+	13	
	14	0	0	0	+	0	0	+	+	+	+	+	+	+		0	14	
	15	0	0	+	0	0	0	0	0	+	0	+	0	+	0		15	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		
		Події-засіб																

Четвертий етап. **Цільовий аналіз.** На цьому етапі з'ясовуються уявлення опитуваного про наявність між подіями з життя України зв'язку типу «мета – засіб». Для цільового аналізу картки з подіями складаються таким чином, щоб зверху була розташована подія 1, а знизу 15. Після нетривалої перерви починається аналіз цілей події №1. Інструкція. Нещодавно Ви проаналізували можливі причинно-наслідкові відношення в житті України. Однак, між подіями існують відношення й іншого типу – одна подія може виступати метою чи засобом стосовно іншої. Зараз Вам необхідно буде розглянути кожну пару подій та відповісти на запитання, чи є одна з них метою, а друга – засобом досягнення цієї мети. Почнемо з події 1. Відкладіть будь-ласка вбік відповідну картку й подумайте над тим, для чого ця подія відбулася, які цілі народ України переслідував, звершуючи її. Звісно, стосовно деяких подій це питання може не мати сенсу, однак у низці випадків воно вповні слушне. Чи можете Ви, наприклад, погодитися з твердженням, що «однією з цілей події 1 була подія 2». Чи, інакше кажучи, що «перша подія відбулася для того, щоб змогла відбутися друга»? Відповідати треба тільки «так» чи «ні», при чому в залежності від того, що уявляється Вам більш вірним з сьогоденної точки зору. Якщо, наприклад в момент звершення події 1 Ви не вважали її засобом досягнення події 2, а тепер, оглядаючись назад, бачите, що воно все ж було засобом, який Ви раніше не розрізнили, то в цьому разі слід давати відповідь «так», тобто «подія 2 – одна з цілей події 1». Відповівши, респондент відкладає картку з подією 2 вбік й переходить до відповіді на питання «чи є подія 3 однією з цілей події 1?». Аналогічним чином аналізуються відношення події 1 з подіями 4, 5 ..., 15. Закінчивши цільовий аналіз події 1, респондент переходить до аналізу події 2. Він розглядає відношення цієї події з усіма наступними, відповідаючи кожного разу на питання: Чи є вони цілями події 2?». Подібним чином аналізуються цілі подій 3, 4, ..., 14. Слідкуйте, будь-ласка, за тим щоб не одне відношення не було пропущене. Відповіді фіксуються в частині протокола, що розташована під

головною діагоналлю. Тепер стовпці матриці відповідають подіям-засобам, а строки – подіям-цілям. Відповіді позначаються «+», якщо є зв'язок мета-засіб, чи «0», якщо він відсутній. Наприклад, «+» на перетині 4-ої строки й 1-го стовпця означає, що подія 4 є метою події 1, а «0» клітинкою нижче свідчить про те, що подія 5 не є метою події 1.

Шостий етап. Позначення сфер приналежності подій.
Інструкція. Перегляньте, будь-ласка, картки й на кожній з них вкажіть, якої сфери життя стосується відповідна подія. Наступна класифікація сфер приналежності подій. С – зміни в суспільстві. П – у природі. Ц – в цінностях. З – у стані здоров'я. Р – у родині та побуті. Д – зміни в сфері дозвілля, спілкуванні. Ознайомившись з запропонованою класифікацією, опитуваний вказує на кожній картці код сфери, бажано однієї, до якої належить дана подія. В разі виникнення труднощів, він може написати позначення кількох сфер обов'язково вказавши на першому місці ту, яка є домінуючою. Дослідження завершується перенесенням у загальний протокол інформації про дату й сферу кожної події або, якщо опитуваний не заперечує, зібранням карток.

Завершуючи розгляд методу каузометрії для актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу молоді, окреслимо деякі можливості його подальшого застосування. По-перше, опитування може проводитися на основі стандартизованого спмску подій з можливостями внесення коректив (замін, доповнень, виключень) з боку респондента. По-друге, проведення експериментів з більш довгими списками подій (приблизно 30-35 подій) передбачає, що одна група досліджуваних проводитиме лише причинний аналіз – а друга лише цільовий. По-третє, процедура причинного та цільового аналізу може бути не суцільною, а вибірковою, при якій респондент аналізуватиме лише декотрі міжподієві відношення.

Результати дослідження представляються у вигляді каузоматриці – таблиці міжподієвих відношень, яка складається на основі узагальнення протоколів причинного та цільового аналізів в одному чи кількох опитуваннях. Іншим способом подачі

результатів є каузограма – графічне зображення міжподієвих відношень, загальної структури причинних і цільових зв'язків, виявлених в ході каузометричного опитування. Вона зосереджує наочну інформацію про значущу (реальну та усвідомлювану) подій, про їх хронологічну послідовність і локалізацію в часі, про відношення між подіями. Перед побудуванням каузограми обчислюється ступінь включеності кожної події в міжподієву сіть (див. Головаха Є. І., Кронік А. А., с. 105).

Додаток 3 (для самостійної роботи)

Методика «Оцінка особистісних прагнень» Р. Еммонса в адаптації М.-Л. Чепи

(може бути рекомендована для самостійної роботи студентів)

Методика складається з двох частин. Частині I називається «Перелік прагнень», частина II – «Шкали оцінки прагнень».

Один із способу опису особистості конкретної людини – розгляд намірів або цілей, які вона намагається реалізувати у своїй повсякденній поведінці. Нас цікавлять речі, які Ви звичайно намагаєтесь робити або які Вам властиво намагатися робити. Ми будемо називати їх прагненнями. Ось декілька прикладів прагнень:

старатися переконати інших у своїй правоті;
намагатися допомогти тим, хто потребує допомоги;
намагатися знайти нові захопливі переживання;
старатися бути непомітним;
намагатися уникати почуття, що ти гірше інших.

Відмітьте, що ці прагнення виражені в термінах того, що людина «намагається» робити, незалежно від того, наскільки їй це насправді вдається. Наприклад, людина може «Намагатися сподобатися іншим», не обов'язково досягаючи мети.

Ці прагнення можуть бути досить широкими, наприклад, «Намагатися зробити інших щасливими», або більш конкретними, наприклад, «Намагатися зробити мого партнера щасливим». Зверніть увагу також на те, що прагнення можуть бути як позитивними так і негативними, тобто можуть стосуватися як того, що ви намагаєтесь досягнути або зберегти, так і того, що ви намагаєтесь попередити або уникнути. Наприклад, Ви можете, звичайно, намагатися привернути до себе увагу інших, або навпаки, Ви можете уникнути привертання до себе уваги.

Як Ви можете бачити, цей спосіб опису відрізняється від способу, що використовує назви особистісних рис (товариський,

розумний, чесний). Ми не просимо Вас назвати свої особистісні риси. Оскільки раніше, можливо, Ви ніколи не думали про себе з такого боку, зосередьтеся на тому, що ми Вас запитуємо, перш ніж переходити до написання.

Будь ласка, напишіть не менше 15 прагнень на поданому нижче бланку. Ви можете написати й більше. Будь ласка, зосередьтеся на своїх внутрішніх відчуттях. Не порівнюйте подумки те, що ви зазвичай робите, з ти, що роблять інші люди. Думайте лише про себе і про свої цілі. Будьте якомога честішими та об'єктивнішими. Не вказуйте просто ті прагнення, які схвалюють оточуючі, або ті, які, на Вашу думку, Вам «належало б» мати.

Можливо, Вам допоможуть у цьому завданні роздуми про Ваші цілі в різних сферах Вашого життя: на роботі, вдома, у сімейних стосунках, чи відносинах з друзями. Поміркуйте про свої мрії, бажання та сподівання в цих галузях.

Після того, як Ви заповните бланк, перейдіть до частини II (Шкали оцінки прагнень).

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Я звичайно намагаюсь _____

Шкала оцінки прагнень

У першій частині Ви перерахували свої прагнення (того, що Ви «зазвичай намагаєтесь досягнути»). Будь ласка, оцініть кожне з цих прагнень за певними параметрами. Для цього впишіть Ваші прагнення в лівий стовпчик бланку відповідей (див. таблицю в кінці). Вам потрібно вибрати 15 прагнень, які найкраще описують те, що Ви звичайно робите, або те, що Вам властиво робити.

1. Радість

Оцініть, наскільки велику радість Ви відчуваєте або відчуєте при успішній реалізації свого прагнення по п'яти бальній шкалі?

0	1	2	3	4	5
Абсолютно ніякої радості	невелика радість	помірна радість	велика радість	дуже велика радість	крайній ступінь радості

Випишіть потрібне число в стовпчик «Радість» на бланку відповідей.

2. Смуток

Наскільки сильне розчарування Ви відчуєте, коли Вам не вдасться реалізувати те, до чого Ви прагнете?

0	1	2	3	4	5
Абсолютно ніякого смуток	невеликий смуток	помірний смуток	великий смуток	дуже великий смуток	крайній ступінь смуток

3. Важкість

Визначте, наскільки важливим для Вас є кожне з Ваших прагнень. Тобто, в якій мірі Ви готові присвятити себе реалізації кожного з них. Можливо, деякі з ваших прагнень не є дуже важливими для Вас у порівнянні з іншими. Випишіть відповідне число в стовпчик «Важливість» на бланку відповідей.

0	1	2	3	4	5
Абсолютно не важливо	майже не важливо	порівняно не важливо	визначено не важливо	дуже важливо	крайній ступінь важливості

4. Імовірність успіху

Оцініть, будь-ласка, ймовірність досягнення успіху у досягненні поставлених Вами цілях у майбутньому. У якій мірі Ви чекаєте успіху в тому, до чого прагнете? Використовуючи наведену нижче шкалу, виберіть число, яке найбільше відповідає оцінці вашим шансам на успіх у реалізації прагнення. Напишіть це число у стовпчику «успіх» на бланку відповідей.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0-9%	10-19%	20-29%	30-39%	40-49%	50-59%	60-69%	70-79%	80-89%	90-99%

5. Вплив обставин

У цьому пункті, подумайте, наскільки сильно впливають на успішну реалізацію Ваших прагнень життєві обставини. Ці обставини можуть виражатися в Вашій життєвій ситуації, доступних ресурсах (в т. ч. матеріальних), оточуючих Вас людях тощо. Іншими словами, наскільки обставини, що Вас оточують, допомагають або перешкоджають Вашим намірам у досягненні Ваших прагнень? Виберіть число в приведеній нижче шкалі і впишіть це число у стовпчик «Вплив обставин» на бланку відповідей.

У досягненні цього обставини мені:

0	1	2	3	4	5
Дуже	трохи	допомагають і	трохи	помірно	дуже
допомагають	допомагають	не заважають	заважають	заважають	заважають

6. Соціальна бажаність

Подумайте, наскільки кожне з Ваших прагнень соціально бажане? Чи вважаєте Ви, що іншим людям сподобалось би, якщо б у них було таке прагнення? Відмітьте, що ми маємо на увазі соціальну, а не особистісну бажаність. Незалежно від того, що думаєте Ви з приводу бажаності своїх прагнень, як, на Ваш погляд, дивляться на них інші люди? Виберіть у приведеній нижче шкалі число, відповідне Вашій оцінці соціальної бажаності прагнення, і запишіть його у стовпчик «Соціальна бажаність» на бланку відповідей.

0	1	2	3	4	5
Зовсім соціально не бажане	злегка соціально бажане	частково соціально бажане	помірно соціально бажане	дуже соціально бажане	Надзвичайно соціально бажане

7. Ясність

Подумайте, наскільки ясно Ви уявляєте, як досягнути успіху в реалізації кожного з Ваших прагнень. Наскільки яскраве Ваше уявлення про те, що необхідно, для досягнення успіху? Використовуючи приведену нижче шкалу, запишіть ступінь ясності досягнення прагнень у бланк відповідей.

0	1	2	3	4	5
Зовсім ясно	Достатньо ясно	Радже ясно	Радже не ясно	Достатньо не ясно	Зовсім не ясно

8. Внутрішня причина

Ви можете знайти багато причин для здійснення Ваших прагнень. Головною ж причиною є Ваша зацікавленість у самому досвіді. Також Ви можете прагнути до того чи іншого заради почуття радості і насолоди, які приносять ці прагнення. Оцініть, наскільки Ваша внутрішня причина визначає кожне з Ваших 15 прагнень, використовуючи приведену шкалу.

0	1	2	3	4
Зовсім не з цієї причини	частково з цієї причини	приблизно наполовину з цієї причини	переважно з цієї причини	цілком з цієї причини

Зведена таблиця результатів дослідження особистісних прагнень

Завдання	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	Сума балів
Прагнення																		
1)																		
2)																		
3)																		
4)																		
5)																		
6)																		
7)																		
8)																		
9)																		
10)																		
11)																		
12)																		
13)																		
14)																		
15)																		
Сума балів																		

Обробка результатів.

Мета обробки результатів: на основі отриманих числових характеристик особистісних прагнень допомогти людині зорієнтуватися у житті, міжособистісних стосунках, усвідомити себе, свої бажання, ідеали, мотивацію тощо.

Додаток 11. Бланк методики „Психологічний портрет особистості, яка самоактуалізується в культурі”

Методика презентує гіпотетичний образ адекватної й ефективної, на думку Є. Чорного, „особистості в-полікультурному регіоні”. Для створення такого портрета йому довелося дещо модифікувати й деталізувати характеристики самоактуалізованої людини, за А. Маслоу (у бланку це пункти: 1, 4, 5, 8, 9, 12, 13, 16, 17, 20, 21, 24, 25). Оскільки бланк подавався у формі семантичного диференціала, то респондентам було запропоновано й полярні висловлювання, тобто такі, що не відповідали уявленню про самоактуалізовану особистість (у бланку - це пункти: 12, 3, 6, 7, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 22, 23, 26). Для того, щоб запобігти стереотипізації відповідей за аналогією, опис рис самоактуалізованої і несамоактуалізованої особистості чергувався в лівій і правій сторонах диференціала.

Інструкція і бланк мають такий вигляд:

Шановний студенте!

Спробуйте уявити, що вища освіта в Україні буде зорієнтована на виховання людини, що відзначається певними особистісними рисами. І це виховання буде ефективним, тобто досягне своєї мети. Якими з перелічених рис Вам хотілося б володіти?

У кожному рядку бланка оберіть одну з протилежних особистісних характеристик, що відповідає Вашому бажанню мати таку рису. З боку обраної характеристики окресліть колом ту цифру, що відповідає ступеню Вашого бажання бачити в собі таку рису.

Отже, у кожному рядку може бути тільки одна окреслена цифра.

3 - повністю сприймаю, це було б дуже добре для мене.

2 - допустимо, але не обов’язково.

1 - краще, щоб такої риси в мене не було.

0 - це настільки незначуща риса, що на неї можна не звертати уваги.

Це анонімне дослідження - не потрібно називати Ваше прізвище, ім'я. Але для узагальненого аналізу матеріалу повідомте, будь ласка, деякі відомості про себе.

Ваш вік ____ Стать Ч. Ж.

Назва вищого навчального закладу, спеціальність та курс

Ваша етнічна приналежність (підкресліть)

Українець, росіянин інша (напишіть) _____

Мова, яку Ви найкраще знаєте (вільно володієте) _____

Мова, яку вважаєте рідною _____

Підрахунок балів здійснювався в такий спосіб: спочатку підраховувалися бали, набрані респондентами відносно 13 тверджень, що характеризують образ особистості, що самоактуалізується. Позитивним сприйняття образу вважалося у випадку, коли учасник дослідження набрав від 39 до 26 балів, тобто в його оцінці тверджень переважали бали 3 або 2.

Потім підраховувалися бали, набрані респондентами щодо тверджень, які характеризують образ особистості, що не самоактуалізується. Негативним вважалося сприйняття образу, якщо респондент набрав від 39 до 26 балів за відповідними твердженнями.

Нейтральним вважалося сприйняття образу, якщо учасник дослідження набрав від 13 до 0 балів стосовно полярних тверджень, тобто в його оцінці тверджень переважали бали 1 або 0,

а також якщо різниця між сумами балів, набраних за полярними шкалами, становила від 13 до 0 балів.

Дані методики передують виконанню завдання по створенню етнічного автонаративу «Я в українському сьогоденні і майбутньому» де ми пропонуємо застосувати виявлені особистісні прагнення та уявлення про власну самореалізацію до контексту розбудови країни, бачення можливих стратегій її розвитку.

Додаток 4

Література до модулів

Література до Змістового модулю № 1: 4, 5, 9, 10, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 28, 29, 37, 38, 47, 71, 80

Література до Змістового модулю № 2: 1, 2, 3, 13, 14, 15, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 42, 43, 45, 48, 57, 61, 85, 67, 73, 72

Література до Змістового модулю № 3: 6, 8, 11, 46, 62, 63, 64, 77, 81, 82, 83, 84, 86

ПІСЛЯМОВА

Кожна система освіти й кожна професія характеризується відносно замкненою стандартною системою мовного розчленування дійсності. Жорстка неальтернативна освіта сприяє обмеженню й закостенінню діаκριтизації «світу духа» в тій же мірі, в якій мануальна професійна діяльність призводить до однозначності комунікативних мовленнєвих схем.

Таким чином, найкращий шлях розвитку розуму не в засвоєнні готових рішень, а в спрямованому, але активному самотійному пошуку. І, головним моментом тут є можливість вибору. Засвоєння й особистісне перетворення максимальної кількості знань повинне спиратися на тезу про різноманіття буття. Це означає, що чим більшу кількість варіантів мовного конструювання пропонує система освіти – тим вона досконаліша.

Виходить, що найкраща освіта полягає не тільки в тому, щоб засвоїти певний обсяг стандартних тверджень, а в тому, щоб через апріорі стандарта показати всю відносність цього стандарта й можливість його спростування. В цьому випадку освіта може перейти в якісно інакшу форму – освіченість, яка нейтралізує обмеженість стереотипів мовного конструювання та самоконструювання «Я».

Ми потенційно створюємо власну реальність і даємо можливість клієнтам соціальної роботи відчутти індивідуальну неповторну основу саморозвитку власної особистості. Основні настановлення, які можуть бути сформовані у студентів-гуманітаріїв завдяки практиці соціальної роботи виглядають так:

- Установка на роботу зі смислами (а не зі значеннями), які з'ясовуються та оприявнюються в мовленні, дискурсі, тексті, символічних діях і т. інш.;
- Прийняття положення про те, що особистісний досвід зафіксований та представлений у формі текстів і, відповідно, може бути прочитаний;

- Усвідомлювана установка на діалог, який передбачає інтерпретацію, тлумачення, а не пасивне, відсторонене сприйняття тексту іншої людини. А це, в свою чергу, можливо лише в процесі взаємодії смислів співрозмовників;
- Оформлення індивідуального авторського міфу особистості у вигляді етнокультурного автонаративу дозволяє збільшити масштаб життєвого самовираження і продуктивності майбутнього психолога, розширити смислові горизонти його духовного самовдосконалення.

Наукове видання

**Яремчук Оксана Василівна
Клюйкова-Цобенко Вікторія Олексіївна**

**Психологія соціальної роботи:
теорія та практика**

Навчально-методичний посібник

Підп.до друку 17.12.2014. Формат 60х84/16.
Ум.друк.арк. 9,77. Тираж 50 пр.
Зам. №1127.

Видавець та виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

Україна, 65082, м. Одеса, ву. Єлісаветинська, 12
Тел.: (048) 723-28-39, E-mail: druk@onu.edu.ua